

ISSN 1302-2989

emek araştırmaları ve ekonomi dergisi

OKNOS

Dr. Fikret SAZAK

Bor Özelleştirilmemelidir..!

Türkiye Maden-İř Sendikası

Turhan ORAL

Taşkömürü Gerçeği ve Türkiye

Genel Maden-İř Sendikası

şahin SERİM

Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Konsey

HAK-İř

Dilhan ADANIR

Üretken Emek / Üretken Olmayan Emek
Sosyalist Politika Dergisi

Gökhan GÜNAYDIN

Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı
Ziraat Mühendisleri Odası

Ercan BALÇIN

Ekonomik Program ve Emek Cephesi
Demiryol-İř Sendikası

11
2001:cilt.3,sayı.3

İKNOS

Ücret ve Sendikal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 1302-2989

2001 : c.3, no.3 (11)

May. Haz

İGMEDYA YAYINCILIK

Adına Sahibi

İbrahim GÜLER
Sorumlu Yayın Yönetmeni

İGmedya
yayincılık reklam araştırma

Dizgi

N. BEDRELİ

Baskı

Başkent Matbaacılık

İGMEDYA

Bülbülderesi Cad. 15/5
Küçüksat / ANKARA

TEL & FAKS

0 -312 - 433 79 08

E-POSTA

bguler@isbank.net.tr

Hesap No.

T.C Ziraat Bankası

Kolej Şubesi 841-141366 Hs.

İki ayda bir yayınlanır.
Abonelik ve reklam koşulları için
İgmedya Yayıncılık adresine
başvurabilirsiniz.

2

Bor Özelleştirilmemelidir
Dr. Fikret SAZAK
Türkiye Maden-İş Sendikası

18

Taşkömürü Gerçeği ve Türkiye
Turhan ORAL
Genel Maden-İş Sendikası

36

Üretken Olan / Olmayan Emek
Dilhan ADANIR
Sosyalist Politika Dergisi

45

Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı
Gökhan GÜNAYDIN
Ziraat Mühendisleri Odası

51

Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Konsey
Şahin SERİM
HAK-İŞ

58

Ekonomik Program ve Emek Cephesi
Ercan BALÇIN
Demiryol-İş Sendikası

İKNOS

Ücret ve Sendikal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 1302-2989

BOR ÖZELLEŞTİRİLMEMELİDİR Sanayinin Tuzu Türkiye'nin Petrolü

Dr. Fikret SAZAK

Eğitim ve Araştırma Daire Müdürü
TÜRKİYE MADEN – İŞ SENDİKASI

Bir ülkenin gelişmesinin, dolayısıyla, sanayileşmesinin en önemli unsurlarından birisi madenlerdir. Özellikle ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler açısından da önemli nokta, sanayinin hammaddesi durumundaki madenlerin ve enerji üretimindeki kaynakların özkaynaklardan karşılanması düzeyidir.

TÜRKİYE MADENCİLİĞİNE GENEL BİR BAKIŞ

Ülkemiz, maden çeşitliliği açısından zengin sayılabilecek bir ülkedir. Ülkemizde 40'ın üzerinde maden çeşidi bulunmaktadır. Dünya ülkeleri arasında, bazı madenler hariç, rezerv açısından çok önemli konumda olmasak da, sahip olduğumuz madenler ihtiyacımızı karşılayacak düzeydedir. Dünya ülkeleri arasında, rezerv açısından sıralamaya girebilecek madenlerimiz şunlardır: Bor madenleri (birinci sırada), baritler ve volfram (sekizinci sırada), antimon (dokuzuncu sırada), kromlar (ondördüncü sırada).

Ülkemizdeki maden üretiminin yüzde 85'den fazlası kamu sektörü tarafından, yani kamu işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. TKİ, TTK, Etibank, KBİ, TDÇİ ülkemiz madenciliğinin belkemiğini oluşturan kamu işletmeleridir.

Ülkemizin, zengin rezervlere sahip olduğu madenlerden birisi kömürdür. Nükleer enerji dışındaki, enerji kaynakları içinde ham petrol ve doğalgaz vb. rezervlerine göre kömür (linyit ve taşkömürü) yüzde 70'lik bir payla dünyada geleceğin enerji kaynağı olarak görülmektedir. Çünkü, dünyada bugünkü üretim ve tüketim hızıyla petrol rezervlerinin 40 yıl, doğalgaz rezervlerinin ise 60-70 yıl içerisinde biteceği tahmin edilirken, linyit kömürü rezervleri en az 160 yıl, taşkömürü rezervlerinin ise 400 yılın üzerinde yeteceği bilinmektedir. Bu nedenle, başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler, kömüre 25-30 yıllık perspektiflerle yatırımlar yapmaktadır. Ama ülkemizde, madencilığa orta ve uzun vadeli planlar,

yatırımlar yapılması bir yana, özellikle son yıllarda, genelde madencilığı, özelde de, kömür madencilığını adeta gözden çıkartan, kontrolsüz ithalat, özelleştirme, yatırımların kısılması gibi uygulamalara gidilerek, bu sektör adeta yok edilmeye çalışılmaktadır.

Ülkemizde, linyit kömürü rezervleri 8.3 milyar ton civarındadır. Yıllık mevcut 50 milyon ton civarındaki üretim seviyesi ile Türkiye'deki linyit rezervlerinin 150-155 yıl yeteceği tahmin edilmektedir. 500 milyon tona yakın taşkömürü rezervlerimiz ise, mevcut üretim ve tüketim hızıyla 100 yıl civarında yetecektir. Taşkömürü daha çok sanayide kullanılırken, linyit kömürleri ağırlıklı elektrik üretiminde kullanılmaktadır.

Ülkemizde taşkömürü üretiminin tamamını TTK (Taş Kömürü Kurumu) üretirken, linyit kömürlerini hem özel sektör, hem de bir kamu işletmesi olan TKİ (Türkiye Kömür İşletmeleri) üretmektedir. Toplam linyit üretiminin yüzde 70'ini üreten TKİ, ürettiği kömürün yaklaşık yüzde 80'ini termik santrallara elektrik üretimi için vermektedir. Türkiye'nin elektrik üretiminin yaklaşık yüzde 30'u da linyit ile çalışan termik santrallarda üretilmektedir. TKİ'nin hemen her işletmesinin yanında kömür ile çalışan termik santral kurulmuştur. TKİ bu işlevi ile, elektrik enerjisi talebi sürekli artan ülkemiz açısından su kaynakları ile birlikte elektrik üretiminde en önemli yerli kaynağı üretme özelliğiyle çok stratejik bir kuruluştur.

TKİ'nin de zaten kuruluş amacı, linyit kaynaklarını elektrik üretiminde planlı bir üretimle değerlendirmesidir. Linyit kömürü ile çalışan termik santrallara örnek olarak, Afşin-Elbistan, Soma A ve B, Seyitömer, Yatağan, Tunçbilek, Yeniköy, Çayırhan, Kemerköy, vb. santralleri sayılabilir.

Ülkemiz enerji sektörü açısından çok önemli bir yere sahip olan linyit kömürü madenciliğini olumsuz etkileyen ve özellikle de özel sektör kömür işletmelerinin kapanmasına yol açan uygulamalardan birisi kontrolsüz, fonsuz uygulanan kömür ithalatı olmuştur. Türkiye, kendi özkaynakları yeterli olduğu halde yılda ortalama 11 milyon ton kömür ithal etmektedir ve bu ithalata ortalama 800 milyon dolar akıtmaktadır. Kömür ithalatı ile, bir yandan ülkenin kaynakları dışarı akarken, yerli işletmeler kapanmakta, kömür işletmelerinden ve bu sektörden beslenen taşıma, paketleme, depolama ve satış gibi alt sektörlerden binlerce kişi işsiz kalmakta, diğer yandan çevre ve insan sağlığı için zehir saçan sanayi atıkları kömür adı altında ülkemize girmektedir.

Yalnızca kömür madenciliğini değil, tüm madenciliğimizi olumsuz etkileyen bir başka uygulama da özelleştirmedir. Aşağıda ana başlıklarıyla belirtildiği gibi linyit, bakır, demir ve ülkemizin gözbebeği madeni bor başta olmak üzere tüm madenler özelleştirme sürecine sokulmuşlardır.

Kömür sektöründe özelleştirme, TKİ'nin elindeki kömür işletmelerinin, yanındaki termik santral ile birlikte "işletme hakkı devri" yöntemiyle özel sektöre devri biçiminde yapılmaktadır. Termik santrallar için gerçek değerlerinin çok çok altında olsa bile devir karşılığı bir bedel alınırken, santrallardan çok daha fazla maddi değere sahip olan kömür işletmeleri, milyarlarca dolar değer biçilen kömür rezervleri ile birlikte bedava devredilmektedir.

Bu doğrultuda, ihaleler, 1996 yılında RP-DYP Koalisyon Hükümeti döneminde açılmış, bu hükümetten sonra işbaşına gelen hükümetlerce de süreç devam ettirilmiştir. İhale ve devir sözleşmeleri tamamlananlardan, 2000 yılının Temmuz ayında Çayırhan Kömür

işletmesi, Çayırhan Termik Santrali ile birlikte devredilmiştir. Yatağan, Kemerköy, Yeniköy, Seyitömer, Orhaneli ve diğer kömür işletmeleri ve termik santraller de 2001 yılı itibarıyla özel sektöre devir aşamasına getirilmişlerdir. Bu özelleştirmeler, TKİ'nin altının boşaltılması ve fiili olarak tasfiyesi anlamına gelmektedir. Kamu yararının, ülke çıkarının, sektörel gereklerin hiçe sayıldığı ve yolsuzluk, usulsüzlük iddialarının ayyuka çıktığı bu özelleştirmeler, Jandarma Genel Komutanlığı'nca başlatılan "Beyaz Enerji Operasyonu" ile yargı önüne çıkartılmaya başlanmasıyla beklemeye alınmıştır.

Türkiye'nin sahip olduğu endüstriyel değeri yüksek bir diğer maden de bakır madenidir. Bakır madeni, elektrik endüstrisinde, yapı endüstrisinde, bütün kara, hava ve deniz taşıtlarında, endüstriyel makineler, kimyasal bileşikler, boya sanayi, kuyumculuk, ısıtma, ziraat başta olmak üzere sayısız alanda kullanılan stratejik niteliği olan bir madendir. Sanayinin çok çeşitli alanlarında kullanılan bakır madeni rezervlerinin ülkemize mevcut üretim hızıyla yaklaşık 15 yıl gideceği tahmin edilmektedir.

Ülkemizde bakır esas olarak kamu işletmeleri eliyle üretilmektedir. KBİ'nin Murgul İşletmeleri ile Etibank'ın Ergani ve Küre İşletmeleri'nde bakır üretilmektedir. Ayrıca, Çayeli - Madenköy'deki bakır sahaları, Etibank ve yabancı firma P.D'nin büyük hisseye sahip olduğu bir konsorsiyum tarafından işletilmektedir. Bu işletmede üretilen bakır ihraç edilmekte ve ülkemize önemli bir döviz girdisi sağlamaktadır.

Bakır üretimini gerçekleştiren kamu işletmeleri de özelleştirme kapsamına alınmışlardır. KBİ özelleştirme kapsamına alınmış ve 2000 yılında ihaleye çıkılmış ancak ihale yapılamamıştır. Diğer yandan Eti Holding'in elindeki Küre İşletmesi de özelleştirme kap-

samına alınmıştır. Bu işletmelerin özelleştirilmesi durumunda, devletin elinde hiçbir bakır işletmesi ve sahası kalmaması gibi kabul edilemez bir durum ortaya çıkacaktır.

Türkiye'nin dünyada sahip olduğu rezervler açısından önde gelen ülkeler arasına girebildiği madenlerden bir tanesi de kromdur. Ülkemiz krom rezervleri açısından dünyada ondüördüncü sıradadır. Kromdaki kamu işletmesi diğer birçok maden de olduğu gibi Eti Holding'dir. Elazığ'da kurulu Krom A.Ş., Eti Holding'in önemli ihracat geliri sağlayan bir krom madeni işletmesidir. Bu işletme de, diğer maden işletmeleri gibi özelleştirme kapsamındadır. Özel sektör krom işletmeleri de ülkemizde krom üretilip satmaktadırlar. Ancak, 1990'lı yıllarda bu işletmelerin çoğunluğu dünya piyasalarında krom fiyatlarının düşmesi ve pazarın daralmasıyla birlikte kapanmış, bir kısmı da küçülmüştür. Ama 57. Hükümet bu gerçek ortada iken, Eti Krom A.Ş.'yi de özelleştirerek, bakırda olduğu gibi, kromu da tamamen özel sektör işletmeciliğine terketmek istemektedir.

Ülkemizde, 1938 yılında üretilmeye başlanan değerli madenlerden bir tanesi de demir madenidir. Ülkemizde demir madeni rezervlerinin yüzde 70'inden fazlası Divriği ve Hekimhan'dadır ve bu sahalar Türkiye Demir Çelik İşletmeleri'ne bağlı Div-Han (Divriği ve Hekimhan Madenleri İşletmeleri) tarafından işletilmektedir. Ülkemizin demir madeni rezervi yaklaşık 130 milyon tondur ve mevcut üretim hızıyla yaklaşık 15 yıl içerisinde bu rezervlerin tükeneceği tahmin edilmektedir.

Demir madenlerimiz de, 57. Hükümet tarafından özelleştirme kapsamına alınmıştır. Div-Han için de özelleştirme çalışmaları yürütülmektedir. Böylece, bu özelleştirme

yapılırsa, ülkemizin tüm demir rezervleri özel sektörün eline geçmiş olacaktır.

Belli başlılarını saydığımız bu madenlerin yanı sıra, ülkemiz trona, mermer, toryum, pomza, selestit, manyezit, barit, kil başta olmak üzere birçok değerli madene daha sahiptir.

Son 20- 25 yıldır ülkemizde, madencilik sektörünü dışlayan bir ekonomik yaklaşım egemen olmuştur. Gerek özel sektör, gerekse kamu işletmeleri bu yaklaşımdan olumsuz etkilenmişlerdir. Gelişmiş ülkelerde bile madencilik Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payı yüzde 20'lerin üzerinde iken, Türkiye'de 1980 ve 1990'lı yıllarla birlikte bu oran yüzde 2'nin altına inmiştir. Bu yaklaşıma, genel olarak, özelleştirmeye zemin hazırlamaya yönelik kamu işletmelerine yatırım yapılmaması politikaları eklenince, kamu maden işletmeleri gerekli yenilenme yatırımlarını yapamamışlar, gerekli teknolojik dönüşümleri gerçekleştirememişlerdir. Özel sektör maden işletmeleri, bu olumsuzluklara dünyadaki krizin sonuçlarının yansımalarının da eklenmesiyle birer birer kapanmışlardır. Ama, tüm bu olumsuzluklara karşın, TKİ başta olmak üzere maden sektöründeki kamu işletmeleri verimli ve karlı konumlarını sürdürmeyi başarmışlardır. TKİ ve Eti Holding başta olmak üzere madencilik sektöründe faaliyet gösteren KİT'ler tüm bu olumsuzluklara karşın karlı kuruluşlar olmayı sürdürmüşlerdir. Ancak, özelleştirmeci hükümetler, özel sektör maden işletmeciliği bitme noktasında iken, devleti neredeyse tamamen madencilikten çekecek biçimde özelleştirme kapsamını genişletmişlerdir.

IMF'nin isteği üzerine, Türkiye'nin geleceği, Türkiye'nin petrolü, sanayinin tuzu bor madenlerinin de özelleştirme hazırlığına girilmiştir.

BOR MADENLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

Bor nedir? Bor bir elementtir ancak, doğada element olarak bulunmaz. Alkalit boraklar veya borik asit şeklinde bor yatağı oluşturur. Bor mineralleri bünyelerinde değişik oranlarda bor oksit içeren minerallerdir. Tinkal, kolemanit ve üleksit ülkemizde yaygın olarak bulunan bor mineralleridir ve bor, kalsiyum ile kolemaniti, sodyum ile tinkali, kalsiyum ve sodyum ile üleksiti oluşturur. Ayrıca, yüksek sıcaklıkta sülfirik asit ile reaksiyonu sonucu borik asiti oluşturur.

Türkiye'de, kolemanit yatakları ağırlıklı olarak Emet, Hisarcık, Bigadiç ve Kestelek'te, tinkal Kırka'da, üleksit ise Bigadiç'te yer almaktadır.

Türkiye'deki bor sahaları nerelerdedir? Türkiye'de bor madenleri sahaları genel olarak Marmara ve Ege Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır. Bigadiç / Balıkesir, Kestelek / Bursa, Ege Bölgesi'nde ise Hisarcık ve Emet / Kütahya ve Kırka / Eskişehir bölgelerinde bor madeni sahaları üzerinde işletmeler bor madeni üretmektedirler.

BOR MADENLERİNİ STRATEJİK ve TÜRKİYE AÇISINDAN VAZGEÇİLMEZ KILAN ÖZELLİKLER VE NEDENLER

Bor madeni kullanım alanının genişliği. Bor madeni "sanayinin tuzu" olarak adlandırılmaktadır. Bor madenine bu adın verilmesinin nedeni, çok geniş bir kullanım alanına sahip olmasıdır. Bor kullanım alanı itibarıyla aynı zamanda stratejik bir madendir. Bor, karbon kadar güçlü, sürtünmeyi, aşınmayı ve yanmayı geciktiren çok yüksek bir performansla sahiptir. Aşağıda ayrıntılarıyla anlatılacağı gibi, uzay ve nükleer teknoloji alanında ikame edilemez bir madde olarak kullanılmaktadır.

Bor madeni, hammadde, yarı mamul, mamul madde olarak 250'yi aşkın alanda kullanılmaktadır. Borun yaygın olarak kullanıldığı sanayi dallarının bazıları şöyledir:

Fiber glass, cam, emaye ve kaplama sanayi: Fiber glass sanayiinde, bor çözünmeyi engellemek ve malzemenin dayanıklılığını artırmak için kullanılır. Camlarda ise, genleşme kapasitesini artırmak, ısıya dayanıklılığını yükseltmek için cam hamurunda katkı olarak kullanılır. Seramik kaplamalar, emaye ve porselenlerde ise bor madeni bir akışkanlaştırıcı işlev görür.

Sabun ve deterjan sanayi: Bor madeninin en yaygın kullanıldığı alanlardan birisi sabun ve deterjan sanayidir. Bor, sabun ve deterjanlarda yumuşatıcı bir katkı maddesi olarak, diğer temizlik ürünlerinde ise beyazlatıcı özelliği ve aktif oksijen kaynağı olarak kullanılmaktadır.

Nükleer fizik ve uzay teknolojisi: Borun nükleer fizik ve uzay teknolojisinde de kullanılması, bu madenin stratejik niteliğini artırmaktadır. Borun sürtünmeye, aşınmaya ve yanmaya karşı dayanıklılığı, bu madeni uzay araçlarında vazgeçilmez bir maden kılmaktadır. Ayrıca, nükleer yakıtlarda da bor kullanılmaktadır.

Diğer kullanım alanları: Yukarıda saydığımız alanlar bor madeninin kullanıldığı alanlardan sadece birkaçıdır. Bor madeni ayrıca, ateşe dayanıklı malzeme, metalürjik uygulamalar, tekstil, fotoğrafçılık, boya, borik asit üretimi, elektronik ve tıp sanayi, tekstil cam elyafı, boron silikat camları, antiseptikler, yangına dirençli malzemeler, naylon, gübre, katalistler, dezenfekte ediciler, yapıştırıcılar, refrakter, çimento, korozyon önleyiciler, ilaç ve kozmetik, elektrolitik rafinasyon, bitki ve böcek öldürücüler, deri

sanayi başta olmak üzere bir dizi alanda kullanılmaktadır.

Bor madenlerinin kullanım alanının genişliği ve uzay ve nükleer teknoloji gibi sektörlerde ikamesi mümkün olmayan yeri, bu madeni stratejik yapmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak madenin her geçen gün yeni kullanım alanının ortaya çıkması da borun önemini artırmaktadır.

Türkiye'nin dünyada en fazla rezerve sahip olduğu tek maden. Türkiye'nin dünyada gerek sahip olduğu rezerv açısından gerekse pazardaki payı açısından dünya pazarlarında söz sahibi olduğu tek madendir. Bu nedenle, bor madenleri Türkiye'nin petrolü olarak nitelendirilmektedir. Yani, Ortadoğu ülkeleri ve Kafkas ülkeleri için petrol ne kadar önemli ve stratejik ise, Türkiye için de bor madenleri o kadar önemli ve stratejiktir.

Çünkü, Türkiye dünyadaki toplam bor madeni rezervinin yüzde 63'üne sahiptir. Türkiye toplam 644 milyon ton bor madeni rezervine sahiptir. Türkiye'den sonra dünyada görünür ikinci büyük bor maden rezervine sahip olan ABD, toplam dünya rezervinin ancak yüzde 10.3'üne sahiptir. Yani, Türkiye kendisinden sonra ikinci büyük rezerve sahip ülkenin bile 6 katı bor madeni rezervine sahiptir.

Dünya Toplam Bor Rezervi (Bin Ton)

	Toplam Rezerv	Pay %
Türkiye	644.000	63.1
ABD	105.000	10.3
Rusya	140.000	13.7
Çin	36.000	3.5
Şili	41.000	4.0
Bolivya	19.000	1.9
Peru	22.000	2.2
Arjantin	9.000	0.9
Sırbistan	3.000	0.3
İran	2.000	0.2
Toplam	1.021.000	100.0

Dünyadaki mevcut üretim ve tüketim hacmi göz önüne alındığında, Türkiye'nin dışındaki tüm ülkelerde en fazla 50-60 yıl sonra bor madenlerinin tükeneceği söylenebilir. Ama, ülkemizdeki mevcut rezerv dünyanın en az 450 yıllık ihtiyacını karşılayabilecek düzeydedir. Yani, bugünkü üretim ve tüketim hızıyla 60 yıl sonra Türkiye'den başka ülkede bor madeni kalmayacak, Türkiye dünyanın tek bor üreticisi ve pazarlayıcısı ülke olabilecektir.

Dünya Satılık Bor Üretimi

Firma	Ülke	Miktar (bin ton)	Pay(%)
US Boraks	ABD	587	38.9
Eti Bor	Türkiye	475	31.4
Kamu Kuruluşu	Çin	140	9.3
JSC Bor	Rusya	73	4.8
NACC	ABD	60	4.0
Quiboraks	Şili	60	4.0
S.Argentina	Arjantin	30	2.0
S.Salar	Şili	16	1.1
Incabor	Peru	13	0.9
Diğer		57	3.8
TOPLAM		1.511	100.0

Dünya pazarlarında söz sahibi olduğumuz bir maden, büyük bir ihracat maddesi. Türkiye Eti Holding bünyesinde, dünya bor üretiminin yaklaşık yüzde 31.4'ünü üretmektedir. Eti Holding dünya bor madeni pazarında, ikinci büyük tekel konumundadır. 2000 yılı itibarıyla Eti Holding 1800 bin tonu ham, 450 bin tonu rafine olmak üzere toplam 2250 bin ton bor üretim kapasitesine sahiptir. Dünya bor pazarında en büyük paya ABD kökenli uluslararası bir maden tekeli olan US Boraks, yaklaşık yüzde 39'a ulaşan payıyla sahiptir.

Bor madenleri aynı zamanda, Türkiye açısından asla ve asla vazgeçilemeyecek bir döviz kaynağı, yani ihracat ürünüdür.

Bor madenlerinin ihracatından ülkemizin elde ettiği gelir, toplam maden ihracatı gelirlerinin yüzde 50'sini oluşturmaktadır. Dünya bor ihracatının yüzde 21'ini Eti Hol-

ding ile ülkemiz gerçekleştirmektedir. Yıllık toplam 500 milyon dolarlık maden ihracatı gelirimizin 250 milyon doları bor ihracatından elde edilmektedir.

Türkiye eğer bor madenlerini rafine olarak, yani işlenmiş olarak ihraç etmek için gerekli yatırımları yaparsa, bu ihracatın yıllık 800 milyon dolar seviyesine, hatta, bir milyar dolar seviyesine çıkarabilecektir. Eti Holding'in bu ihracat kapasitesine ulaşması için 450 bin ton civarında olan rafine ürün kapasitesini 700 bin tona çıkarmasını sağlayacak yatırımları yapması gerekmektedir. Holding bünyesinde bu yatırımlara ilişkin, programlar hazırlanmış ancak, holdingin ve bor madenlerinin özelleştirilmesi girişimleri bu çalışmaların askıya alınmasına yol açmıştır.

"Türkiye'de Bor Madeninin Tarihçesi" başlığı altında ayrıntılarıyla görüleceği gibi, Türkiye bor madeninde bu seviyeye ancak, bor madeni sahalarının devletleştirilerek Eti Holding eliyle (o zamanki adıyla Etibank) işletilmeye başlanmasından ve bu kurumun bor madeni üretim ve pazarlaması için yüzlerce milyon dolarlık yatırımları yapmasından sonra ulaşabilmiştir.

BOR MADENLERİNİN TEK ELDEN DEVLET TARAFINDAN İŞLETİLMESİNİ GEREKLİ KILAN NEDENLER

Dünya bor pazarı denilebilir ki, tekelleşmenin en yoğun olduğu, rekabetin en şiddetli biçimde yaşandığı pazarlardan birisidir.

Dünya bor pazarında fiyatların oluştuğu bir borsa mevcut değildir. Fiyatlar pazardaki tekeller tarafından belirlenmektedir. Dünya bor pazarında fiyatları esas olarak belirleyen iki tekel vardır: Birisi ABD kökenli US Boraks, diğeri ise Eti Holding'dir. Geriye kalan şirketler belirlenen bu fiyatlar üze-

rinden bor ürünlerini pazarlamaktadır. 1978 yılından önce, yani, bor madenleri devletleştirilip, Eti Holding bünyesine alınmadan önce, dağınık ve birbiriyle rekabet halindeki küçük firmalar eliyle pazarlandığı ve bu firmaların yeterli dağıtım ve satış ağları, depolama olanakları olmadığı için Türkiye'nin ürettiği bor madenleri dünya bor pazarında tonu 40-50 dolardan satılmaktaydı. Yani, başka anlatımla, özel şirketler ülkemizin bu çok değerli madenini haraç-mezat fiyatlarına satmaktaydılar. Bu dönemde, rakibi olmadığı için, US Boraks'ın belirlediği fiyatlardan bor madenleri pazarlanıyordu. Böylece, Türkiye bu yıllar boyunca milyar dolarlarla ifade edilebilecek ihracat gelirlerinden mahrum kalmıştır.

Bor madenleri devletleştirilip, Eti Holding bünyesine alındıktan sonra, holding, 1980'li yıllarda hızlı bir biçimde, maden pazarının gereklerine uygun, çağdaş, dinamik bir pazarlama ağını geliştirmiş, bu çerçevede onlarca ülkede, satış ajanlıkları oluşturmuştur. Böylece, Eti Holding bor pazarında US Boraks'ın tek söz sahipliğine son vermiş, pazarda ikinci büyük tekel olarak yerini almış, Türkiye'nin bor madenleri tonu 200-250 dolardan satılmaya başlanmış, ihracat gelirleri katlanmıştır.

Türkiye bor madeni rezervlerinin yüzde 63'üne sahip olmasına karşın dünya bor pazarında gerek satış miktarı, özellikle satıştan elde edilen gelir açısından US Boraks'ın gerisinde kalmaktadır. Yıllık 1.5 milyon ton olan dünya bor üretiminin yaklaşık yüzde 31.7'sini Eti Holding, yüzde 37'sini US Boraks gerçekleştirirken, yaklaşık 1.2 milyar dolar olan dünya bor satış hasılasının US Boraks yüzde 65'ini, Eti Holding ise ancak, bu tekelin üçte birini yani yüzde 21'ini alabilmektedir. Bunun nedeni, Eti Holding'in, rafine, yani işlenmiş ürün kapasitesinin düşük olması, daha çok ham bor satışı

yapmasıdır. US Boraks Eti Holding'in üç katı rafine ürün pazarlamaktadır. Türkiye'nin dünya bor pazarında olması gereken yer olan birincil konuma geçebilmesi için rafine ürün kapasitesini artırması, bor pazarına daha çok rafine ürün ile girmesi gerekmektedir.

Avrupa'da Eti Holding üzerinden bir bor sanayi oluşmuştur. Ülkeye katma değer üreten, istihdam yaratan bu sanayiler söz konusu rafine ürün yatırımları yapılırsa Türkiye'ye doğru kaydırabilir, böylece, söz konusu katma değer ülkemizde kalırken, işsizlerimize de istihdam olanağı doğar.

Ancak, tüm bu belirtilenler, bor madenlerini Eti Holding eliyle, devlet tekeli olarak işletilmesine devam edilmesi ve Eti Holding'e yatırımları yapmasının önünün açılması ile mümkündür. Eti Holding bor satışından elde ettiği gelir ile bu yatırımları yapabilecek güçtedir. Zaten, eğer özelleştirme yapılır ve 1978 öncesine dönülür ise, yine bor madenlerimizin haraç-mezat fiyatına satılması kaçınılmaz ve tartışılmaz bir gerçektir.

TÜRKİYE'DE BOR MADENİNİN TARİHÇESİ

Ülkemizde bor madenlerinin tarihçesi, bir anlamda, bor madenlerinin ülke ve kamu yararına mı yoksa, ülke çıkarı zarar görse de, kamu yararına aykırı olsa da, uluslararası sermaye ve özel sektör çıkarına üretilip işletilmesi konusundaki mücadelesini içerir. Yani, bor madenlerinin devlet eliyle mi, yoksa özel sektör veya yabancı sermaye tarafından mı işletileceği hep bir mücadele konusu olmuştur. Ülkeye egemen olan siyasi ve ekonomik anlayışlara göre, ülke ekonomisinin uluslararası sermaye örgütlerine boyun eğmesini gerektiren koşulların yoğunluğuna göre bu siyasi tercih değişmiştir.

Türkiye'de diğer birçok madende olduğu gibi bor madenlerinin de üretimi ilk olarak yabancılar tarafından başlatılmıştır. 1861 yılında yabancılar tarafından başlatılan üretim 1970'li yıllara kadar devam etmiştir. 1930'lu yıllarda kurulan KİT'ler kanalıyla devletçi ekonomik politikalar doğrultusunda, ekonomik yaşam devlet denetimine alınırken, madenler millileştirilip devletleştirilip Etibank bünyesine alınırken, bor madenleri devletleştirilmemiş, yabancıların ve yerli özel işletmelerin devam etmesine izin verilmiştir. Böylece stratejik bir madenin niçin devletleştirilip Etibank'ın bünyesine alınmadığı konusunda elde net bir bilgi olmamasına karşın, bor madenlerini işleten yabancı sermayenin Türkiye'nin sahip olduğu rezervleri olduğundan az gösterme gayretleri, madenin stratejik öneminin kavranmaması gibi nedenler ortaya konulabilir.

Devlet Etibank eliyle bor madenleri üretim ve pazarlama alanına 1960 yılında girmiştir. Ancak, bor sahalarının önemli bir kısmı, o dönemde, İngiliz Boraks Şirketi başta olmak üzere, yabancı ve yerli özel firmaların elindeydi. Bor madenleri alanında devletleştirmeden önce, millileştirme süreci yaşanmış, 1960'lı yılların sonunda millileştirme süreci tamamlanmıştır.

1970'li yılların sonuna kadar süren ve bor madenlerinin 1968 yılına kadar yabancı sermaye 1968 yılından sonra ağırlıkla yerli özel şirketler tarafından üretilip pazarlandığı dönem deyim yerindeyse "bor madenlerinin yağmalandığı bir karanlık dönemdir". Bu dönemde üretilen bor madenleri dünya pazarlarında ortalama olması gereken fiyatların dörtte birine, beşte birine satılmış, uluslararası pazarda Türkiye, en fazla rezerve sahip olduğu bu madende hiçbir şekilde söz sahibi olamamış, bor madenleri "kaymağını al, gerisini toprak altında bırak" mantığı ile işletilmiştir. Yine bu dönemde, bor madenlerini işleyip, rafine ürün halinde pazarlamaya yönelik hiçbir yatırım yapılmamış, bir yandan ülkemizin sahip olduğu en değerli kaynak yağmalanırken, diğer yandan ülkemiz eline geçecek milyarlarca

dolarlık ihracat gelirinden mahrum edilmiştir. Bu nedenle, bor madenleri açısından 1978 öncesi dönemi "karanlık dönem" olarak nitelenmek yanlış değildir.

1978 yılında, özel sektör elindeki bor madenlerinin devletleştirilmesi girişimi, Türkiye'nin Bor'u yok pahasına satılmasını önlemek, uluslararası pazarda gerçek değeri üzerinden satılmasını ve uluslararası pazarda söz sahibi olmasını sağlamak doğrultusundaki arayışlardan ortaya çıkan bir sonuçtur.

Bor madenlerini devletleştirme çalışmaları ancak Bülent Ecevit'in Başbakan olduğu 1978 yılında CHP hükümeti tarafından 2172 sayılı Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Yasa Tasarısı ile TBMM'ye getirildi. On kişilik bir bilim kurulu tarafından hazırlanan yasa tasarısının amacı ülkenin enerji sorununun çözülmesi için linyit, demir çelik sanayinin gereksinimini karşılamak, demir ve ihracat gelirimizi artırmak için bor madeni yataklarının devlet kuruluşları eliyle işletilmesini sağlamak üzere bu konuda daha önce özel sektöre verilen izinlerin Bakanlar Kurulu kararı ile kaldırılmasına olanak sağlamak biçiminde ortaya konulmuştur.

2172 sayılı yasa tasarıya gerek özel sektör, gerekse bir kısım siyasi çevreler ve Meclis'teki görüşmeler sırasında bir kısım milletvekilleri büyük tepki göstererek, bu tasarının özel teşebbüse bir darbe anlamını taşıdığını iddia etmiş, aynen 1980 ve 1990'lı yıllardaki özelleştirme uygulamalarını savunmak için gündeme getirilen tezlerin benzerlerini "KİT"lerin verimsiz çalıştığını, hantal olduğunu, bu nedenle sözkonusu madenlerin özel sektör eliyle işletilmesine devam edilmesi gerektiğini" ileri sürmüşlerdir.

Tasarıyı hazırlayan komisyonda yer alan dönemin TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Muammer Aksoy tasarının görüşüldüğü 22.9.1978 tarihli birleşimde tasarıyla ilgili şöyle demektedir: "Görüştüğümüz bu kanun, yalnız Türkiye'de

borakların devletleştirilmesini sağlayabilse bile belki tarihte hiçbir kanunun Türk Devleti'ne sağlayamadığı büyük yararları sağlayacaktır. Bu bir devletleştirme değil, bor madeni işletme izninin özel sektörden geri alınmasıdır"

Dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Deniz Baykal ise, özel sektörün bazı milletvekillerinin ve senatörlerin TBMM ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki görüşülmesi sırasında bu tasarıya ilişkin ortaya koydukları eleştirilerini yanıtlarken şöyle demiştir:

"Ruhsat, kamulaştırma konusu olur mu? Rezerv, kamulaştırma konusu olur mu? Rezerv zaten devletin, şahsın değil. Boraksı da devlet eliyle işletmek istiyoruz, bu görüşte olanlar vardır, olmayanlar da. Bunu açıkça söyledik, kimseyi aldatmadık ama bu iddia ile yol çıktık".

Bor madenlerinin devletleştirilmesine ilişkin yasa tasarısına yalnızca ülke içinden değil, ülke dışında da tepki gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri bor madeni sahalarının devletleştirilmesini ön-gören bu tasarıya tepki göstermiştir. ABD tepki göstermekten de ileri gitmiş iddialara göre Tür-kiye'yi tehdit etmiştir:

"Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Dışişleri Bakanlığımıza gönderdiği bir yazı ile Amerikan yatırımları ile Amerikan kökenli kuruluşların kamulaştırılmaları halinde ikili ilişkilerde önemli sorunların doğabileceğini, hükümetler arası sürtüşme riskinin artırarak ikili ilişkilerde önemli sorunların doğmasına yol açabileceğini, böyle durumlarda ikili yardımları erteleyen mevcut kanunları uygulayacağını ve çokuluslu kalkınma bankalarının verebilecekleri krediler hakkında menfi oy talep edeceğini ve Amerikan sermayesi ve şirketlerinin rahatça çalışmalarını sağlamak için en uygun ve gerekli önlemleri alacağını" bildirmiştir. Bu iddialar Cumhuriyet Senatosu kürsüsünden Senato Tabii Üyesi Suphi Gürsoytrak tarafından dile getirilmiş, hükümet tarafından da yalanlanmamıştır.

Tüm bu tartışmalar sonucunda yasa olağanüstü gündem ile toplantıya çağrılan TBMM'nin 3 Ekim 1978 tarihli toplantısında görüşülmüş ve yalnızca iktidar partisinin katıldığı oylamada 226 oy ile kabul edilmiştir. Yasa 4 Ekim 1978 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

2172 sayılı yasanın kabul edilmesinden sonra, bu yasanın verdiği yetkiye dayanarak Bakanlar Kurulu tarafından çıkartılan kararname ile özel sektörün elinde bulunan toplam 925 adet linyit, demir ve bor madeni sahasının devlet tarafından geri alınması öngörülmüştür. 2172 sayılı yasanın yeniden ele alınarak değişikliğe uğratıldığı 1983 yılına kadar geçen süre içerisinde toplam 55 bor sahasından 9'unun işlemi tamamlanarak devlet adına işletmek üzere Etibank'a devredilmiştir.

Böylece Bülent Ecevit'in Başbakanı olduğu CHP hükümeti döneminde bor madenleri devletleştirilirken, yine Bülent Ecevit'in Başbakan olduğu DSP-MHP-ANAP'tan oluşan 57. koalisyon Hükümeti döneminde özelleştirilmesi doğrultusunda çalışmalar başlatılmıştır

Söz konusu bor sahalarını bünyesine aldıktan sonra, ileride değinileceği gibi, Etibank üretime geçmiş, etkili pazarlama ağıyla ham ve işlenmiş bor madenlerini dünya pazarlarında olması gereken fiyatlar düzeyinde pazarlamaya girilmiş, bor madenini ülkemize önemli döviz girdisi sağ-lamaya başlamıştır.

24 Ocak Kararları'nı yürürlüğe koyan Adalet Partisi azınlık hükümeti, 5 Haziran 1980 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan bir Bakanlar Kurulu Kararı ile 2172 sayılı yasaya dayanarak çıkartılan kararname ile devletleştirilip kamu kuruluşları bünyesine alınan bor sahalarını eski sahiplerine iade etmeye çalışmıştır. Ancak, TMMOB ile 9 de-mokratik kitle örgütünün Danıştay'a birlikte açtığı dava sonucu Danıştay, 9 Ocak 1981 tarih-inde aldığı karar ile bu işlemi iptal etmiştir. Danış-tay'ın kararında iptal gerekçesi "2172 sayılı yasa-nın devletleştirilecek sahalar için Bakanlar Kuru-

lu'na yetki verilmesine karşın, bunların eski sa-hiplerine iadesi ile ilgili olarak bir yetki vermedi-ği" olarak ortaya konmuştur.

24 Ocak 1980'de yürürlüğe konulan yeni liberal nitelikteki politikaların uygulanmasını sağlamak için yapılan 12 Eylül Askeri Darbesi'nin hemen ardından 2172 sayılı yasa, söz konusu politikaların temel niteliği ve özel sektörün lobi çalışmaları sonucu değiştirilmek üzere Milli Güvenlik Konse-yi'nin gündemine alınmıştır. Ancak, çeşitli nedenlerden dolayı yasanın görüşülmesi 1983 yılına kadar uzamıştır.

1983 yılında 2172 sayılı yasa, darbe hükümeti döneminde TBMM'nin yerine İşlev Danışma Mec-lisi'nin gündemine gelmiştir. Meclis'te yasa ikti-sadi İşler Komisyonu'nda görüşülmüştür. Yasanın komisyonda görüşülmesi sırasında, bor maden-lerinin devlet yani, Etibank tarafından işletilme-sinin ülke çıkarlarına daha uygun olduğu doğrultusunda bir görüş egemen olmuş, 2172 sayılı yasanın yerini alması için çıkartılan 2840 sayılı yasa da bu çerçevede oluşturulmuştur.

Dönemin Enerji Tabii Kaynaklar Bakanı Fahir İlker Danışma Meclisi'nin konuyla ilgili birleşiminde yaptığı konuşmada içeride ve dışarıda bor ma-denî sahalarının yeniden eski sahiplerine devre-dilmesini bekleyen çıkar çevreleri olduğunu belirterek "Bunlar Türkiye'yi sıkıştırmak için elle-rinden geleni yapmaktan çekinmemektedirler" demiştir.

Danışma Meclisi'ndeki görüşmelerinde ardından, 2172 sayılı yasanın yerine alacak olan 2840 sayılı "Bor Tuzları ve Asfaltit ile Nükleer Enerji Ham-maddelerinin İşletilmesi, Linyit ve Demir Sahala-rının İadesini Düzenleyen" yasa 10 Haziran 1983'te kabul edilmiş, 13 Haziran 1983 tarihli Resmi Gazete'de de yayınlanarak yürürlüğe gir-miştir.

Bu yasa ile bor madenlerinin arama ve işletilme-sinin devletçe yapılabileceği, 6380 sayılı Maden

Kanunu ile verilmiş olan tüm bor madeni işletme ruhsatlarının iptal edilmesi öngörülmüştür. Böy-lece, 2840 sayılı yasa ile, bor madenlerinin üre-tilmesi, zenginleştirilmesi, işlenmesi, bu maden-lerden her türlü uç ürünün elde edilmesi, made-nin ve madenden elde edilen uç ürünlerin iç ve dış piyasada pazarlanmasının Etibank tarafından yapılması öngörülmüştür.

BOR MADENLERİNİ İŞLETEN VE PAZARLA-YAN ETİ HOLDİNG'İN TARİHÇESİ

Özelleştirme sürecine sokulmak için Hol-ding'e dönüştürüldükten sonra "Eti Hol-ding" ismini alan Etibank cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk döneminde 1935 yılında, maden, metal ve metalürji alanlarında faaliyet göstermek üzere kurul-du. Geçmişten beri faaliyet kapsamı açısın-dan madencilik alanında yoğunlaştı.

Etibank'ın bünyesinde, bor, bakır, krom, gümüş, fosfat gibi madenler üretilmekte işlenmekte ve pazarlanmaktadır. Etibank'ın bor dışındaki madenlerini işletmek üzere şu işletmeler kurulmuştur: "Elazığ Ferrookrom (Krom), Etibank 100. Yıl Gümüş (Gümüş), Etibank Mazıdağı Fosfat (Fosfat), Seydişehir İşletmesi (Boksit) Etibank'ın bor işletmeleri ise, Kırka (Eskişehir), Kestelek (Bursa), Hisar-cık, Emet (Kütahya)'tedir. Ayrıca, 1968 yı-lında rafine bor üretimi için Bandırma Bo-raks Tesisleri, Kırka Bor Türevleri Tesisleri 1984 yılında kurularak faaliyete geçmiştir. Yine, Bandırma'da 1968 yılında Asit Borik Fabrikası da faaliyete geçmiştir.

Etibank Genel Müdürlüğü bünyesinde yine Etibank adında bir de bankacılık bölümü faaliyet göstermekteydi.

Etibank özelleştirme sürecine, ilk olarak, maden ve bankacılık bölümleri ayrılarak, maden bölümü ayrı bir genel müdürlük yapılarak sokuldu. Bankacılık bölümü, ayrıl-

dıktan sonra özelleştirildi. Etibank, özelleştirildikten sonra, devralanlarca içi boşaltıldı ve Bankacılık ve Sigortacılık Yüksek Kurulu'nca devlet adına bankaya el konuldu. Bu kitapçık hazırlanırken, bu sigorta bünyesindeki diğer bankalarla birlikte içi yeniden doldurulan Etibank özelleştirilmeyi beklemekteydi.

4 Nisan 1998 tarihli Bakanlar Kurulu, maden, metal ve metalürjiyi kapsayan Etibank'ın bankacılık dışındaki bölümü bir anonim şirkete dönüştürülürken, yeni adı da "Eti Holding" oldu.

Etibank'ın işletmeleri de bu holdinge bağlı anonim şirket biçimindeki ortaklıklara dönüştürüldü. Buna göre, Eti Holding'e bağlı, Eti Bor A.Ş., Eti Krom A.Ş., Eti Alüminyum A.Ş., Eti Elektrometalürji A.Ş., Eti Gümüş A.Ş., Eti Bakır A.Ş. ve Eti Pazarlama ve Dış Ticaret A.Ş. adında yedi anonim şirket oluşturuldu ve işletmeler bu şirketlerin bünyelerine alındılar.

Bu uygulama, Etibank'ı parça parça ayırarak özelleştirmeye hazır hale getirmektedir. Bu amaç kısa süre içerisinde ortaya çıktı. Eti Holding'in anonim şirkete dönüştürülen işletmeleri birer birer özelleştirme kapsamına alındılar ve en son olarak da Eti Holding'in kendisi özelleştirme kapsamına alındı. İleride anlatılacağı gibi, bor madenlerini işleten Eti Bor A.Ş., 2840 sayılı yasa bu madenlerin devlet eliyle işletilmesini şart koştuğu için özelleştirme kapsamına alınmadı ama bor madenlerinin özelleştirilmesi ile ilgili yasa çalışmalarına başlandı.

Eti Holding'in özelleştirilmesi kararının iptali için T.Maden-İş, Petrol-İş sendikaları tarafından dava açıldı. Bu kitapçık hazırlanırken henüz dava sonucu açıklanmamıştı.

Eti Holding ülkemiz açısından, devletimiz açısından altın yumurtlayan bir tavuktur. Eti Holding karlı bir kuruluştur. Ülkemize büyük bir ihracat geliri, yani döviz kazandırmaktadır. Sadece 1999 yılında Eti Holding sadece bordan toplam 260 milyon dolarlık satış geliri elde etmiştir. Bunun yaklaşık 240 milyon doları ihracattan elde edilmiştir. Aynı yıl holdingin karı ise, 140 milyon dolardır. Yani karlı ve verimli bir kuruluştur. Holdingin bor ürünlerindeki ortalama kar marjı yüzde 150 civarındadır. Holding bu karı, uluslararası piyasaya tekel olarak girmesinden, etkin bir dağıtım ve satış ağı oluşturmamasından, yetkin personele sahip olmasından ve deneyiminden sağlamaktadır.

Eğer Eti Holding özelleştirilirse, başta bor olmak üzere madenlerden elde edilen bu kar, söz konusu dış satım elde edilemeyecek ve Eti Holding'in rakibi konumundaki uluslararası birkaç maden tekelinin (Asarko, Amak İng, BP, FMC, B. Steel vb.) ekmeğine yağ sürülecek, bu tekellerin yapamadıklarını Türkiye kendi eliyle yapmış olacaktır.

Özet olarak 1935 yılında Türkiye madencilikinin lokomotifi olması için kurulan ve dünyanın sayılı maden tekellerin birisi konumuna gelen Eti Holding uluslararası maden tekellerinin deyim yerindeyse bayram edecekleri bir sonuçla önce parçalandı, sonra özelleştirme sürecine sokuldu.

BOR MADENLERİNİ ÖZELLEŞTİRME GİRİŞİMLERİ

24 Ocak Kararları'nın uygulanmasını sağlamak için yapılan ve her türlü muhalefetin sindirilerek etkisizleştirildiği, 12 Eylül Darbe Yönetimi döneminde bile, yurtiçi ve yurtdışı çıkar çevrelerinden gelen tüm baskılara karşın bor madenleri yeniden özelleştirilmemiş, tam tersine, özel sektörden alınıp

devletleştirilen bor madenlerinin, bu durumu yasa ile güvence altına alınmıştır. Geçen süre içerisinde bor madenlerinin özelleştirilmesi için yerli ve yabancı çıkar çevrelerince kulis çalışmaları hiç aksatılmamış, bu çevreler, çok büyük bir rant kaynağı durumundaki bor madenlerinden hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Ama, 2840 sayılı yasa kıyısından köşesinden tırtıklansa da, hiçbir iktidar bor madenlerini özel sektöre açılmasını sağlayacak değişiklikleri gündeme getirmemiştir.

Darbe döneminde özelleştirilmeyen bor madenleri DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti döneminde çalışma başlatılmıştır. İlginç olan bir nokta da, bor madenlerinin devletleştirildiği dönemin başbakanı Ecevit iken, bor madenlerinin özelleştirilmesi için çalışmaların başlatıldığı 57. koalisyon hükümetinin başbakanı da Ecevit'tir. Bu durum, bizlere 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca IMF denetiminde uygulanan yeni liberal nitelikteki ekonomik politikalar ile sorunları iyice ağırlaşan, iç ve dış borç kışkacına giren, kaynak sıkıntısı çeken ve ekonomik krizleri kronikleşen Türkiye'nin artık birçok konuda ulusal çıkarların gereğine göre rasyonel kararlar alma yeteneğini büyük ölçüde kaybettiğini, ülkeyi yönetenlerin, ister istemez bu ekonomik politikalarda ısrar ettikçe, uluslararası sermaye merkezlerinin istemlerine göre kararlar almak durumunda bırakıldıkları gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Bor madeni bu durumun tipik bir kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Bor madenleri dış açığı sürekli artan ve döviz ve kaynak sıkıntısı içindeki Türkiye açısından en verimli bir biçimde değerlendirilmesi gereken vazgeçilemez bir kaynaktır. Ama, 57.Hükümet kredi musluklarını açmasını beklediği IMF'nin bu konudaki istemine olumsuz yanıt verememiştir.

Bor madenlerinin özelleştirilmesi, IMF ile 57.Hükümet arasında yapılan stand-by anlaşmasına konmamış, hükümet programında yer almamıştır. Ama, 18 Aralık 2000 tarihli "Ek Niyet Mektubu"nda, "20 Aralık 2000 tarihine kadar Özelleştirme İdaresi'ne ilave şirketler devredeceğiz. Bu şirketlerin arasında Eti Holding'in bazı fabrikaları da yer almaktadır" ifadeleri eklenmiştir. Bu çerçevede, 20 Aralık 2000 tarihli toplantısında Özelleştirme Yüksek Kurulu Eti Holding'in 6 ay içerisinde hazırlıkları tamamlanarak özelleştirilmesi kararını almıştır. Özelleştirilmesi doğrudan yer almayan, bor madenlerinin özelleştirilmesi yasa değişikliği gerektirdiği için sözlü olarak ifade edildiği belirtilmektedir. Bu çerçevede, bor madenlerinde devlet tekeli öngören 2840 sayılı yasanın değiştirilmesi doğrultusunda yasa taslağı çalışmalarının gayri resmi biçimde yapıldığı, Eti Holding'in bağlı olduğu Devlet Bakanı Şükrü Sina Gürel'den de bu çalışmaları yasa tasarısı haline getirilmesi doğrultusunda istemde bulunduğu basına yansımıştır. Devlet Bakanı Şükrü Sina Gürel, bor madenlerini özelleştirilmesine karşı çıkmıştır.

Yine, bor madenlerinin özelleştirilmesi ile ilgili olarak dönemin Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Recep Önal ile Özelleştirmeden Sorumlu Devlet Bakanı Yüksel Yalova imzalı, Devlet Bakanı Şükrü Sina Gürel ile Eti Holding Yönetimi'ne gönderilen 4 Şubat 2000 tarihli mektuplarda bor madenlerinin özelleştirilmesi için gerekli yasa değişikliği çalışmalarının yapılmasının gereği belirtilmiştir.

Dönemin Devlet Bakanı Recep Önal'ın konuyla ilgili Yüksel Yalova'ya yazdığı mektupta şöyle denilmektedir:

"Özelleştirme Yüksek Kurulu Eti Holding Özelleştirme Yüksek Kurulu'nca özelleştirme kapsamına alınmıştır (...) Bu bağlamda, Eti Holding A.Ş'nin

bağlı ortaklıklardan Eti Bor A.Ş.'de özelleştirme kapsamına alınmış bulunmaktadır. Ancak, 10.06.1983 tarih ve 2840 sayılı yasanın 2. maddesi 'bor madenlerinin aranması ve işletilmesi devlet eliyle yapılır' hükmüne amirdir. Anılan kanunun bu maddesinin birinci cümlesinde yapılacak değişiklik ile bor madeninin işletme hakkının geçici bir süre için gerçek ve tüzel kişilere devrine Anayasamız cevaz vermektedir.(...) Eti Holding A.Ş.'nin özelleştirilmesini teminen, hazırlık işlemlerinin 6 ay içerisinde tamamlanacağı gerçeğinden hareketle (...) Eti Bor A.Ş.'nin özelleştirilebilmesine karar verilmesi durumunda, buna imkan verecek mevzuat değişikliklerinin ivedilikle başlatılması ve 6. ayın sonuna kadar yasal sınırlamaların kaldırılmasına çalışılması gerekmektedir.

Malumları olduğu üzere, Uluslararası Para Fonu (IMF) desteğiyle yürütülmekte olan ekonomik istikrar programının başarıyla yürütülebilmesini teminen taahhütlerimizin üzerinde anlaşmaya varılan zaman çizelgesine uygun gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Taahhütlerimiz arasında yer alan Eti Holding A.Ş.'nin özelleştirilmesinin de zamanında gerçekleştirilebilmesi için Eti Bor A.Ş.'ne ilişkin kararın da ivedilikle alınması ve bu doğrultuda gerekli girişimlerde bulunulması gerekmektedir"

Görüldüğü gibi bor madenleri ve Eti Holding IMF'nin istemi üzerine özelleştirilmek istenmektedir .

Halbuki, 2001 ile 2005 yılları arasını kapsayan 7.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Madencilik Özel İhtisas Komisyonu-Bor Madenleri Alt Komisyonu raporunda bor madenlerinin özelleştirilmesine karşı çıkılarak şöyle denilmektedir:

"Bor madenlerinin özelleştirilmesi kamu yararı açısından sakıncalı görülmektedir. Çünkü bor madenlerinin kullanım alanları çok yaygın, katma değeri çok yüksek ve Türkiye yüksek kaliteli rezervlere sahip olması nedeniyle tekel konumundadır".

Ayrıca, yine söz konusu raporda Türkiye'nin bor madenlerinin dışsatımından yılda yaklaşık 250 milyon dolar gelir elde ettiği belirtilerek şöyle denilmektedir: "Gerekli yatırımların yapılması koşulu ile cevher ve ham bor dışsatımından rafine bor ihracatına geçmemiz durumunda gelirin birkaç milyar dolara çıkartılmasının yanısıra, katma değer in ülkede kalması ve istihdam yaratılması da mümkün olacaktır."

Bor madenlerinin özelleştirilmesine ilişkin çalışmalar ortaya çıkınca, o güne kadar özelleştirmelerde fazla rastlanmayan bir kamuoyu duyarlılığı ortaya çıkmıştır.

Bu duyarlılığın ortaya çıkmasında, bor madenlerinde örgütlü sendika, Türkiye Maden İşçileri Sendikası ile Eti Holding'in Bandırma'daki fabrikalarında örgütlü Petrol-İş Sendikası'nın, yerel ve ulusal düzeyde ortaya koydukları tepkiler ile bu iki sendikanın, TMMOB ve KİGEM ile birlikte oluşturduğu platformun bu konudaki çalışmalarının etkisi büyük olmuştur.

Meclis içinde ve dışında bulunan muhalefet partilerinin hemen hepsi, bor madenlerinin özelleştirilmesi girişimlerine tepki göstermişler, iktidarın bir kısım milletvekilleri ve Devlet Bakanı Şükrü Sina Gürel gibi bazı bakanlar da bu özelleştirmeye karşı çıkmışlardır. Diğer özelleştirmelerin aksine, ortaya konulan bu tepkilerin de etkisiyle Sabah-ATV grubu dışındaki medyadan büyük destek bulunmuştur. Sabah-ATV grubu bor özelleştirmesi karşısı açıklama ve çalışmaları haber yapmamıştır.

Gelişen bu tepkiler üzerine Başbakan Bülent Ecevit "bor madenlerinin özelleştirilmesini askıya aldıklarını" açıklamıştır. Ancak, askıya alma bir anlamda "uygun zamanı bekleme" olarak yorumlanabilir. Çünkü, eğer özelleştirilmesinden vazgeçilmiş ol-

saydı, "özelleştirme kararını iptal ettik" açıklaması gelirdi.

Kaldı ki, 21 Şubat ekonomik krizinin ardından, krizden çıkış için ortaya konulan önlemler çerçevesinde IMF'ye hiç hayır deme şansı kalmayan hükümetin el altından bor madenlerini özelleştirme için çalışmaları sürdürdüğü, Özelleştirme İdaresi'nin 27 Şubat 2001 tarihinde Eti Holding'e yazdığı yazıdan anlaşılmaktadır.

Görülen odur ki, IMF'ye verilen söz bir yana, yerli ve yabancı çıkar çevreleri Türkiye'nin bu en değerli yeraltı servetini ele geçirmek için çabalarını sürdürecekler, "uygun zamanda, uygun biçimde özelleştirilmesini sağlamaya" çalışacaklardır.

IMF BOR MADENLERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİNİ NİÇİN İSTİYOR?

IMF'nin özelleştirilmesini istediği yerler arasında bor madenleri ilk sırayı alıyor. Yasa ile devlet tekeline alınmış olan bor madenlerinin özelleştirilmesinde ısrarlı olması ve ek niyet mektubuna Eti Holding'in özelleştirilmesini koydurmasının ardında, bor madenlerinin özelleştirilmesi ile elde edilecek, dolayısıyla dış ve iç borçlara akıtılacak önemli bir kaynak daha bulunmasını ötesinde nedenler de yatmaktadır.

IMF sonuçta uluslararası sermayenin bir örgütüdür ve doğal olarak uluslararası sermayenin çıkarlarını savunacaktır.

Uluslararası maden pazarı, uluslararası devtekellerin sert bir rekabet içinde olduğu bir pazardır. Bor madeni pazarı tekelleşmenin en yoğun olduğu alandır. Eti Holding'den önce, uluslararası dev bir maden tekeli olan RTZ (Rio Tinto Zinc)'nin bor sektöründeki kolu olan US Boraks hemen tek başına bor

pazarını kontrol ediyor, fiyatlarla oynuyordu. Eti Holding'in Türkiye'deki özel sektör elindeki maden sahalarının devletleştirilmesinden sonra bir tekel olarak pazara girmesi, pazarlama, satış ağını oluşturma-sıyla US Boraks'ın dünya bor pazarındaki tek belirleyiciliği ortadan kalkmış oldu. IMF, bor madenlerinin özelleştirilmesini dünya bor pazarını US Boraks'ın yeniden tek başına kontrolü ele geçirmesi için istemektedir. Eti Holding'in de özelleştirilmesi (bir anlamda elindeki madenlerin özelleştirilerek tasfiye edilmesi) ile bu tekelin pazarı tek başına kontrol etmesi isteği gerçekleşmiş olacaktır. Yani, bir anlamda, 1978 öncesine dönecektir. Elbetteki, bor madenlerinin özelleştirilmesini başta US Boraks ve yine küçük bor şirketlerini bünyesine katarak büyüyen ve bor pazarında üçüncü tekel olama yarışına giren İtalyan kökenli CVC (Citirop Venture Capital) tekeli ile gizli ya da açık işbirliği içinde olan yerli bir kısım şirketler ve ülke içindeki işbirlikçiler istemektedir. 2840 sayılı yasanın değiştirilmesi doğrultusundaki taslak çalışmalarını da bu şirketler yönlendirmektedir.

Ancak, belirtilmesi gereken şudur ki, bor madenleri özelleştirildiği zaman, satın alacak olanlar mutlaka ve mutlaka gizli veya açık bu tekellerden birisi veya ortağı olacaktır. Kaldı ki, olmasa bile dolaylı ya da doğrudan bu maden sahaları bu tekellerin eline ya da kontrolüne geçecektir.

Daha önemlisi Türkiye'nin ETİ HOLDİNG İLE YILLARDIR ADIM ADIM OLUŞTURDUĞU BOR PAZARI YOK OLACAK, YERLİ YA DA YABANCI FİRMALAR TARAFINDAN TÜRKİYE'NİN PETROLÜ BOR MADENLERİ HARAÇ-MEZAT SATILACAK, REZERVLERİ TALAN EDİLECEK, ÜLKEMİZ BÜYÜK BİR DIŞ TİCARET GELİRİNDEN MAHRUM OLACAKTIR.

SONUÇ YERİNE

“YALNIZCA BOR MADENLERİNİ DEĞİL, TÜM MADENLERİ DEVLET İŞLETMELİDİR”

Madenler ikame edilemez, tüketildikleri ya da heba edildikleri zaman bir daha yenilenemeyecek servetlerdir. Çünkü, bugün tüketilen madenler milyonlarca yılda oluşmuş servetlerdir. Madenlerin bu niteliği kısa vadeli ve özellikle salt kar amaçlı işletilmemeleri gereğini ortaya koyar. Bir fabrika zarar görebilir, yıkılabilir yeniden yaparsınız. Bir baraj bir santral ömrünü planlanandan önce tamamlayabilir, kaynak bulup yenisini yapabilirsiniz. Ama, madenleri, daha genel tanımla doğal servetleri yeniden oluşturmazsınız. Tükenince yerine yenisi koyamazsınız. Sadece bugünü değil, geleceği, hatta çok uzak gelecekteki kuşakların da bu yeraltı servetleri üzerinde hakları vardır. Bu nedenle madenlerin üretim ve tüketim planları yapılırken,

- Yalnızca bugünü, yakın geleceği değil, on yılları yüzyılları kapsayan bir perspektif ortaya konulmalıdır. Doğaldır ki bu planlama devlet tarafından, kamu yararı, ülkenin çıkarı, gelecek kuşakların bu madenler üzerindeki vazgeçilmez hakkı, orta ve uzun vadedeki ekonomik politikaların, sanayi planlamasının gerekleri göz önüne alınarak devlet tarafından yapılabilir.
- Madenler ihtiyaç ölçüsünde üretilmelidir. Daha fazla kar için daha fazla üretim gibi bir yaklaşım içinde işletilmemelidir. Yani, özel sektörün “kara giden her yol mubahtır” mantığı içinde işletilmemelidir.
- Tükenir ve yenilenemez niteliğe sahip olan maden yatakları tahrip edilmeden işletilmeli, yeraltındaki madenlerin fazla kar getiren kısımları alınıp, geriye kalanı toprağın altında bırakılmamalıdır. Yani, üretim maliyetini düşürmek için rezervlerin bir kısmını yer altında terk etmeyi gerekli kılan işletme sistemleri kullanılmamalı, bunun için, kar marjını düşürecek diye, gerekli teknolojik dönüşümlerin maliyetinden kaçınılmamalıdır.

- Madencilik, özellikle yeraltı madenciligi, ölümle sonuçlanan iş kazaları ve meslek hastalıkları açısından en riskli iş koludur. İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin yasa, tüzük ve yönetmeliklere uygun olarak, eksiksiz bir biçimde alınması gerekmektedir. Doğaldır ki, bunun sağlanması için, yasalara saygılı, karı yasal gereklerin üzerinde, insan hayatının üzerinde tutmayan bir işletmecilik anlayışının olması gerekmektedir.
- Madenler, diğer birçok sektör gibi kısa vadeli kar mantığı ile işletilemezler. Yapılan yatırımların geriye dönüşü uzun zaman alır. Teknolojik dönüşüm yatırımları pahalıdır. Tüm bunlar “salt kar etme güdüsü ile hareket eden işletmecilik anlayışı” ile bağdaşmaz.
- Sadece bir kaçını saydık ama bu liste daha uzatılabilir. Tüm bu unsurlar, sadece bor madenlerini değil, tüm madenlerin devlet eliyle işletilmesinin gereğini ortaya koymaktadır. Çünkü özel sektör madenlerimizi:
- Ülke ekonomisinin ihtiyacı oranında değil, kar elde edilebileceği oranda üretmektedir.
- Maden yataklarını tahrip etmekte, rezervlerin daha fazla kar getiren kısımlarını almakta, gerisini yeraltında bırakmaktadır.
- Elindeki sahaların rezervlerini düşük göstermektedir.
- Madenlerin tahrip edilmeden, verimli işletilmesini sağlayacak yatırımlardan maliyet yükselir gerekçesiyle kaçınmaktadır.
- Dünya piyasalarında rekabet edememektedir.
- İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini yerine getirmemekte, maden işletmelerini toplu mezarlara dönüştürmektedir.
- Gelecek kuşakların hakkı, kamusal çıkar, ulusal yarar gibi maden işletmeciliğinin temel ilkelerini hiçe saymakta “kara giden her yol mubahtır” anlayışı ile madenleri işletmektedirler.
- Kaçak, sigortasız işçi çalıştırmakta, vergi ve prim kaçırmaktadır.

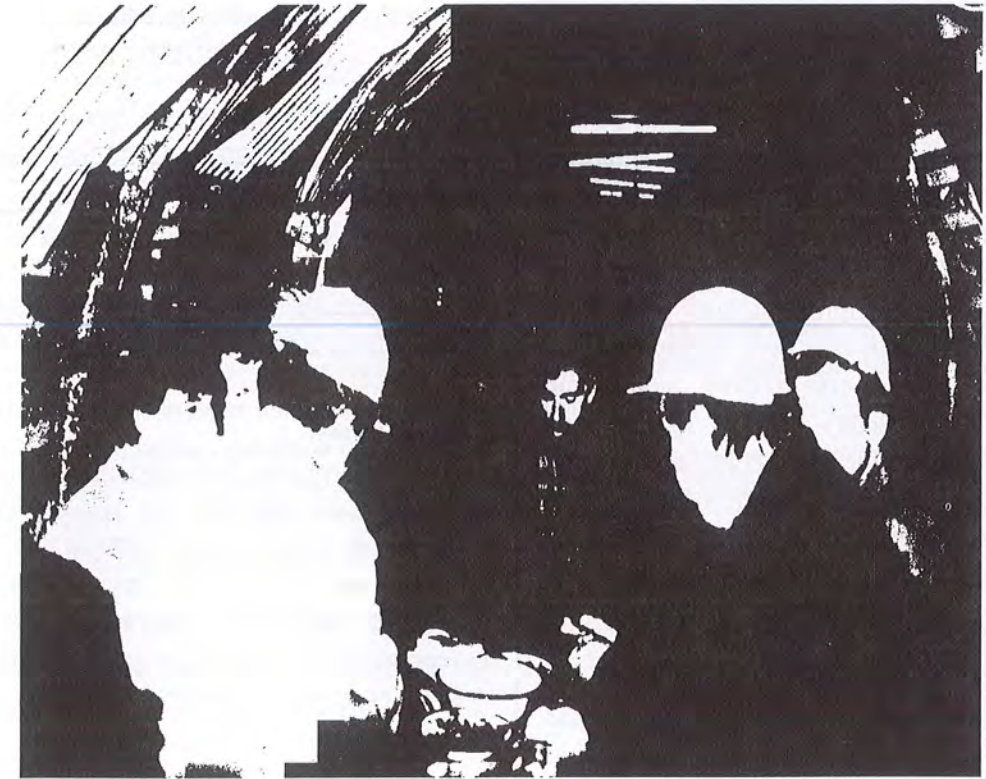
- Madenlerde çok riskli olan sekiz saatin üzerinde çalışma yaptırmaktadır.

Madenlerin bu niteliği, madencilik sektörüne diğer sektörlerden farklı bir bakış içinde yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır.

Özel sektörün işletme mantığı, madencilğin işletme ilkeleri ile uyumamaktadır. Zaten, özel sektör maden işletmeleri ellerindeki sahaları verimsiz, teknolojik yenilenmeleri sağlamadan, kısa zamanda en fazla kar mantığı ile işleterek, işletme ömürlerini tüketmiş, sektörel krizin de etkisiyle artık kapanmış, ya da kapanma aşamasına gelmişlerdir. Ama, şimdi, işbirliği içine girdikleri bazı yabancı maden tekelleri ile

gözlerini, her türlü yatırımı yapılmış, karlı verimli bir biçimde işletilen devletin elindeki madenlere dikmişlerdir. Madenlerin özelleştirilmesi, kısa vadede, madencilüğimizin sonu olacaktır. Kaldı ki, karlı ve verimli bir biçimde işletilen maden işletmelerini özel sektöre devretmenin rasyonel gerekçesini, diğer birçok özelleştirme uygulamasında olduğu gibi, hiç kimse açıklayamamaktadır.

Yalnızca bor madenlerimizin değil tüm madenlerimizin özelleştirilmesi girişimlerine ülkesini seven, halkın çıkarlarını gözetken, çocuklarının geleceğini güvence altında görmek isteyen, talanın, yolsuzluğun önlenmesini isteyen her yurttaşımızın karşı durması gerekir.

TAŞKÖMÜRÜ GERÇEĞİ VE TÜRKİYE

Turhan ORAL

Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü
GENEL MADEN – İŞ SENDİKASI

Taşkömürü; Jeolojik devirler boyunca dönüşüme uğrayarak büyük bir kalori gücü kazanan bitki fosillerinden meydana gelmiş inorganik katı bir yakıttır. Milyonlarca sene önce ormanlar, toprak kayması, denizlerin karalara, karaların denizlere dönüşmesi gibi tektonik hareketlerle toprak yığınlarının altında kalmışlardır. Kömürü yapan ana elaman karbondur. Taşkömürü yataklarının yapısı çok değişiktir. Taşkömürünü en önemli özelliklerinden birisi koklaşabilir olmasıdır. Kömürün damıtılmasıyla elde edilen yan ürünler kimya sanayiinde de kullanılır.

Zonguldak Taşkömürü Havzası 270 milyon yıl önce kömür oluşumu sonucu, biri Karbonifer devrine ait "Hersineyen" diğeri "Kratese" devrine ait Alpin Orojenezi olmak üzere iki önemli tektonik olay sonucu kıvrımlı ve faylı olarak tabakalanmıştır.

Çin tarihçileri maden kömürünün MÖ 1000 yılında kendi bölgelerinde kullanıldığını

belirtiyor. Avrupa'da ise, MÖ 384 yılında doğan filozof Aristo'nun eserlerinde ağaç gibi yanan siyah topraklardan söz ettiği biliniyor. Almanya, İngiltere, İskoçya, Belçika ve Fransa'da 10.yy dan itibaren kömür yaygın olarak kullanılmaya başlanıyor.

Dünya Üretimi

1820'de 30 milyon ton olan dünya taşkömürü üretimi 1860'da 125 milyon tona, 1880'de 340 milyon tona, 1890'da 512 milyon tona ve 1913 yılında 1 milyar 388 milyon tona yükseliyor. Sonrasında petrol, hidroelektrik ve doğal gaz gibi kaynakların ortaya çıkmasıyla kömür üretiminin hızı kesiliyor.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, en önemli kömür ihracatçısı İngiltere'dir. Taşkömürü enerji ve demir-çelik sektörü başta olmak üzere Sanayi Devrimi sürecinin vazgeçilmez ticari maddesidir.

Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda bir araya gelerek 18 Nisan 1951 de Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'ni kurarlar. Bu birlik sonrasında Avrupa Birliğine dönüşür ve tüm ticareti yönlendirir.

1993 yılı dünya üretimi 3 milyar 138 milyon ton olarak gerçekleşiyor. 1993 yılının en büyük üreticileri sırasıyla; Çin (1 milyar 047 milyon ton), ABD, Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Hindistan, Güney Afrika, Avustralya ve Polonya'dır. (130 milyon ton). Türkiye aynı yıl 2 milyon 800 bin ton üretmiştir.

Son yıllarda Avustralya, Güney Afrika, Çin kömür ihracatında dikkati çekiyor.

Türkiye'de Taşkömürü

1993 yılı sonu itibariyle dünya rezervi 522 milyar 351 milyon ton, Türkiye rezervi ise 1 milyar 126 bin tondur. Türkiye'de taşkömürünün, kalite ve rezerv üstünlüğüyle sadece Zonguldak'ta bulunduğu biliniyor.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, farklı tarihlerde kömürün yöre insanı tarafından kullanıldığı söylene de genel kabul gören 1829 yılında Uzun Mehmet'in Ereğli'nin Kestaneci köyünde kömürü bulduğudur. Dünyadaki gelişmeye paralel olarak Padişah 2. Mahmut'ta kömürün yurt içinde aranması emrini vermiştir. Ancak o süreçte üretim yapılmamıştır. Üretim 1848 yılında başlamıştır.

1848 yılında 1.Abdülmecit bir fermanla, Ereğli Kömür Havzasını kendi vakıfları arasına alır. (Hazineyi Hassa) Ardından Hazineyi Hassa İdaresi Havzayı yıllık 300 altına, Galata Sarrafları'nın kurduğu Kömür Kumpanyasına kiralar. Galata Sarrafları yabancı kökenli ticaret erbabıdır ve dış ticaretle de ilgilidirler. Kömür tüm dünya için önemlidir ve Anadolu yani Zonguldak gelişmiş ülkelerin hedefidir.

Taşkömürü ve Zonguldak

Zonguldak 1811'da küçük bir mahalledir. Çaycuma bucağının Gaca Köyü'ne bağlıdır. 1848'den itibaren kömürle birlikte büyümeye başlar. 1899'da ilçe merkezi kurulur. 1924'de il olur.

1854-55 yıllarında Kırım Savaşı sırasında Havzayı İngilizler işletir ve müttefikleri Fransızlarla donanmanın kömür ihtiyacını karşılarlar.

1870 yılında yabancı şirket sayısı artar, üretim 65 bin tona, 1875 yılında 172 bin tona çıkar.

1890'da Fransız, Belçika, Alman ve İtalyan şirketleri havzaya yerleşir. 1896 yılında, uzun yıllar Zonguldak'ta kalacak olan Fransızların "Ereğli Şirketi Osmaniye"si, mühendis ve teknik elamanlar getirir, 1970 yılına kadar sözleşme yapar. Demir yolları ve limanlar kurar. Bu dönemde Havza'da Ruslar ve yerli Ermenilerle Rumların şirketleri de vardır.

Dünyada kömürün öneminin artmasıyla Zonguldak Kömür Havzasında 1907 yılı üretimi 736 bin tona, 1911 üretimi 904 bin tona ulaşır.

Üretim ve ihracat artarken sadece Zonguldak ve çevre köylerden değil yakın illerden gelen insanlarla Zonguldak'ta büyür.

Gelişmiş emperyalist ülkelerin gözü Zonguldak'tadır. 1914 yılında 1. Dünya Savaşı ile birlikte Almanlar Kömür Havzasının yönetimini ele alır. Bir Alman albay, Harp Akademisi Merkezini yönetir. Fransızlar Havza'dan ayrılır. 1914 üretimi 625 bin tona düşer. Rus donanmasının baskısıyla 1917 yılı üretimi 160 bin tona kadar geriler.

Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yer alan Fransızlar, sermayelerini korumak bahanesiyle Zonguldak Merkezini işgal ederler. 1921 de işgal kalkar. Bu dönemde Merkezi İstanbul'da bulunan "İtilaf Kuvvetleri Kömür Komisyonu" Havzanın idaresini ele almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ve Taşkömürü

Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren Türkiye Cumhuriyetinin yeni kadroları da Zonguldak'ın önemini bilmektedir. 28 Nisan 1921'de, gerekçesi Büyük Millet Meclisi Reisi M. Kemal tarafından imzalanan kanunla, Havzadaki mevcut kömür tozları, işçinin umumi menfaatlerine kullanılmak üzere satılır. Mecliste kanun hakkında konuşan İktisat Vekili Mahmut Celal Bey (Bayar) in söyledikleri dikkat çekicidir. Celal Bey şunları söyler. *"Mademki evvelce hiçbir şey yapılmamıştır, şimdi bunun tanzimine sayediyoruz, yalnız pek ufak bir şeyi kendilerine lütfetmekle onları teşvik ve terkip etmiş olacağız. Bunun Meclisi alinizden kabulünü rica ediyorum"*

Büyük Millet Meclisi, 10 Eylül 1921'de 151 sayılı Ereğli Havzayı Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mütteallik Kanunla, iş ve işçilik haklarını teminat altına alır.

Kurtuluş Savaşına kadar, dünyanın değişik ülkelerinden gelen işletmecilerin baskısı ve zulmü altında, açlık ve yoksulluk içinde çalıştırılan yöre insanı, ülkesinin nasıl talan edildiğini görmüş ve bu ulusal bilinçle Kurtuluş Savaşına destek olmuştur.

Cumhuriyetin yeni kadroları da Meclisin açılışıyla beraber maden işçisine ve yöre insanına sahip çıkarak, sanayinin teminatı olan taşkömürü üretimini artırabilmenin arayışı içine girmişlerdir. Cumhuriyetin ilanından önce Zonguldak'ta düzen oluşturmuşlardır.

Cumhuriyetle birlikte havzaya yeni bir heyecan gelir. 1924 yılında Maden Kömürü İşletmeleri Türk Anonim Şirketi kurulur. Diğer şirketler de, idari ve teknik yönden denetim altına alınır. Çalışan sayısı artar, üretim artar ve 1926'da kömür üretimi ilk kez yıllık 1 milyon tona ulaşır.

1927-31 yılları arasında 70 teknik mühendis yetiştirilir. 1929 yılında İş Bankası sermayesi ile Kömür-İş adıyla bir müessese kurulur. Bu şirket Kozlu

ocaklarını işletir. 1935 yılı üretimi 2 milyon 300 bin tona ulaşır.

Bu süreçte devlet Zonguldak Kömür Havzasıyla yakından ilgilenir. 1896'da kurulan ve 1970 yılına kadar sözleşmesi bulunan en büyük kömür şirketi olan Fransızların Ereğli Şirketi 1937 yılında devletleştirilir. Liman, demiryolları ve kömür ocakları ETİBANK'a geçer.

Koklaşabilme özelliğiyle sadece Zonguldak'ta bulunan taşkömüründen en etkin bir şekilde faydalanabilmek için 1937 yılında Karabük Demir Çelik Fabrikası kurulur.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte taşkömürü üretimini daha sıkı bir kontrole alan devlet, 1940 yılında çıkartılan bir kanunla bütün kömür ocaklarını satın alır ve ocaklar iktisadi devlet teşekkülü olan Ereğli Kömürleri İşletmesi'ne verilir. Bütün yerli ve yabancı şirketlerin faaliyetleri sona erer. Türkiye'nin en önemli doğal kaynaklarından birisi olan taşkömürleri artık kamunun malıdır.

Büyüyen Zonguldak ve Gelişen Türkiye

28 Şubat 1940 yılında yayınlanan bir kararname ile Zonguldak Kömür Havzasında "İş Mükellefiyeti Müdüriyeti" kurulur. Görevli memurlar, muhtar aracılığıyla köylerden işçi toplar. Maden ocaklarında çalışmak istemeyen kaçakları bulmak için de Tahkimat Komutanlığı kurulur. Baskı uygulaması 1948 yılına kadar sürer.

Satılabilir kömür üretimi 1941-48 yılları arasında yılda 2 milyon 125 bin ton ile 2 milyon 670 bin ton arasında değişir. Sadece 1942 yılında 1 milyon 814 bin tona düşer. Sonuç, baskıyla amaca ulaşılmadığını gösterir.

Karabük Demir-Çelik Fabrikasından sonra 1948 yılında Çatalağzı Termik Elektrik Santrali kurulur. 1960 yılında, daha gelişmiş bir teknolojiyle, ikinci Demir-Çelik Fabrikası Ereğli'ye kurulur. Bunu Filyos Ateş Tuğla Fabrikası, Bartın Çimento

Fabrikası ve diğer irili ufaklı fabrikalar izler. Zonguldak, ülke sanayisinin can damarı olur.

Ülkemizin kömür ihtiyacı arttıkça, maden ocaklarında çalışan işçi sayısı artar. Zonguldak büyürken Türkiye hızla gelişir. Başlangıçta zorla da olsa zamanla, madencilik Zonguldak ve yöre insanının vazgeçemeyeceği bir meslek olur.

Tek parti döneminde, özellikle mükellefiyet uygulamasında müthiş baskı gören yöre halkı bunun faturasını CHP'ye keser. 1950-54 ve 57 seçimlerinde Zonguldak Demokrat Partiye oy verir. Sendikanın Kurucularından ve zamanın Genel Başkanı Ömer Karahasanoğlu Kurucu Meclis'te olmasına rağmen Zonguldak halkı 1961 Anayasası'na da "Hayır" der.

1961 Anayasası'nın getirdiklerini yaşamında görmeye başlayan yöre halkının siyasi tercihi de zamanla değişir. 1973'de toparlanan CHP, 1977 de AP'nin önüne geçer.

Bu süreçte kömür üretimi de 1950'de 2 milyon 830 bin tondan başlayarak 1958'de 4 milyon 75 bin tona yükselir. 1950-56 yıllarında alınan 103.5 milyon dolar Marshall Yardımı ile yapılan yatırımlar üretime yansır. Baskının başaramadığını demokratik süreç başarır. Zonguldak ile birlikte Türkiye'de büyür ve gelişir.

Zonguldak maden ocaklarındaki üretim miktarı, siyasetçinin yani yönetenlerin gösterdiği ilgiye göre değişmektedir. 1959 yılının istikrarsız Türkiye'si hemen Zonguldak'ta kömür üretimine yansır.

1959; 3 milyon 940 bin ton, 1960; 3 milyon 653 bin ton, 1961; 3 milyon 773 bin ton, 1962; 3 milyon 893 bin ton üretim gerçekleşir.

1963 yılında Çalışma Hayatının yeniden düzenlenmesinin getirdiği moral ve 1961-63 arasında kullanılan 14.5 milyon dolar Development Loan Fund kredisi ile kömür üretimi 1963 yılında 4

milyon 153 bin ton, 1966; 4 milyon 880 bin ton ve rekor kırarak 1967 yılında 5 milyon 31 ton olur.

1968-77 yılları arası üretim, ortalama 4 milyon 700 bin ton standardında sürer. 1969-74 yıllarında kullanılan 21.5 milyon dolar Aid International Development kredisi ve Ülkedeki istikrarlı yönetim Taşkömürü Kurumunda da kendini gösterir. 1960 yılında 54.026 olan Zonguldak ilinin nüfusu 1975 yılında 80.387 ye ulaşır. Zonguldak, Türkiye'nin dört bir yanından göç alır.

1978 yılında başlayan siyasi istikrarsızlık, 1980'de sendikal hakların sınırlandırılması ve sonrasında çalışan sayısının azalmasıyla 1983 üretimi 3 milyon 540 bine geriler.

Kurumda 1954 yılında 30 bini, 1975'de 40 bini aşan işçi sayısı 1979'da 43 bin 594'e ulaşır. 1983 yılında 38.650 iner. Sonrasında değişen politikalarla daha hızlı bir geriye gidiş başlar.

Sonuç olarak; Osmanlı İmparatorluğunun güçsüz döneminde ve özellikle dağılma sürecinde tüm gelişmiş ülkelerin talanına uğrayan Zonguldak maden ocakları, Birinci Dünya savaşı sırasında da öncelikli hedef olunca, ülkesini seven ve bağımsızlık mücadelesi içinde olan herkesin dikkatini çekmiş, maden ocaklarına sahip çıkmak öncelikli bir duruma gelmiştir.

Koklaşabilme özelliğiyle demir-çelik sanayinin ve yüksek kalorisiyle diğer sanayinin ve enerji sektörünün vazgeçilmez ürünü olan taşkömürü, sadece Zonguldak yöresinde bulunması nedeniyle dünyada bu ilgiyi görmüştür.

Kurtuluş Savaşı sonrasında, TBMM açıldığı andan itibaren ve Cumhuriyet ilan edilmeden; iktidar olabilmeyen, devleti kurabilmenin hesabını yapan yeni kadrolar, yüzlerini Zonguldak'a dönmüşler ve maden işçilerine, yöre insanına sahip çıkmışlardır.

1935'lere gelindiğinde daha ciddi atılımlar içine giren genç Türkiye Cumhuriyeti, devlet adına şirketler kurmakla işin yürüyemeyeceğini görünce, sanayinin geleceği için kesin çözümü, 1940 yılında bütün kömür havzasını devletleştirmekte bulmuştur.

Bu noktadan itibaren Zonguldak maden ocakları, devlet eliyle doğrudan doğruya bütün Türkiye'ye kaynak aktarmaya başlamıştır.

Zonguldak'tan Türkiye'ye Kaynak Transferi

Zonguldak Kömür Havzası'nın en büyük şirketi olan, Fransızların Ereğli Şirketi'nin 1937 yılında devletleştirilmesiyle, maden ocaklarından yapılan kaynak transferi devlet tarafından kontrol altına alınır.

Dışa kapalı genç Türkiye Cumhuriyeti, kendi yağıyla kavrulmanın hesabını yapmaktadır. Gelişme için sanayinin önemini bilen kadrolar, tarıma dayalı köylü toplumundan, çağdaş medeniyete giden yolun sadece kömür üretimini artırmaktan geçmediğini ve üretimi artırmanın ötesinde kendi doğal kaynaklarını en etkin biçimde kullanmanın önemini görmüşlerdir.

Ülkemizde sadece Zonguldak'ta üretilen taşkömürü, koklaşabilir özelliği ile demir-çelik sektörünün vazgeçilmez bir girdisidir. Tüm dünya ve Türkiye'de, o yılların en önemli sektörü demir-çelik sektörüdür.

Türkiye Cumhuriyeti önemli bir adım atar, Zonguldak il sınırları içinde ve stratejik bir nokta olarak tespit edilen Karabük'te, 1937 yılında demir-çelik fabrikası kurulur. Köprü, demir yolları ve inşaatlarda kullanılan demir-çelik üretimine başlanır.

Çatalağzı Termik Elektrik Santrali'nin (ÇATES) 1948 yılında bölgeye kurulmasıyla, maden ocaklarıyla enerji sektörü arasında doğrudan ilişki kurulur.

1960 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisi ve sanayii belirli bir mesafe katetmiştir. Bu kez yine Zonguldak il sınırları içinde bulunan Ereğli bölgesine, ikinci bir demir-çelik fabrikası kurulur. Daha ileri teknoloji sahibi olan bu fabrikada, yassı mamul üretimine geçilir. Yerli otodan, beyaz eşyaya her alanda kullanılabilen demir-çelik ürünüyle, bu kez sadece kamu ile değil özel sektörle de doğrudan ilişki kurulur.

1963-64 ve 1967-1969 yıllarındaki kar-zarar tablolarında küçük de olsa kar görünen Taşkömürü Kurumu, genel anlamda 1940-1983 yılları arasında tamamen kamu yararına hizmet etmiştir.

Türkiye Taşkömürü Kurumu İstatistik Yıllıklarına bakıldığında; 1946-1957 yılları arasında sabit döviz kuruyla, ortalama satış fiyatı 18 dolardan 29 dolara kadar yükselmiştir ve kurum her yıl zarardadır.

1958 yılında 24 dolar olan kömürün ortalama satış fiyatı, devalüasyon sonucu 1959 yılında 1 dolara düşer ve 1968 yılına kadar bu fiyat sürer. Aynı yıl 18 dolara, 1969 yılında 20 dolara çıkar. 70-71 devalüasyonlarıyla satış fiyatı 16 dolarda kalır. Bu yıldan sonra yapılan küçük artışlarla 1977 yılında ortalama satış fiyatı 25 dolara çıkartılır.

1946-1977 yılları arasında, ortalama 19 dolar fiyatla taşkömürü satılır. Küçük miktarlarla da olsa, 32 yıllık süreçte sadece 4 yıl kar görünür. Dünya için önemi bilinen bu süreçte, taşkömürüne 19 dolar fiyat verilmiştir. Kurum sürekli zarar etmiş ya da ettirilmiştir.

Vazgeçilmez bir ürün olan taşkömürünün fiyatı, kapitalizmin evrensel kuralı olan arz ve talebe göre belirlenmemiş ve Türkiye'de tekel olan Taşkömürü Kurumu, bu avantajını hiç kullanmamıştır.

1980'li yıllara kadar sürdürülen ithal ikameci politikalar doğrultusunda, ülkedeki üretim sektörünü geliştirmek için özel sektöre olanaklar

sağlanmış ve Taşkömürü Kurumu, Demir-Çelik fabrikaları gibi enerji sektöründen de bu kesime, ucuz fiyatlarla kaynak transferi yapılmıştır. KİT'lerden beslenen, otomobil ve beyaz eşya başta olmak üzere inşaat sektörü ve diğer sektörler gümrük duvarlarıyla korunmuş, dünyada örneği görülmeeyen karlara ulaşmışlardır.

1940 yılında 98.6 dolar olan kişi başına Milli Gelir, 1945 yılında 225.4 dolar, 1955 yılında 286.2 dolar, 1960 yılında 358.6 dolar ve 1976 yılında 1020.2 dolar olmuştur.

Bu süreçte, Türkiye ekonomisini büyüten ve geliştiren en önemli merkezlerden birisi Zonguldak'tır. Maden ocaklarında üretilen kömür, maliyet hesabıyla, yada dünya kömür fiyatlarına göre satılmamıştır.

Madencilik Mesleği

Osmanlı imparatorluğu döneminde 1848 sonrası, Zonguldak yöresinden Galata Sarrafları ile başlayan kömür ticaretine, kurtuluş savaşı dönemine kadar pek çok ülke doğrudan girmiştir.

Kömür Havzasındaki maden ocakları bu şirketler tarafından kiralandığı dönemde, devletin tespit ettiği fiyatla kömür tonu 73 kuruş iken işçi ücretleri 2,5-3 kuruştur. Boğaz tokluğuna çalışılmaktadır. Üstelik para yerine yiyecek ve giyecek verilmektedir. Hastalık yaygın bir hal almıştır. Huzursuzluk ve düzensizlik üretimi düşürünce Sultan Abdülaziz Kömür Havzasını İdareyi Hassa'dan alır ve Bahriye Nezaretine verir. Dilaver Paşa yönetici atanır. 1865 yılında 8 fasıl 100 maddeden oluşan Dilaver Paşa Nizamnamesiyle; Teknik, idari ve hukuki bir düzen kurulur. 13-50 yaş arası zorunlu işçilik getirilir. Karadağ ve Sırbistan'dan gelen kalifiye elemanlar madencilik mesleğini öğretirler. Nizamnameyle, işçilerin kalabileceği, sağlığa elverişli koşullar yapma mecburiyeti getirilir. Firar eden işçilere fazla çalışma cezası getirilir. Firara yada çalışmamaya teşvik edenlerde aynı cezalara çarptırılır. Bu uygulama 1869 yılında yapılan düzenlemeyle yumuşatılır. İşçilere bazı

haklar tanınır. İşverenlere, kazalara karşı emniyet tedbirleri alma mecburiyeti getirilir. Çalışma mükellefiyeti kaldırılır.

1908 yılından sonra işçi eylemleri daha sık görülür. 1910-11-13 yıllarında grevler yapılır. 1922 yılında Gelik'de yapılan greve işçilerin şikayetiyle Jandarma Takım Komutanlığı müdahale eder ve üst makamlardan şirket yöneticilerinin uyarılması istenir. 1923 yılında Asma'da grev yapılır. Nedeni ise işçilere yevmiye cezası verilmesidir. İşçiler, Fransız memurların kömür arabalarını eksik saydıklarını ve sayımda Türk işçi bulunmasını da isterler.

Fransız, Alman, İtalyan, Belçikalı şirketlerin baskı ve zulmünü yaşayan yöre insanı, onların getirdiği teknik elemanlardan da işçiliği öğrenir, sosyal yaşamı görür.

Yabancı baskısını yaşayan maden işçileri Cumhuriyetle birlikte farklı beklentiler içine girer. Özellikle 1940 yılında yapılan devletleştirme sonrası ikinci kez getirilen zorunlu çalışma ve 1940-48 arasındaki baskıcı uygulamalar, maden işçilerinin ve yöre insanının Hükümeti ve devleti sorgulamasına neden olur.

İşçilik kavramının henüz ülkemizde bilinmediği ve emperyalizmin tanınmadığı bir süreçte, baskıyı, yoksulluğu, sefaleti yaşayan ve sömürüyü gören yöre insanı, zaman zaman kendiliğinden gelişen tepkilerle ve büyük bedeller ödeyerek, önce ulusal bilince, sonra sınıf bilincine ulaşmıştır.

Yöre insanı başlangıçta istemeyerek de olsa zaman içinde madencilik benimsenmiş ve onu atalarından gelen bir kader olarak kabullenmiştir. Bu uzun tarihsel süreçte Zonguldak'ta, madenci şehidi olmayan aile kalmamıştır.

1 1980 Sonrası Türkiye

24 Ocak 1980 ekonomik kararları ve sonrasında 12 Eylül 1980 Askeri darbesiyle yeni bir sürece giren Türkiye'de, Taşkömürleri Kurumu ve Zonguldak için de yeni bir süreç başlar.

İthal ikameci politikalar tıkanmış; ihracatı hedef almayan ekonomi, zorunlu ithalat yapacak döviz bulamaz duruma düşmüştür. Büyüme oranı sıfırın altına inerken, enflasyon yüzde yüzlere ulaşmıştır.

Kaliteyi, teknolojiyi, verimliliği önemsemekten ve KİT'lerden sağlanan ucuz girdilerle üretim yapan; gümrüklerle korunup, istediği fiyatlarla iç piyasaya yapılan satışlardan, çok kolay paralar kazanan özel sektör de, kendi için gerekli döviz bulamaz olmuştur. Sırtını dayadığı kamu ekonomisi, dolayısıyla devlet tıkanmıştır. Devlet, borç bulamaz, borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir.

Bu noktada uluslar arası finans kuruluşları IMF ve Dünya Bankası devreye girer. Türkiye'ye yeni politikalar önerilir. Öncelikli hedef ihracattır. Yani döviz kazanmak gerekmektedir. Dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal, yeni politikayı "Türkiye'nin dış dünya ile entegrasyonu" olarak özetler.

1980 Türkiye'sindeki ekonomik yapının, dünya tekelleriyle rekabet edebilecek durumda olmadığı bilinmektedir. Amaç, yeni politikanın getirdiği gümrük serbestisi ile Türkiye'yi "Açık Pazar" haline dönüştürmektir. Yabancılar karşısında, ayakta kalabilen yerli şirketler kalacak, uyum sağlayamayanlar, rekabete dayanamayanlar batacaktır. Devlet yeni krediler bulacak yada bulanlara kefil olacak ve uyum sürecine katkı verecektir. Fedakarlığın, yine "Kamuya ve Hal-

kımıza" düşeceği bilindiği için demokrasi askıya alınmıştır.

Zonguldak'ın talihsizliği bunun da ötesindedir. Türkiye'ye dayatılan ekonomik politikalarda, demir-çelik, petro-kimya gibi ekonominin temel direği olan sektörlerle yatırımlarından uzak durulması istenir. Yani, maden ocaklarına, yatırıma kaynak yoktur. Taşkömürü ve demir-çelik fabrikalarıyla, Zonguldak hedeftir. Türkiye'yi Türkiye yapan, sanayi atılımının merkezi Zonguldak tasfiye edilecektir. 1937'de kurulan Kardemir, 1960 teknolojisiyle Türkiye'yi Avrupa'ya muhtaç etmeyen Erdemir; 1951 de kurulan Avrupa Kömür ve Demir-Çelik Birliğinin ve diğer emperyalist ülkelerin uluslararası şirketlerinin hedefidir. Türkiye üretmemeli, satın almalıdır. Borç batağına girmeli ve başka tavizler de verebilmelidir.

1 1980 Sonrası TTK

Uzun yıllar, ucuz kömür satışı ile ülke sanayisine kaynak aktarılan TTK'nın, satış politikalarındaki ilk ciddi değişiklik 1978 yılında görülür. Kömürün ortalama satış fiyatı 25 dolardan 51 dolara yükselir ve o yıl kurum zarar etmez. Ama kar amacı da yoktur.

1980'de askıya alınan sendikal haklar nedeniyle işçi ücretlerinin düşük kalması ve madencilik sektörünün emek-yoğun bir sektör olması nedeniyle kar-zarar tabloları değişir. 1980 yılında rekor bir fiyatla, 77 dolara kömür satarak zarardan kurtulan TTK, 1981'de 73, 1982'de 72 dolarlık ortalama satışlarla durumu idare eder.

1983 yılına gelindiğinde yeni dönemin ekonomik politikaları belirginleşmeye başlar. Her kurum kendi yağıyla kavrulacaktır. Dünyadaki gelişmelere ayak uyduracaktır. Fiyat belirlenirken dünya izlenecektir. İtha-

lat ile fiyatların kontrol altına alınacağı açıklanır.

TTK uzun yıllar sonra 1983 yılında, 64 dolar ortalama satış fiyatıyla yaklaşık 25 milyon dolar kara geçer. 1984 yılında 52 dolara düşen satış ortalamasıyla 21 milyon dolar, 1985 yılında 50 dolara düşen satış ortalamasıyla yine 21 milyon dolar kar edilir.

1986 yılında 44 dolara düşen ortalama satış fiyatıyla 68 milyon dolar zarara geçilir. İşçilik giderlerinde yaklaşık 16 milyon dolar azalma olmasına rağmen zarara düşülmüştür. Yeni dönemin ekonomik politikalarının bedelini KİT'ler ödemeye başlar. Daha öncede ifade edildiği gibi dünyaya entegrasyon sürecinin motor gücü olarak gösterilen özel sektöre her türlü destek verilecektir. Devlet olanakları ve uluslararası krediler bu amaçla kullanılırken, devletin kendisinin ekonomiden çekilmesi de asıl amaçtır. Ekonominin temel direği olan büyük kuruluşların devletin elinde olması, uluslararası kuruluşların rekabetine direnebilmesi ve onların pazarlarını daraltması istenmemektedir. Bu sektörler daha işin başında altı çizilerek belirtilmiştir. Onlar tasfiye edilebilirse, Türkiye'den, siyaseten başka taleplerde bulunabileceklerdir.

1987-88 yıllarında ortalama satış fiyatı 41 dolara indirilince, zarar sırasıyla 90 ve 110 milyon dolara çıkar.

1989 yılı zararı, 59 dolarlık satış ortalamasına rağmen 162 milyon dolara ulaşır.

Giderleri artıran önemli bir yenilik de "Sosyal Yardım Zammı" ödemesidir. Bakanlar Kurulu Kararıyla 20.6.1987 tarih 3395 sayılı yasayla tüm KİT'lere ek bir yük getirilmiştir. KİT'lerden emekli olan işçilere bu paranın ödenmesi için yasal düzenleme yapılır. Özel sektör adına Sosyal Güvenlik Kuruluşunun

yaptığı bu ödemeyi KİT'ler kendileri yapacaktır. KİT'ler, emekli olan işçisine ölünceye kadar bu parayı ödeyecektir. Çalışırken sigorta primini ödeyen KİT'ler, işçisi emekli olunca da, ödeme yapmaya mecbur edilirler.

Bu uygulama 1989 yılında hemen TTK'nın kar-zarar tablosuna yansır. Çünkü finansman gideri 73 milyon doları geçmiştir. Açık vermeye başlayan kurum özel bankalardan yüksek faizle kredi kullanmaya başlamıştır. Artık faizler kartopu gibi büyümeye devam edecektir.

YIL FİNANS GİDERİ ZARAR ORT.SATIŞ (milyon ABD doları)

1990	125	296	71
1991	170	512	50
1992	180	561	41
1993	223	670	43
1994	315	515	38
1995	265	443	41

1990 yılında yükselen sendikal mücadele ile maden işçileri artık fedakarlık yapacak durumda olmadıklarını, insanca yaşamak istediklerini haykırarak greve çıkarlar. Kömürün ülkemiz için önemini, Türkiye'ye oynanan oyunu ve Kurumun nasıl batırılmak istendiğini tüm kamuoyuna anlatırlar. Ve bütün dünyaya örnek olan grev ile 4-8 Ocak 1991 Zonguldak-Ankara yürüyüşü gerçekleşir.

Büyük bir prestij kaybeden ve ülke genelinde kolayca uygulayabileceklerini düşündükleri KİT programı bozulan siyasi iktidar, ilk adımı attığı Zonguldak'tan bu tepkiyi alınca, KİT'leri açmaza sokmak için daha ince bir politika uygulamaya başlar.

1991 yılında, sözleşme sonrası işçilik maliyetleri artmasına rağmen, bir önceki yıl 71

dolar olan ortalama satış fiyatı 50 dolara çekilir. Açık artar. Yüksek faizlerle kredi kullanılır. 170 milyon dolarlık finans giderinin 110 milyon doları, faiz ve komisyon gideridir. Kalan kısmı da yeni emekli işçilerin kıdem tazminatları ve eski emekli işçilerin Sosyal Yardım Zammı ödemeleridir.

1990 sonrasında işçi ve memur gideri artıp, malzeme giderleri azalırken, Kurum zararını 160 milyon dolardan 670 milyon dolara yükselten asıl etkenlerin başında satış politikası gelir. TTK'nın nasıl gözden düşürülmek, küçültülmek ve kapatılmak istendiği 1990 sonrasında daha açık görülmektedir. 1990 yılında 71 dolar olan ortalama satış fiyatı, 1991 yılında 50 dolara ve 1992 yılında 41 dolara çekilerek TTK'nın idam fermanı imzalanır.

1993 yılında 43 dolarlık ortalama satış fiyatıyla 670 milyon dolar zarara ulaşılır. Aynı yıl Sosyal Yardım Zammı 78 milyon dolar, gecikme faizleri 62 milyon dolar, yeni emekli olan işçilerin kıdem tazminatları 76 milyon dolar, toplam finans gideri 223 milyon dolardır. TTK ekonomik anlamda dibe oturmuştur.

Dikkat Çekici Zamanlama

1993 yılının ikinci yarısında güvenoyu alan yeni hükümetin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına, eski Zonguldak milletvekili, yeni Antalya milletvekili Zonguldak'lı Veysel Atasoy getirilir. Atasoy, Kurum'dan sorumlu Bakan olarak Zonguldak'a yaptığı ilk ziyarette, TTK'nın küçültülmesinden, Zonguldak'ta alternatif yatırımlardan sözeder. Aynı dönemde emekli olan işçilerin kıdem tazminatları geciktirilir. İkramiyeler ödenmez. Atasoy, Kurum'da emeklilik kampanyası başlatır. Geleceğe ilişkin korku ve endişe ortamı yaratılarak, işçi sayısını düşürmek için her yola başvurulur. İşçi sayısı düşürül-

lür, Kurum küçültülürse zararın azalacağı anlatılarak kamuoyu desteği aranır. Şişirilen zarar rakamları tüm Türkiye'ye aktarılır.

Yine yılın ikinci yarısında Sendikaya, Zonguldak'a ve Genel Başkan, aynı zamanda Türk-İş'in yeni Genel Sekreteri Şemsi Denizler'e karşı bir karalama kampanyası başlatılır. Büyük gazetelerde dizi yazılar hazırlanır. Bu sırada diğer kamu kuruluşlarında sözleşme görüşmeleri vardır ve Türk-İş, mücadelenin ve görüşmelerin doğrudan içindedir.

Kuruma sahip çıkılmasını, ciddi bir işletmecilik yapılmasını, yatırımların yapılarak üretim işçisi alınmasını savunan Sendika, emekliliklerin hızlandırılması ve Kurum'daki düzenin daha da bozulması girişimlerine karşı yaptığı açıklamada şu düşüncelere yer verir.

"Amaç, KİT'lere saldırıp özelleştirme, satma, kapatma, ülkemizi uluslar arası tekeli sermayeye peşkeş çekme önündeki en büyük engeli, mücadeleci maden işçilerini ve Zonguldak halkını aşabilmektir. Sonra sıra; Demir-çelikler, Türkiye Elektirk Kurumu, PTT ve diğerlerine gelecek, halkın yarattığı, ülkemizin, bağımsızlığının, geleceğinin teminatı olan varlıklarımız peşkeş çekilecektir. Bize, Zonguldak'a yapılan saldırının özünde bu zamanlama vardır"

Bu doğrultuda yoğun bir çalışma içerisine giren sendika; işçiler, temsilciler, yöneticiler ve Zonguldak'taki kitle örgütleri ile sık sık toplantılar düzenler ve yapılmak istenenleri anlatır.

Bu arada Çaydamar maden ocağından bazı işçilerin başka tarafa alınmak istenmesi üzerine işçiler eylem yapar. Korktukları başına gelir ve Çaydamar ocağı bir süre sonra terk edilir.

TTK ve Strateji Tartışması

Ülkemizde sadece Zonguldak'ta bulunan taşkömürü, koklaşabilme özelliği nedeniyle demir-çelik sanayimizin bağımsızlığımızın teminatı olduğu için stratejik bir üründür. Eğer bağımsızlık kavramına karşı olursanız söylenecek bir şey yoktur. O zaman ocakları kapatıp, koklaşabilir kömürü dışarıdan alabilirsiniz. Yada demir-çelik fabrikalarımızı da kapatıp ithalat yapabilirsiniz.

Kapatılan bir maden ocağının yeniden açılmasının yıllar alacağını ve büyük miktarlarda paralar gerektireceğini bilerseniz, eğer tarihinize bakar yada başka ülkelerin üretim ve maliyet rakamlarını incellerseniz, daha da önemlisi bağımsızlık ve ulusal kimlik kavramlarını kabul ederseniz, uluslararası ilişkilerde pazarlık gücümüz olmalı ve ticareti dengeli yapabilmeliyiz dersiniz, bugünkü dünya dengelerinin değişebileceğini düşünürseniz, o zaman kendi doğal kaynağınıza, hele hele sınırlı olan doğal kaynağımıza daha dikkatli bakacaksınız.

1990 yılından sonra dünyaya hızla yayılan, küreselleşme ve globalleşme politikalarının yansıması, Türkiye'de, Zonguldak ve TTK'da da kendini göstermiştir. Taşkömürü nedeniyle Zonguldak bölgemize kurulan, Karabük ve Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları bu noktadan itibaren, tıpkı diğer kurumlarda olduğu gibi ithalata ağırlık verirler.

1989 yılında üretimin % 54'ünü, 1990 yılında % 52'sini, Kardemir ve Erdemir Fabrikalarına, 71 ve 87 dolara satan TTK, aynı yıllarda Çatalağzı Termik Elektrik Santralına (ÇATES) üretiminin % 13'nü 26 dolardan vermektedir.

Demir-Çelik Fabrikalarına verilen kömür sadece Zonguldak'ta bulunurken, ÇATES'e verilen kalitesiz kömürü, eğer Zonguldak

yeterince üretemezse Türkiye'nin başka bölgelerinden de temin etmek mümkündür. TTK'nın ÇATES dışındaki diğer sektörlerle yaptığı satış fiyatı da yüksektir.

Zararın patlama gösterdiği 1991 yılına gelindiğinde her iki demir-çelik fabrikasına satılan kömürün fiyatı 60 dolara düşürülür ve miktarı da azaltılır. (Toplam satışın % 32'si-850 bin ton) Bunun yanında ÇATES'e 27 dolara satılan kömürün miktarı artırılır. (Toplam satışın % 30'u-777 bin ton). Doğal olarak, Demir-Çelik Fabrikaları biraz daha fazla kömür ithal ederler. TTK'nın zararı ilk rekorunu kırarken, Türkiye'de ithalatla döviz kaybeder. Sonraki yıllarda bu tablo daha da bozulur. 1993 yılında, 55 dolara üretiminin % 26'sını Demir-Çelik Fabrikalarına satan TTK, üretimin % 46'sını 25 dolara ÇATES'e satar.

Satış politikası ters döndükçe TTK'nın zararı rekor kırmaya devam eder. 1993 yılı zararı, 223 milyon doları finans gideri olmak üzere 670 milyon doları bulur.

TTK göz göre göre batırılmaktadır. Aynı Bakanlığa, yani Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına bağlı olan ÇATES'e ucuz fiyatla kömür satılarak TTK'dan kaynak transferi yapılır. TTK ise açığını özel bankalardan yüksek faizlerle kullandığı kredilerle kapatmaktadır.

Sabotaj bununla da kalmaz. Demir-Çelik Fabrikalarının ve ÇATES'in artan ihtiyacını karşılamak üzere, yatırım yaparak üretimi ve kaliteyi artırmak yerine, TTK'daki işçi sayısı azaltılır. 1989'da 35.492 olan işçi sayısı 1993'de 28.429'a indirilir. İşçi sayısını düşürerek zararı azaltacaklarını ve TTK'nın durumunu düzelteceklerini savunurlar. Kalitesiz kömür satışının artmasıyla, yükselmiş görülen satılabilir ürün rakamlarını verimli-lik artışı diye gösterip, işçi çıkartılmasını

meşrulaştırmaya çalışan dönemin siyasi kadroları, TTK'nın ve Türkiye'nin ekonomik krize sürüklenmesini hızlandırmışlardır.

5 Nisan Kararları

Türkiye genelinde tüm KİT'lerde uygulanan batırma politikaları belirli bir noktaya gelmiş, kamuoyunda KİT'lerin gözden düşürüldüğüne inanılarak, yeni Başbakan'ın rüzgarıyla, son aşama olan satma, kapatma süreci başlatılmıştır.

Zonguldak açık hedeftir. 5 Nisan 1994 Kararlarında; Amasra Müessesesi ve Armutçuk Müessesesi'nin özelleştirilmesi, özelleştirilemezse kapatılması. Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın özelleştirilmesi, özelleştirilemezse kapatılması. Ereğli Demir-Çelik Fabrikası'nın özelleştirilmesi. TTK'nın bütün üretim bölgelerine malzeme üreten Maden Makineleri Fabrikası'nın da özelleştirilmesi veya kapatılması istenir.

Bu arada Kozlu Müessesesi için de kapatmanın düşünüldüğü ancak grizu faciası sonrası içerde şehitler bulunduğundan, tepki almamak için vazgeçildiği öğrenilir.

Zonguldak'ta, bu kararlar açıklanmadan önce TTK'da, zararı azaltma savunmasıyla, verimsiz olduğu iddia edilen bazı ocaklar kapatılmıştı. Ocak kapatma uygulamaları Dilaver ve Çaydamar İşletmelerinin kapatılması aşamasına geldiğinde, bu uygulamanın art niyetli olduğu ve buralarda kömür bulunduğu tartışmaları başlamıştı. Nitekim kısa bir süre sonra Dilaver İşletmesi'nin özel sektöre kiralanması sonrasında 5 Nisan Kararları'nın açıklanması, tüm yöre insanın kaygılanmasına neden olur.

Sendikal Mücadele

1980 Askeri darbesine sözleşme sürecinde yakalanan ve sözleşme görüşmeleri askıya alınan Zonguldak maden işçileri, diğer kamu işçilerinden daha düşük bir ücretle çalıştırılır. 1983 sonrası, görünürde yapılan bazı düzenlemeler ve toplu iş sözleşmelerinde, ücretler yine baskı altında tutulur ve reel anlamda bir gelişme olmaz. Türkiye'de 1980-88 arasında işçilerin reel ücretleri % 55 dolayında gerilemiştir. 1979 yılında Milli Gelirden yüzde 33 pay alan, maaş ve ücretlilerin payı 1988 yılında yüzde 15'e gerilemiştir. Aynı dönemde tarım sektörünün payı yüzde 24'ten 16'ya gerilerken sermayenin payı % 43'den yüzde 69'a yükselmiştir. Bu şartlarda 1988 toplu iş sözleşmesini yapan Genel Maden İşçileri Sendikası (GMİS) grev kararı alır, ancak son anda sözleşme imzalanır. Sonuç yine tatmin edici değildir.

1990 yılında başlayan 14. Dönem TİS görüşmeleri de çetin geçer. 1989 yılında, ülke genelinde yükselen sendikal mücadele ve demokrasi mücadelesi, Zonguldak bölgesinde de yansımalarını bulmuştur. Dönemin siyasi sorumlularının uzlaşmaz ve tehdit dolu, tutum ve davranışları, GMİS yeni Genel Başkanı Şemsi Denizler ve yeni Yönetim Kurulu tarafından, önce Zonguldak sonra ülke kamuoyuna anlatılır. Siyasi iktidarın amaçları, uygulanan ekonomik politikalar ve TTK'daki gelişmeler teşhir edilir. Taşkömürünün ve Zonguldak'ın ülkemiz için önemi her ortamda dile getirilir.

Tarihinden aldığı güçle, maden işçisi ve yöre halkı tek yürek tek ses olur. Türkiye demokrasi güçleri mücadeleye sahip çıkar ve ocakları kapatmaktan söz edenler başarılı olamaz. Az da olsa ücretlerde iyileşme sağlanmıştır. Daha önemlisi, taşkömürüne, maden ocaklarına herkes sahip çıkmıştır.

Zonguldak gerçeğini tüm dünya öğrenmiştir.

1980 sonrası, IMF ve Dünya Bankası'nın dayattığı ekonomik politikaları rahatça uygulayabilen siyasi kadrolar, ekonomik programda önerildiği gibi, taşkömürü üzerinde rahatça oyun oynayamayacaklarını, dolayısıyla Demir-Çelik sektörünü kolayca kontrol altına alamayacaklarını görürler.

1990 sonrası daha sinsice planlar uygulamaya konulur. Yukarıda da ifade edildiği gibi göz göre göre batağa sürüklenen Türkiye Taşkömürü Kurumu içerden ve dışardan saldırılarla sürekli yıpratılır.

Siyasi kadrolarda değişme olmasına rağmen, IMF'nin ve Dünya Bankası'nın önerileri doğrultusunda politikalar izlenir. Yıpranmamış yeni iktidar tarafından TTK ve Zonguldak'a topyekün bir saldırı başlatılır. TTK, Kardemir ve Erdemir için son operasyonun tarihi, 5 Nisan 1994 Kararları'dır.

İl Temsilciler Kurulu

Hükümetin henüz 5 Nisan Kararları açıklanmadan önce yaptığı çalışmalar Zonguldak'ta duyulmuştur. Genel Maden İşçileri Sendikası öncülüğünde bir araya gelen tüm işçi ve memur sendikaları, meslek odaları düzenledikleri toplantıda hükümeti uyarılar yapılan açıklamada; "Son günlerde TTK'ya ilişkin spekülasyonlar yeniden yoğunlaşmıştır. Başbakan, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ve iktidarın yılardan beri sözcülüğünü yapan bazı köşe yazarları, Kurumu kapatma, küçültme kampanyalarına yeniden başlamışlardır.....4 Bakanla getirilen bir Genel Müdür, dört delegenin isteğiyle dört ayda görevden alınır, emekliliğine dört ay kalan bir kişi, sırf yandaş duygularıyla yöneticiliğe atanırsa kurum elbette zarara girer. Zonguldak üzerinde oynanan

oyunları bozmak için sonuna dek tüm gücümüzle mücadele edeceğiz" görüşüne yer verilir. Demokratik kitle örgütlerine siyasi partiler, belediye başkanları, muhtarlar da destek verir.

Tepkileri daha organize olarak ortaya koymak için Zonguldak Demokrasi Platformu oluşturulur. Demokrasi Platformu 9 Nisan 1994 günü, "**Ocakların Kapatılması ve Özelleştirmeye Hayır**" Mitinginin yapılması kararını alır. Toplantı sonrası; "İlk yapılması gereken şey siyasilerin Kurum üzerinden ellerini çekmesi ve Kurumun özerk bir yönetime kavuşturulmasıdır. Kurum yönetiminde alınacak önemli kararlar da; çalışanlar adına sendika, meslek odası ve üniversite mutlaka söz sahibi olmalıdır. Bugünkü durumda; bütün uyarılara rağmen yanıtları sürdürenlerin, alacakları tek yanlı kararlarla, çalışanları ve Zonguldak halkını suçlu göstermesini kabul etmeyeceğiz. Dünyada 45 bin işçi çalışırken, küçülerek Kurumu iyileştireceklerini söyleyenlerin, bugün 23 bin işçi çalışırken aynı şeyleri söylemesi inandırıcı değildir. Asıl amacın küçülerek kapatmak olduğunu ortaya çıkmıştır...Zonguldak'ın suçlu ilan edilmesine, Türkiye'ye yanlış tanıtılmasına izin veremeyeceğiz." açıklaması yapılır.

Mitinge Türk-İş, Hak-İş, DİSK, Memur sendikaları ve siyasi partiler de destek verir. Karabük ve Bartın'da mitingler yapılır.

Hükümetin ısrarlı davranışları üzerine Zonguldak ve Bartın illerinde; Belediyelerden-Muhtarlara, Sendikalardan-Meslek Odalarına seçimle görev almış olan herkesin çağrıldığı bir toplantı yapılır. Daha geniş kapsamlı ve organize karşı çıkış için, Zonguldak ve Bartın Temsilciler Kurulu oluşturulur. Bu kez; iller, ilçeler dahil, tüm siyasi kadrolar da yeni oluşumun içindedir.

Bütün yöre milletvekillerinin katılımıyla Ankara'da bir toplantı düzenlenerek gelişmeler anlatılır. Zonguldak halkının katılmadığı, tek yanlı alınan kararların uygulanamayacağı belirtilir.

Temsilciler Kurulunun oluşturduğu bir heyetle Ankara'daki Siyasi Parti Genel Merkezleri, Başbakan Yardımcısı ve Başbakan ziyaret edilerek durum anlatılır. Cumhurbaşkanı ziyaret edilerek gelişmeler hakkında bilgi verilir. İstanbul'a gidilerek yazılı ve görsel basın ziyaret edilir, raporlar sunulur. 8 Kasım 1994 Karabük, 23 Kasım 1994 Zonguldak mitingleri büyük bir katılımı yapılar. Tüm halkın katılımıyla yörede hayat durur.

25 Kasım 1994'de, Hükümetin TTK konusunda herhangi bir tasarruf düşüncesi olmadığı, çalışmanın devam ettiği, Sendika'nın da görüşü alınarak karar verileceği açıklanır.

5 Nisan Kararlarının uygulanamadığı tek bölge Zonguldak olmuştur. Kardemir'de daha sonra farklı gelişmeler olmuş, Erdemir'i özelleştirme programı uzamış ve ocaklar kapatılamamıştır.

TTK İnceleme Kurulu Raporu

Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın'ın talimatı ve Başbakan Tansu Çiller'in onayıyla kurulan, Devlet Bakanı Önay Alpago Başkanlığındaki "TTK İnceleme Kurulu" yaptığı çalışma sonrasında hazırlanan raporu kamuoyuna da açıklar.

Taşkömürünün gerek enerji ve gerekse demir-çelik sektörü açısından stratejik bir hammadde olduğunu, TTK'nın kapatılamayacağını kabul eden inceleme Kurulu'nda; Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, DPT Müsteşarlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TTK, MTA, Üniversite, Meslek Odaları ve Ge-

nel Maden İşçileri Sendikası temsilcileri vardır. Raporda şu tespitlere yer verilmiştir:

"Taşkömürü, gerek enerji ve gerekse demir-çelik sektörü açısından stratejik öneme haiz bir hammadde. Ucuz ithal kömür ve ucuz ithal hurda demir gibi, bugün çok cazip görünen pazar koşullarına dayanarak kendi hammaddelerini değerlendirmekten uzaklaşan bir politikanın ülkemiz ekonomisine, hem bugün hem de gelecekte ciddi zararlar vereceği muhakkak görülmektedir.

1970'li yıllarda 4.6 milyon ton seviyesinde olan satılabilir kömür üretimi, gerekli ve yeterli idame yatırımlarının yapılmaması sonucu 1990'lı yıllarda 2.8 milyon ton/yıla düşmüştür. Bazı işletmelerin Kurum dışına alınmasına ve giderek küçülen üretim hedeflerine bağlı olarak sürekli işçi azaltımı ile daha iyiye gitmenin mümkün olamayacağı da açıkça görülmektedir. Yatırım yapılmaksızın ve gerçekçi iyileştirme projelerine dayanmaksızın süren bu tür gelişmeler, maden işletmeleri için 'kapanma' anlamına gelmektedir. Buda ülke yararına bir sonuç olarak görünmemektedir.

TEK Çatalağzı Termik Elektrik Santrali, TTK'dan dünya fiyatlarının altında kömür almakta ve kar etmektedir. Çimento vb. sektörler için de benzer bir tespit yapılmıştır. TTK bu sektörlerde satış fiyatlarını gerçekçi biçimde, dünya piyasalarına ve rekabetçi ortama göre belirlemeye gayret etmelidir.

İthal kömür ve briket fiyatları çok yüksek seyretmesine rağmen TTK, bürokratik yönden bağımsız olamadığı için, bu pazarlara girmekte çekingen davranmaktadır. Briketlenerek satılması halinde TTK kömürleri, gerek çevre kirliliği yönünden ve gerekse kalorifik değer üstünlüğü ile bu pazarda yer alabilir ve Kurumun satış gelirleri önemli oranda artabilir."

TTK'nın Kendiliğinden Kapanması Politikaları

Hükümet bu raporda söylenen hiçbir öneriyi ciddiye almaz ve bilinen uygulamalarına devam eder. Zorunlu emeklilik uygulamasıyla, çalışan işçi sayısı 1994 yılında 23.967'ye geriler. 4.500 işçi emekli edilir. Uyarılara rağmen satış politikasındaki çarpıklık da sürdürülür. Üretimin %26 'sı 57 dolara demir-çelik sektörüne verilirken bu kez % 54.4'ü 21 dolardan Termik santrale verilir. Ortalama satış fiyatı son yılların en düşük seviyesi olan 38 dolara geriler. Azalan işçilikle, Zarar 670 milyon dolardan 515 milyon dolara iner, finans gideri rekor seviyeye 315 milyon dolara ulaşır.

Zonguldak özelinde, 1990 yılında uygulamayan IMF ve Dünya Bankası politikaları; taktik değiştirilerek, yani Kurum'u gözden düşürecek her uygulama hayata geçirilerek, 1994 yılı 5 Nisan Kararlarıyla yeniden gündeme getirilir. Bu kez de büyük bir tepki görürler ve yine amaçlarına ulaşamazlar.

Bu noktadan itibaren, Kurum'un kendiliğinden kapanmasına gidecek bir süreci başlatırlar. Kurum yararına hiçbir amaç güdülmeksizin yapılan emekliliklerle istihdam dengesi bozulur. Önemli oranlarda, yeraltı üretim işçisi açığı meydana gelir. Bu kez, dünya madenciliğinde geçerli olan yeraltı-yerüstü işçilik oranlarını gündeme getirerek, işçi sayısını daha da düşürmek, yerüstü işyerlerini tasfiye etmek için kamuoyu desteği aranır.

4-5 milyon ton satılabilir kömür üretmek ve ürettiğinin büyük bölümü demir-çelik fabrikalarına verilen kaliteli ürün olmak üzere tesis edilmiş olan bu büyük Kurum, kapasitesinin yarısının altında bir oranla çalıştırılarak, göz göre göre zarara sokulmuştur. Madenci gözüyle ve onların dikkate aldığı açıdan bakıldığında 1974 yılında 8 milyon

545 bin ton tükönan kömür üretimiyle rekor kırabilen bu Kurum 1996 yılında 3 milyon 320 bin ton tükönan üretir duruma düşürülmüştür.

İnceleme Kurulu'nun Raporunda, elektrik üretiminde kullanılan buhar kömürlerinin bazı ülkelerdeki fiyatları 1991 yılı için, ton/dolar olarak şöyledir.

Türkiye	11.45
Avustralya	27.26
Portekiz	47.06
İngiltere	76.57
A.T	33.37
OECD Avrupa	80.20
OECD	44.63

Türkiye'de, Türkiye Taşkömürleri Kurumu (TTK) ile Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) aynı Bakanlığa, yani Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlıdır ve bu fiyat uygulamasıyla TEK kar ederken TTK zarar ettiği için kapatılmak istenmektedir.

Bu tablo, 5 Nisan Kararları sürecinde dönemin Bakanına sunulmuş ve satış fiyatının değiştirilmesi istenmiştir. ÇATES'e verilen kömürün fiyatı 1995 yılında 25 dolar, 1996 yılında 29 dolardır.

İşçi sayısı 1996 yılında 20.425'e, 1998 yılında 17.496'ya gerilerken ÇATES'e verilen ürünün oranı, toplam satışın % 58.5'i ve % 73'ü olur. Öncelikle demir-çelik sektörü için kömür üretilen ve iki tane demir-çelik fabrikasının bu nedenle bölgeye kurulduğu gözardı edilerek bütün üretim ÇATES'e yönlendirilir. Yani taşkömürünü stratejik ürün yapan koklaşabilme özelliği yok sayılmaktadır.

Bu satış politikasıyla gelinebilen önemli noktalardan birisi de, demir-çelik sektörüne verilecek kömürü zenginleştiren lavuarların

devre dışı bırakılmak istenmesidir. Özellikle Zonguldak Şehir Merkezi'nde ve Liman kıyısında bulunan Zonguldak Lavuarı'nın yerine göz koyan rantiyeci çevrelerin desteğiyle, lavuarlama tekniği tamamen ortadan kaldırılarak önemli bir adım atılmak istenmektedir. Bu sistem de ortadan kaldırılırsa demir-çelik sektörünün tamamen dışarıya bağımlı hale gelmesi sağlanacak ve Zonguldak taşkömürünü ayrıcalıklı yapan özelliği ortadan kalkacaktır.

Sonrasında, sadece ÇATES'e; 3300 Kalorili ve % 46 küllü ve linyit kömürü eşdeğerinde üretim yapan TTK, üretim maliyeti açısından linyit işletmeleri ile karşılaştırılabilir noktaya gelecek ve kapatılması her zaman gündeme getirilebilecektir.

Demir-Çelik Sektörü ve TTK

TTK'nın 1998 yılı içinde demir-çelik sektörüne yaptığı satışlar ve değişen satış politikasının, Kuruma ve ülkemiz ekonomisine yansımaları şöyledir.

Zonguldak'ta koklaşabilir taşkömürü üretildiği için bu bölgeye kurulan Kardemir ve Erdemir'in 1998 yılında TTK'dan aldıkları kömürün toplamı 200 bin ton civarındadır. Yani TTK'nın o yıl yaptığı üretimin yaklaşık %10'unu almışlardır.

1998 yılında; Kardemir A.Ş., 843 bin 478 ton, Erdemir ise 1 milyon 400 bin ton kömür ithal etmiştir. İki fabrikanın toplam ithalatı 2 milyon 243 bin tondur. TTK'nın toplam üretimi ise 2 milyon 305 bin tondur. Bu iki fabrika da dahil, Türkiye'nin sadece demir-çelik sektörünün kömür ihtiyacı 5 milyon ton civarında, toplam taşkömürü ihtiyacı ise yaklaşık 10 milyon tondur.

Kardemir'den yapılan açıklamada 1998 yılı ithalatının; tonu yaklaşık 67 dolara, 430 bin

303 tonunun ABD'den, ve tonunun yaklaşık fiyatı 63 dolara, 423 bin 175 tonunun ise Avustralya'dan, yapıldığı belirtilmiştir. Her iki fabrikanın aynı yıl içinde yaptıkları ithalat için ödedikleri miktar yaklaşık 145 milyon dolar, TTK'ya ödedikleri ise 12 milyon dolar civarındadır.

İhtiyaçlarının tamamını TTK'dan karşılayan her iki fabrikanın geldiği son nokta burasıdır. Demir-çelik sektörünün kömür ihtiyacı sürekli artarken, TTK'nın üretimi ise gerilemiştir. TTK'nın satış politikasını ÇATES'e yönlendirmesi ve demir-çelik sektörüne dönük üretim yapmaması, Kurumun zararını artırırken Türkiye'nin de döviz kaybını artırmıştır. Uluslararası kömür tekellerinin ve ithalatçıların da karları artmaya devam etmiştir.

Önceki yıllarda, pahalı olduğu için TTK'dan kömür almayan demir-çelik fabrikaları, fiyatlar düşük kaldığı dönemlerde de Zonguldak kömürünün istedikleri nitelikte olmadığını savunmaya başlamışlardır. İthal edilen kömürün kalitesini denetleyecek ciddi bir sistem bulunmadığı gibi bu fabrikaların yerli kömür tüketmesini sağlayacak hiçbir yönlendirme de yapılmamıştır. Bu alan her zaman suistimal edilmeye açık bırakılmıştır.

TTK açısından bakıldığında da ürün kalitesini artıracak bir çalışma içine girilmemiş ve gönüllü olarak üretim kapasitesi ve kalite düşürülerek ucuz fiyatla, ÇATES'e satış tercih edilmiştir.

Yıllık olarak, demir-çelik sektörü için yaklaşık 4-5 milyon ton koklaşabilir taşkömürü ve diğer sektörler için de yine aynı oranlarda taşkömürü ithal edilerek, 500 milyon dolar civarında bir döviz kaybı söz konusudur. Dünyanın değişen fiyatlarına göre bu rakamın daha da yükselmesi büyük bir olası-

lıktır. Çünkü dünya doğal gaz ve petrol rezervlerinin, kömüre nazaran daha sınırlı olduğu ve geleceğin kömürden yana olduğu bilinmektedir.

Ülkemiz açısından dövizin gerçek maliyetini de göz önünde bulundurursak, Zonguldak'ta bulunan 1.1 milyar tonluk kömür rezervinin nasıl büyük bir anlam ifade ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

1999 Yılında Geline Nokta

Özellikle 1990 sonrasında izlenen politikalarla kurumun nasıl bir ekonomik çıkmaza sokulduğunu ve 5 Nisan Kararları sürecinde istihdam düzeninin nasıl bozulduğunu gördük. 1999 yılı istatistik rakamları ile Kurumun kendiliğinden kapanması için oynanan her türlü oyunun ulaştığı noktaya bakalım.

	1989	1999
İŞÇİ SAYISI	35.492	16.364
ZARAR	162 milyon \$	391.5 milyon \$
FINANS GİD.	73 mln \$	136 mln \$
ORT.SATIŞ	59 \$	38 \$
TÜVÖNAN ÜRT	6.314 bin ton	2.601 bin ton
ÜRETİM(Satış)	3.039 bin ton	1.961 bin ton
Demir-çelik(Satış)	% 54	% 10
ÇATES (satış)	%13	% 73

Bu tablo, küçülerek kapanmaya giden rotayı açıkça ortaya koymaktadır. İşçi sayısı azaltılmış, üretim düşürülmüş ama zarar artmıştır. Zararın artması ve Kurumun her zaman tartışmaya açık olması için gereken uygulamalar yapılmıştır.

TTK'ya Sahip Çıkmak

1- Anlayış değişmeli; Öncelikle devletin bir kömür politikası olmalıdır. Liberalizm maskesiyle kimse istediği gibi davranamalı, genel hatlarıyla işleyen bir sistem kurulmalıdır. Ulusal kaynaklarımız en verim-

li şekilde değerlendirilmeli, mevcut düzeni verimli hale getirebilmenin yolları aranmalıdır. Dışarıda daha ucuz diyerek mevcut durumu daha da bozacak davranışlardan uzak durulmalıdır. Elbette ki işin ekonomik yanı olmalı ve ne pahasına olursa olsun yerli üretim mantığı yerine, ne kadar üretmeli de tartışılmalıdır.

2- Yer altı maden işletmeciliğinin; "Bugün dışarıda kömür ucuz, buraları kapatalım. Sonra gerekirse yeniden açarız" mantığıyla yapılamayacağı bilinmeli ve ocakların mutlaka açık tutulması gerektiği kabul edilmelidir.

3- Ülkemizde sadece Zonguldak bölgesinde bulunan ve koklaşabilir özelliğiyle demir-çelik sektörünün, yüksek kalorisi ile diğer sektörlerin vazgeçemeyeceği bir ürün olan taşkömürünün; ülkemizin geleceği açısından stratejik bir değeri olduğu kabul edilmelidir.

4- Jeolojik yapısı çok farklı olan, az sayıda ülke dışında, yer altı maden işletmeciliğinin yüksek maliyetli bir iş olduğu ve devlet desteğiyle yapıldığı, buna rağmen ocakların açık tutulduğu bilinmelidir.

5- TTK'nın verimli bir duruma getirilmesi için, ciddi bir işletmecilik mantığıyla işletilmesi ve mutlaka siyasi müdahalelerin dışına çıkartılması şarttır. TTK en kısa sürede özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır.

6- Üretim politikası, taşkömürünün özelliği göz önünde bulundurularak, demir-çelik sektörü hedef alınarak belirlenmelidir. Yıllık 4-5 milyon ton koklaşabilir taşkömürü ihtiyacı olan demir-çelik sektörünün ihtiyacını, mümkün olduğunca Zonguldak'tan karşılamının hesabı yapılmalıdır.

7- Öncelikle bölgede bulunan Kardemir ve Erdemir fabrikalarının ihtiyacının Zonguldak'tan karşılanması hedeflenmeli, bölgede bulunan ÇATES'in ihtiyacını karşılayacak düşük kaliteli kömür ile birlikte yeni bir üretim programı çıkartılmalıdır. Mevcut kapasitesi bölgenin ihtiyacını karşılayabilecek durumda olan TTK'ya zorunlu yatırımlar yapılmalı ve buna göre yeni işçi alınmalıdır. Mutlaka verimlilik artırılmalıdır.

8- Satış politikasının dışında, bugünkü olumsuz tabloyu yaratan etkenlerden olan, geçmiş dönemin yüksek faizli kredilerinden gelen finansman borçları kaldırılmalı ve TTK'nın kendi gerçeği ortaya çıkartılmalıdır.

391.5 milyon dolar olan 1999 yılı zararının % 28.3'ü yani 136 milyon doları finansman gideridir. Finansman dökümünde şu kalemler dikkati çekiyor.

Sosyal Yardım Zammı:	3.935 trilyon lira
Sosyal Yardım Gecikme Zammı:	7.742 trln lira
Tasarruf Teşvik F. Gecik. Zammı:	4.784 trln lira
Diğer giderler:	8.782 trln lira
Toplam(115 milyon dolar):	42.923 trln lira

Bunun üzerine, o yıl emekli olan ve re'sen emekli edilen işçilere ödenen 16 milyon dolarlık kıdem tazminatını da koyarsak 131 milyon dolarlık bir ek gider vardır.

9- Kömür satış ve pazarlama politikası oluşturulmalı, dünya fiyatları ve iç piyasadaki fiyatlar izlenmeli, fiyat belirlemede etkin olunmalıdır.23 Şubat 2000 tarih 23973 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Yönetmelikle, Maden Kanun Uygulanmasına dair Yönetmeliğin değişik 51. Maddesine 3 fıkra eklenerek, ithal edilen tüm maden ürünlerine % 10 Fon uygulanırken, ülkemizde sadece TTK tarafından üretilen metalurjik özellikte koklaşabilir taşkömürüne uygulanan fon sıfırdır. Tüm maden ürünlerinde

olduğu gibi taşkömürü ithaline de fon uygulanmalıdır. Diğer ülkelerin ihracat desteği yarattığı durumlarda tek üretici olan TTK'nın zarar görmesi engellenmelidir.

10- Yeraltı-yerüstü hizmetleri, bir zincirin halkaları olarak değerlendirilmeli ve en uyumlu çalışmayı sağlayacak koordinasyon kurularak, kalifiye elamanlardan ve mevcut kapasiteden faydalanılmalıdır. Mal ve hizmet alımını dışarıdan yapmak yerine dışarıya iş üretmenin olanakları yaratılmalı ve ekonomik katkı sağlanmalıdır. Aksi uygulamanın zararı artırıcı olduğunu zaman göstermiştir.

11- Armutçuk ve Amasra bölgelerine düşünülen termik santraller kurulmalı, buralarda üretimi artırmaya müsait olan mevcut kapasiteden faydalanılmalıdır.

UMUT İŞÇİ

1999 yılı sonunda TTK'da, ülke genelinde izlenen KİT politikalarının dışında bir gelişme oldu. Tüm KİT'lerde olduğu gibi TTK'da da zorunlu emekliliklerle işçi sayısı sürekli düşürülürken bu kez sadece TTK'ya, yer altı üretim işçiliğinde çalıştırılmak üzere 4012 yeni işçi alınması kararı alındı. İşyerinin düzeyine, iş ilişkilerine ve mesleğine bakılmaksızın, sadece işçi sayısını azaltmak, kurumun küçülmesini sağlamak amacıyla yapılan zorunlu emekliliklerle, TTK'nın istihdam düzeni tamamen bozulmuş ve üretim tıkanma noktasına gelmişti.

Özellikle 1999 yılı Toplu İş Sözleşmesi görüşmeleri sürecinde, TTK'nın içinde bulunduğu durum, başta Başbakan Sayın Bülent Ecevit olmak üzere tüm siyasi kadrolara ve ilgililere anlatılır. Özel bir uygulamayla işçi alınması sağlanır.

4012 yeni işçi 2000 yılı başından itibaren Kuruma alınmaya başlanır. Ancak alım, gruplar halinde yapılır ve eğitimden geçirilerek ocaklara inerler. 4012

kişinin işe başlaması ve uyum süreci 2000 yılının son aylarına kadar uzanır.

Yeni işçilerle yer altı-yerüstü uyumu sağlanır ve üretim işçisi sayısındaki artış yıl sonunda istatistiklere yansır. 2000 yılı rakamları kesinlik kazanmasa da zararın 21 milyon dolar azaldığı, Genel Müdür tarafından açıklanır.

Yeni işçiler işbaşı yapmaya başladığı andan itibaren, üretim ve verimlilik artışı gözlenir. Tüm işçilerin işbaşı yaptığı ve üretim sürecine uyum sağladığı, 2000 yılının son aylarındaki istatistik rakamları, 2001 yılının daha iyi olacağını göstermiştir.

Sadece ÇATES'in ihtiyacını karşılamak yerine Demir-Çelik Sektörüne ve diğer sanayi için de satış yapmanın hesabı yapılmalı ve Kurum üretim programını yükseltmelidir. Bu durumda ortalama satış fiyatı da yükselecektir. Bunlar yapılması zor olan ve Kuruma yük getiren şeyler değildir. Önemli olan anlayış değişikliğidir.

İşçi sayısı azalırsa zarar azalır diyenlerin haksız çıktığı ve zararın arttığı görülmüştür. Üretim işçisi alınmalı

diyen, başta Sendikanın ve meslek odalarının doğru söylediği anlaşılmıştır.

Kurumun zararı azalırken 4012 insan iş bulmuş ve üretimin artmasıyla da ülke ekonomisine kazanç sağlanmıştır. İşsizlikle bunalan yöre halkı ise küçükte olsa bir nefes almıştır. Şimdi yapılması gereken şey, bir adım daha atmak ve yeni işçi alarak, öncelikle Kardemir ve Erdemir'e de önemli oranlarda satış yapmaktır.

Kurumun zararının azalmasından ve yeniden toparlanma sürecine girmesinden rahatsız olanlara fırsat verilmemeli ve bu doğrultuda yeni adımlar atılmalıdır. Türkiye'nin ve Zonguldak'ın TTK'ya ihtiyacı vardır.

TTK'daki son gelişmeler aslında ülke genelindeki KİT'lerin geldiği noktayı göstermektedir. Eğer sahip çıkılırsa olumlu gelişmelerin olacağı açıkça görülmüştür. KİT'lere karşı ön yargılı ve kasıtlı yaklaşımlardan vazgeçilmeli, kişisel çıkar hesapları yapanlar engellenerek, ülke ekonomisi ve Türkiye'nin geleceği düşünülmelidir.

ÜRETKEN OLAN / OLMAYAN EMEK

Dilhan ADANIR
SOSYALİST POLİTİKA DERGİSİ

Bu yazının konusu her ne kadar üretken olan /olmayan emeğin ne olduğu sorusuna yönelik olmakla birlikte esasen sınıf tanımlamaları, analizleri ve günümüz tartışmalarıyla birlikte ele alınmak durumundadır. Çünkü özel olarak kimlerin sınıfa dahil edilebileceği tartışması Türkiye'de memurlar üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bu tartışma batı marksizmindeki bir başka tartışmanın devamıdır. Dahası, söz konusu tartışmanın arka planı klasik sınıf kuramının sorgulanmasına ve geçerliliğini yitirdiğine ilişkindir. Ya da daha açığı sınıfın bir toplum projesinin öznesi olamayacağı düşüncelerinin yerleştiği döneme kısaca bakmakta yarar var. Az önce bu tartışmaların esin kaynağının batı marksizmi olduğunu söylemiştim. Batı marksizminin bu konuda geçirdiği evre tarihsel olarak 1976- 1985 yıllarına denk düşer. Söz konusu arkaplan (sınıfın terkedildiği) 1960'ların radikalizminin ardından, temelini Althusser'in görüşlerinde bulan tezler, Poulantzas, Laclau ve Mouffe'la birlikte sağ bir çizgiye oturmuştur. Bu sağa oturuşun nedenleri olarak; reel sosyalizm deneyimi, Avrokomünistlerin beklediği ülkelerde devrimin gerçekleşmemiş olması batı marksizmini umutsuzluğa sevketmiştir. Nihayet bu dönemde sos-

yalist partilerin durumunun iyi olmamasıyla yükselen 'Thatcherizm' olayı düşüncelerine de damgasını vurmuştur. Böylesi bir dönemden sonra; sınıfın öncü rolüne duyulan kuşku artmış, yeni toplumsal hareketlere bel bağlanmıştır. İdeoloji ve politika ekonomiden mutlak biçimde bağımsızlaştırılmıştır. Türkiye ise bu düşüncelerle 1980'lerden sonra ilgilenmeye başlamıştır. 1980 darbesi ile sınıf hareketine yönelik saldırılar, sınıf ile sosyalist hareketin arasındaki mesafenin iyice açılmasına neden olmuştur. Reel sosyalizmin çözülüşü ve yaşanan umutsuzluk ortamı post-marksizme duyulan ilgiyi arttırmıştır.

Bugün ise küreselleşme diye adlandırılan piyasa deregülasyonunun gerçekleştirildiği, emeğe yönelik ciddi stratejilerin geliştirildiği, nihai zafelerini ilan eden uluslararası kapitalizme entegre olmaya çalışan bir Türkiye tablosu ile karşı karşıyayız. Benim önerim bu tablonun unutulmamasıdır. Birinci bölümünde kapitalizmin genel özelliklerini klasiklerle birlikte ele almayı planlıyorum. Daha sonraki bölümlerde ise çağdaş marksistlerin düşüncelerine yer vermeye çalışacağım. Bu çerçevede ana konumuzu ele alırken

bu tartışmayı varolan sınıf tartışmalarından koparmayı düşünmüyorum. Son olarak Türkiye'deki sınıfın durumu ile söz konusu tartışmayı birleştirmeyi hedefliyorum.

Kapitalizm ve Sınıfın Konumu

Kapitalizmin temel işleyiş yasalarını ele alan Marx, sermaye ile emek arasındaki ilişki -mücadele -yi sömürü ilişkileri temelinde ele almıştır. Söz konusu sömürü emeği, hem kapitalizmin işleyişini anlamada merkezi bir öneme sahip kılarken, aynı zamanda emeğin işbölümü sonrasındaki toplumsallığı bağlamında emeğe kapitalizmi yıkmaya ve yeni toplumsal proje bağlamında da merkezi bir önem biçer.

Kapitalizmin, kapitalistin nihai amacı kar oranlarını yükseltmektir. Bu da sermayenin ikili genişleme süreci içerisinde gerçekleşir.

Bu anlamda yeniden yatırım, kapitalist üretim tarzı açısından merkezi bir role sahiptir. Sömürü oranının arttırılması, çalışma sürelerinin arttırılmasına ve üretici güçlerin yenilenmesine bağlıdır. Marx'ın kapitalizmin ilericiliğine duyduğu güven üretici güçleri geliştirmesine yöneliktir. Bu yönelim, maddi üretici güçlerin gelişimi ile üretim ilişkilerini birlikte ele alır. Yani, işçi sınıfının üretim araçlarıyla olan ilişkisi aynı zamanda sınıfın nesnel konumunu belirler. Söz konusu ilişkide üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmaması, işçi sınıfını anlatır.

Emeğin fiyatının tam olarak ödenmemesi, artıkdeğer kapitalizmin işleyişinde mutlak bir role sahiptir. Ve işçi sınıfı üretim araçlarıyla girdiği ilişki sonucunda meta üretir.

"...Hem emeğin maddi koşullarını oluşturan üretim araçları; hem de işçinin yaşayabilmesinin ön koşulu olan mallar, yani geçim araçları, ücretli emek olgusundan dolayı sermayeye dönüşürler....Para da olduğu gibi sermaye de, insanlar arasındaki belirli özgül toplumsal üretim ilişkileri, nesnelerin insanlarla ilişkileri gibi görünür. Eğer

ücretlere bağımlı bir sınıf olmasaydı, bireyler birbirleriyle özgür insanlar olarak karşı karşıya gelseydi, artıkdeğer üretimi mümkün olmazdı; artık-değer olmadığı durumda ise ne kapitalist üretim mümkün olurdu ne de dolayısıyla sermaye ile kapitalist mümkün olabilirdi."¹

İşçi sınıfının nesnel konumu karşılıklı bir ilişki halinde (kap.- işçi) yalnızca 'meta üretim süreci ile değil, ama aynı zamanda artık-değerin yaratılması süreci ile belirleniyor. Yazının ilerideki bölümlerinde değinilecek ama bu ilişkideki sınıfı, Marx, 'ücretli emek' olarak tanımlıyor. Ücretli emekçi tanımı kuşkusuz üretken emekçi tanımlamasından biraz daha genel ve kapsayıcı bir tanım içermektedir. Ve bir son uyarı sınıfın nesnel konumu; metalar arasındaki ilişkide (dolaşımından) değil, doğrudan sömürünün gerçekleştiği mekanda üretim süreci mekanında tanımlanmaktadır. Ancak söz konusu ilişki; yalnızca bu alanı özellikle de 'artıkdeğer' üretilen alanları değil; kapitalizmin yeniden üretiminin gerçekleştiği tüm alanlarda ortaya çıkar. Elde edilen artıkdeğer, kapitalizmin sömürü ilişkilerinin sürecinden geçerek sömürülenlere ve sömürenlere farklı biçim ve miktarlarda ulaşır.² Durum genel olarak şöyle özetlenebilir; Marx, kapitalist üretim süreci bağlamında sınıfa yönelik 'ücretli emek' tanımını kullanıyor ve buradaki tanım sömürü ile ilişkiden oluşuyor.

Sömürü yoluyla ürüne el koyma- yani ekonomi sayesinde- kapitalist üretim tarzını diğer üretim tarzlarından farklı kılıyor. Diğer üretim tarzlarından farklı olarak kapitalizm 'zor'dan farklı olan bu el koyma biçimi ile, sınıfın, sermayenin gerçek tabiyeti altına girmesine ve ikili sınıf çatışmasına yol açar. Sınıfın nesnel konumunu belirleyen bu durum, sınıfın bu süreçte artık-değer

¹ Karl Marx, *Dolaysız üretim sürecinin sonuçları*, Çev. Mustafa Topal, Ceylan Yayınları, Ağustos, 1999, sf.73

² Aktaran Haluk Savaş, "Marksizde işçi sınıfının rolü", *Sosyalist Politika*, Sayı 23, Aralık, 1999, sf.35

üretmesi ve üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmamasıdır.

Kar ise el koyma sürecinin bir ürünüdür. Kapitalizmin karakteristik özelliği, ürün ve hizmet üretiminin kar amaçlı gerçekleştirilmesidir. Süreç, paranın metaya dönüştürülmesi, pazarda satılarak elde edilen karın yine sermaye olarak kullanıldığı bir sermaye birikim sürecidir. Birinci bölümde emek söz konusu metayı diğer metalarından ayırtedecek olanı, ona özgün bir kullanım değeri yüklemesi anlamında gözlenebilirken, ikinci bölümde metanın fiyatı, yani para sayesinde, emeğin niceliksel olarak diğerleriyle karşılaştırılabilirliği bir gözleme olanak sağlar. Olayın başında iki meta sahibi olarak karşılaşılan kapitalist, işçi ve emek bir sermaye bileşeni iken ikinci bölümde canlı emek, cisimleşmiştir. Bu da fiili emek süreci ile mümkündür. Ancak dolaşım ve değerlendirme süreçleri birbirinden ayrılmaz. Bu süreçte önemli rol, birikimi sağlayan emek gücünün ücretinin tam olarak ödenmemesinde. Artıkdeğer artık emek değerinin ödenmemesi ile gerçekleşir.

Söz konusu sömür ilişkisi, toplumsal ilişkilerin tümünün kaynağıdır. Bu konu ise, üretken olan-olmayan emek tartışmasını aşan bir kapsayıcılığı anlatır. Yalnızca "işgünü satan işçilerin bulunduğu artık-değerin üretildiği alanlar aynı zaman da kapitalist üretim sürecinde üretici emeğin istihdam alanlarını kapsar."³ Dikkat edilecek olursa artık-değerin üretildiği alanların tümünden bahsediliyor.

Marx'ın sınıf çözümlemelerini yaptığı o günden bugüne sınıf tanımının değil, ancak sınıfın bileşiminin farklılaştığını söylemiştik. Örneğin sınıfın nesnel varlığı, sınıf çelişkisi, sınıf çatışması, sınıfın bilinçlilik durumları sınıfın tanımına ilişkindirler. Ancak emek sürecindeki sınıf durumları sınıfın betimlemesine yönelik unsurları kapsar. Kapital-

izm kendi gelişiminde emeğin farklı türlerine ihtiyaç duymakta ve bunları belli bir işbölümü çerçevesinde kaynaştırmaktadır. Kafa ve kol emekçilerinin durumu böyle olsa da bir çok yazarın da belirttiği gibi Marx'ın kolektif emek tanımı açıklayıcıdır.

"Emek süreci tamamen bireysel olduğu sürece aynı emekçi, daha sonra birbirinden ayrılan tüm işlevleri kendinde birleştirir. Bir birey, yaşayabilmek için doğal nesnelere el koyarken, onu kendinden başka kimse denetlemez. Daha sonra o başkalarınca denetlenir. Tek bir insan, kendi beyninin denetiminde, kendi kaslarını sahneye çağırmadan doğa üzerinde işleyemez. Doğal gövdede el ve kafanın birbirini tanımladığı gibi, emek süreci de el emeği ile kafa emeğini birleştirir. Sonra bunların yolları ayrılır ve hatta ölümcül düşman olurlar. Ürün bireyin doğrudan ürünü olmaktan çıkar. Nihayet bir kolektif emekçi, yani, emekçilerinin nesnesini işlemede her biri az ya da çok, yalnızca birer rol alan işçilerin karışımı tarafından ortaklaşa üretilen bir ürün olur. Emek sürecinin kooperatif karakteri giderek daha çok belirginleştikçe, bunun gerekli bir sonucu olarak, bizim üretici emek ve onun öznesi olan üretici emekçi anlayışımız da genişler. Üretici emek harcamak için artık kendin için kol işi yapman gerekli değildir. Kolektif işçinin bir organıysan ve onun alt işlevlerini yerine getiriyorsan yeterlidir. Yukarıda üretici emekçiye ilişkin olarak verilen ilk tanım, maddi nesnelerin kendi doğasından türetilen bir tanımdır. Bu tanım, bir bütün olarak alındığında kolektif emekçi için hala geçerlidir. Ama birey olarak her üye için geçerli değildir. Öte yandan, aynı zamanda üretici emekçi tanımımız daralır. Kapitalist üretim yalnızca metaların üretimi değil, asıl artık -değer üretimidir. Emekçi kendisi için değil, sermaye için üretir. Dolayısıyla, yalnızca üretmesi artık yetmez. Artıkdeğer üretmelidir. Kapitalist için artık-değer üreten ve böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan emekçi, yalnızca bu emekçi üreticidir.

Maddi nesneler üretimi alanının dışından bir örnek alacak olursak; bir başöğretmen, öğrencilerinin kafasına vurmaya ek olarak, okul sahibini zenginleştirmek için at gibi çalıştığı zaman, üretici emekçidir. Okul sahibinin sermayesini, bir sosis fabrikası yerine bir öğrenim fabrikasına yatırmış olması ilişkiyi değiştirmez. Bununla ilgili olarak, üretici emekçi anlayışı, yalnızca işle yararlı sonucu arasında, emekçi ile emeğin ürünü arasında bir ilişki değil, aynı zamanda özgül bir toplumsal üretim ilişkisi, tarihsel olarak doğmuş ve emekçiyi artıkdeğer yaratmanın doğrudan aracı olarak damgalayan bir ilişki de anlatıyor."⁴

Bu örneği almamın önemli bir nedeni şu; günümüzde sınıf bileşimindeki artan farklılaşma, basit düzeyde kafa ve kol emeğinin ayrışmasından daha karmaşık olması durumu değiştirmiyor. Çünkü Marx, burada sınıfı tanımlarken kolektif işçi kavramsallaştırmasına başvurarak şu ya da bu biçimde artık-değer üretimine katkıda bulunan kişileri sınıf kapsamına dahil ediyor. Üretken emeği ise artık-değer üretmenin yanı sıra emeğin alt işlevlerini yerine getiren özgül bir üretim ilişkisi olarak anlamlandırıyor. Marx'ın söz konusu kolektif emekçi tanımı emek süreci bağlamında ele aldığı, ve ürünün üretiminde katkı koyan her türlü emeği kapsamaya çalışan bir yerden tanımladığı açık. Üretim sürecinde koydukları emeğin niteliği ya da bulundukları konumu değil, kapitalist üretim açısından tanımı kullandığını görüyoruz. İşbölümü, denetim ve mülkiyet farklılaşması ise kapitalizmin ana işleyişini sağlayacak mekanizmalardır.

Ancak sınıf tartışmalarında tehlikeli ya da riskli sayılabilecek nokta, sınıfın emek sürecindeki konumunun ya da yalnızca dolaşım ve tüketim ilişkilerindeki konumlarının uçlaştırılarak ele alınmasıdır. Emeğin üretim tarzı açısından yapılagelen tanımlarda bir başka uç noktası;

⁴ Karl Marx, *Kapital I. Cilt*, Çev. Alaeddin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1993, sf.519-520

örneğin emeği yalnızca üretim sürecinde ele alan yaklaşım, kısır tartışmalara neden olabilmektedir. Yine bu anlayış sınıfın kurtuluş mekanını üretim süreci olarak görebilmektedir. Daha önce de belirtmiştim marksizm ilişkiseldir ve emeğin toplumsal üretim ilişkilerindeki konumu temel alınmalıdır. Bunun doğal sonuçları olarak, sınıf tanımlamalarında nesnel konumlanışın ötesinde, sınıf mücadelesindeki konumu, durumu süreci bir bakışla, toplumsal formasyon bağlamında ele alınmalıdır.

Şimdi burada bir başka önemli tartışma konusuna geliyoruz. Bu kez de maddi üretim sürecinin dışında kalan, örneğin bankacılık gibi dolaşım sürecinde varolan, doğrudan artıkdeğer üretmeyen kesimlerde çalışan emekçilerin durumu netameli hale gelmektedir. Peki bunlar üretken emekçi midirler?

Bu sektörlerle ilgili olarak Marx'ın çalışmaları *Kapital* II. cildinde yer alır. Marx'ın ticaret sermayesi olarak adlandırdığı bu kesim endüstri sermayesi gibi doğrudan ödenmemiş emeğe el koymazlar. Ancak endüstri sermayesi elde ettiği artık-değerin önemli bir bölümünü kendilerine transfer ederler. Bu süreçte çalışan emekçiler ise bu transferin gerçekleşmesine katkıda bulunurlar. Bazı yazarlar bankacılık, reklamcılık gibi bu sektörlerde çalışanları doğrudan artıkdeğer üretmedikleri için üretken emek kapsamı dışında tutmaktadırlar. Çünkü, sermayenin geliri üzerinde ücretlerini almaktadırlar. Ancak Marx'ın tanımlamasına göre sınıfın parçasıdır.

"Ticarette çalışan insan bir açıdan ücretli işçidir. Birincisi; bu kişinin emek gücü tüccarın değişken sermayesi ile satın alınır, gelir olarak harcanan parayla değil. Demek ki bu emek gücü özel hizmet için değil, yatırılan sermayenin genişlemesi amacıyla satın alınmıştır. İkincisi; emek gücünün değeri ve dolayısıyla ücreti, diğer ücretli işçilerinkine, yani kendi emek gücünün ürünü ile

³ a.g.d, sf.35

değil, özgül emek gücünün üretimi ve yeniden üretimi mahiyetiyle belirlenir."⁵

Marx herşeyden önce, söz konusu kişilerin ücretli işçi olduğunu vurguluyor. Ve bu kişilerin emeğinin tüccarın değişken sermayesi ile satın alındığını, en önemlisi bu kişilerin yatırılan sermayenin genişlemesine hizmet ettiğinin altını çiziyor. O halde, değişim değeri ile sınıf tanımlarını sınır-lamanın anlamı yok. Sorun; sermayenin devamı, katlanmasıdır.

Kapitalizm bu çerçevede yeni iş alanları açıyor. Ve bu alanlarda çalışan her kişinin ne olacağı sınıfın içinde olup olmaması, bu kişilerin üretken olmayan kesimlerde çalışması sistemin sorunu-dur.

Kısaca özetlenecek olursa; sınıfın kendi içindeki heterojenliği, kafa ve kol emeği biçimindeki tarihsel bölünmeyle başlıyor. Yani, bugünkü konjonktüre ait bir gelişme değil. Bugün bu durumun çeşitlendiğinden bahsetmek ise müm-kün. Bunun dışında Marx'ın kimi değişik ekono-mik süreçler nedeniyle ortadan kalkabileceğine dair vurguları biliniyor.

Burada kısaca Marx'ın sınıfa ilişkin çalışmalarına dair bir başka vurgu daha gerekli. Marx'ın kapita-list üretim tarzı düzeyindeki soyutlamaları ikili bir sınıf modeli taşısa da hiçbir zaman mekanik determinist bir kapitalizm şeması olarak algılan-mamalıdır. Örneğin Marx *Fransa'da Sınıf Savaşım-ları*'nda olduğu gibi, toplumsal formasyon bağ-lamında geliştirdiği birden fazla sınıf modeli ve bunlar arasındaki gerilimleri belki bir sınıf müca-delesi eşliğinde ele almıştır. Bu bir çelişki değil; zenginliktir. Ancak bu çözümlerler daha fazla soyutlanarak ele alınmalıdır.

Dahası temel-üstyapı çözümlerleri de marksizmin sorunlu alanlarından ve temel üstyapıyı belirler tekerlemesinin ötesine geçmek gereklidir. Kaldı ki, temel çok yalın değildir. Bir toplumsal formasyon, kapitalizm öncesini kapsa-yan üretim tarzları ve bu tarzlara ait üst yapılar-dan oluşmaktadır.

Bu nedenle genel sınıf yapısı açısından soyutla-malar gerekli iken, toplumsal formasyon düze-yinde somutlamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ancak bu kıstaslar gerçekleştirildikten sonra sistemin yarattığı yeni bileşim ya da ortaya çık-a-bilecek yeni bileşimlerin sınıf tahlili açısından özsel nitelik taşıyıp taşımadığına bakılmalıdır.

Burada kimi yazarların işaret ettiği sınıf tanım-laması ile sınıf betimlemesi arasındaki farka dik-kat çekmesi yerindedir. "O zaman gündeme, işçi sınıfını tanımlarken başvurulması gereken ölçü-tün ne olduğu sorusu gündeme geliyor. Örneğin, Poulantzas'ın yaptığı gibi kafa ve kol emeği (ve bunun yanısıra üretken emek/ üretken olmayan emek) ayrımı işçi sınıfını tanımlamada bir ölçüt olarak kullanıldığında çalışanların büyük bir ke-simi ne işçi sınıfı kategorisine girer, ne de ser-maye".⁶

Çağdaş Marksistler ve Sınıf Tartışmaları

Temelde üretken olan /olmayan emek ayrışması, sınıf analizinde sürdürülen ayrışmanın devamı-dır. Temelde tarihselci yaklaşım olarak adlandır-ılabilecek birinci grupta yer alan yaklaşıma göre; üretken olan ve olmayan emeğin; her iki emek türü de işçi sınıfının parçasıdır, 'kolektif' işçi kavramına özel bir önem atfetmektedirler. Sınıf tanımında, üretim sürecindeki nesnel konumla-rının yanısıra, sınıf oluşumu gibi kavramlara baş-vurmakta ve sınıfı toplumsal formasyon bağla-

mında daha bütünlüklü bir şekilde ele almakta-dırlar. Dolayısıyla sınıf analizlerinde yapısal ve durağan haritalar yerine, toplumsal bir ilişki biçimi olarak sınıfın ele alınmasından yanadırlar. "Sınıf hakkında kuramsal olarak düşünmenin gerçekte iki yolu vardır: Ya yapısal bir yer olarak ya da toplumsal bir ilişki olarak. Bunlardan birin-cisi ve daha yaygın olanı sınıfı gelir, "piyasa şans-ları" ya da meslek gibi "iktisadi" ölçütlere göre farklılaşan bir tabakalaşma biçimi, hiyerarşik yapıdaki bir katman olarak görür. Bu jeolojik modelin tersine, sınıfın artığa el koyanlar ile üreticiler arasındaki ve Marx'ın deyişini kullana-cak olursak, "Artık emeğin doğrudan üreticiler-den çekilip alındığı" özgül biçim tarafından belirlenen bir ilişki olarak ele alındığı" toplumsal-tarihsel bir kavrayış da vardır."⁷

Yazının başında da belirtmiştim. Bu tarihsel tar-tışmaya başvuru yapılmaksızın, bir üretken olan /olmayan tartışmasının yapılamayacağını düşü-nüyorum. Radikal demokrasiciliğin post-modern ideoloji olarak kol gezdiği bir dönemde, hizmet sektöründekiler kim, kamu çalışanları sınıfa dahil mi, fabrikanın şurasında çalışanları organizas-yondaki yerlerine göre mi yoksa aldıkları ücrete göre mi anlamlandırılmalı gibi olguları yok saymak istememekle birlikte, çok önem atfetmeyelim. Sebebi de şudur: Birincisi Wood'un alıntısına katılıyorum ve alıntıda geçen "jeolojik modelin" sonunun olamadığını düşünüyorum. Çünkü mo-delin her konjonktürde tekrar gözden geçirilme-si gerekiyor. Böyle bir yaklaşım ise sanırım hep-mizi sınıf mühendisleri haline getirecek gibi görünüyor. İkincisi bu olgulara önem atfediyo-rum. Genel kurama mutlaka arka planda yer verilmesi ve ülke koşullarında anlamlı kılındığı sürece. Bunu bizi soyut bir analiz kurbanı yapabi-leceği gibi bir kaygı taşımadan söylüyorum. Ak-sine bu tabakalaşmayı abartanların daha soyut kaldıklarını ve kalacaklarını ifade etmek istiy-o-

rum. Örneğin, Türkiye'de yalnızca sanayi prole-taryasının sınıf (üretken emekçi olduğunu) savu-nuyoruz, diyelim. Bu proletaryanın bugünkü sistemde hangi partiye oy verdiğine, sol partile-re, sendikalara nasıl baktığına dikkat edelim. Açıkçası pür ve saf, bilinçli, kapitalist düzenden hiç nasibini almamış bir işçiyle karşılaşmamız mümkün değildir.

O halde, üretim sürecindeki nesnel konum yeter-li değildir. Toplumsal formasyonla birlikte devi-nen, bu anlamda ülkedeki sınıf mücadeleleri ve buna bağlı olarak oluşmuş deneyimlerin, birikim-lerin üretim sürecindeki bilinç kadar gözetilmesi gereken, mutlaka bir sınıf tanımında yer alması gereken parametreler olduğunu düşünüyorum.

Sınıf tahliline geri dönecek olursak, ikinci grupta yer alan yazarlar ise konjonktürel gelişmeleri fazlaca önemsemekte, değişen koşullara ilişkin gelişmeleri marksist sınıf kuramının açıklayama-dığını yeni sınıf durumlarının ortaya çıktığını söylemektedirler. Bu nedenle Weber'ci paradig-maya sahip çıkarak, sınıfın statüsüne özel bir önem atfetmektedirler. Çünkü sınıfın odağını, bilinçli olarak yaratılan değere el koyma sürecin-den, bu değer dağıtılmasına kaydırmaktadırlar. Bunun doğal sonucu olarak, "toplumsal tabaka-laşma kavramı, çoğunlukla toplumsal sınıfla ka-rıştırılır ve hatta bu iki kavramın birbirinin yeri-ne kullanılabileceği kabul edilir" "Bizim toplumsal sınıf tanımımıza göre bunlardan biri sebep, di-ğeri sonuçtur. Kapitalist toplumda tabakalaşma sistemleri, sınıf ilişkilerinin ifadesi olarak, sınıfla-rın yarattığı yapısal eşitsizlikleri yansıtır."⁸ Doğal olarak işçi sınıfı ile burjuvazi arasında yer alan katmanlara özel ilgi duyarak bunları "yeni orta sınıflar" olarak adlandırırlar. Özel olarak Wright, Poulantzas, Braverman'dan bahsetmek gereki-yor. Bu yazarlar, ortak özellik olarak üretim sü-re-cini çözümlmeye yönelik analizlerde derinleş-

⁵ Alex Callinicos- Chris Harman, *Değişen İşçi Sınıfı*, Çev. Osman Akinhay, Z Yayınları, İstanbul, 1994, sf.27

⁶ Gülnur Savran, "Öz'lerin Reddinden Sınıf Politikasının Reddine", 11. Tez Kitap Dizisi, Sayı 10, 1990, sf.109

⁷ E. M. Wood, "İlişki ve Süreç Olarak Sınıf", *Praksis* Kitap Dizisi; sayı 1, Ocak 2001, sf.92

⁸ Richard Scace, *Sınıf*, Çev. Barış Şarer, Rastlantı Yayınları, Ankara, 2000, sf.41

mişlerdir. Söz konusu ara unsurları belli bir üretim ve iş organizasyonundaki konumlarına yönelik olarak değerlendirmeye çalışmışlardır.

Klasik marksist yorumda üretim araçlarının fiili mülkiyeti merkezi rol oynar. Yani mülksüzlük ve ücretlilik işçi sınıfının tanımında merkezi bir role sahiptir. E. O. Wright; ücretliliğin yeterli bir ölçüt olmadığını, örneğin hem ücretli olan hem de işletmede, fabrikada denetim işlevini yerine getirenlerin sınıfa doğrudan dahil edilemeyeceklerini bu kişilerin "çelişkili sınıf konumlarının" bulunduğunu tespit etmiştir. Bu konuma büro işçileri ve sekreterlerin büyük çoğunluğunun oturamayacağını belirten yazar, kendi içinde de bu konuları ayırtılandırma gereği duymuştur. Üç ara sınıf konumundan bahseder.

"1)Burjuvazi ve proletarya arasındaki çelişkili bir konumda bulunan yönetici ve deneticiler,

2)Küçük burjuvazi ile proletarya arasında çelişkili bir konumda ve kendi yakın emek süreçleri üzerinde görece daha yüksek kontrole sahip olan yarı-otonom çalışanlar

3)Burjuvazi ile küçük burjuvazi arasındaki küçük sermayedarlardır."⁹

Buradaki ara katmanlardan bazıları bir tür ustabaşılığı anlatan emeğin kontrolüne sahip kişilerdir. İkinci sınıftakilerin ise sermaye sahipliği yoktur fakat, stratejik kararlar alabilmektedirler. Üçüncü sınıftakiler, ise Marx'ta da küçük burjuvazinin proleterleşmesi olarak bahsedilen konuma aittirler. Bu kişiler büyük ölçüde proleterleşmektedirler. Ancak kendi emekleri üzerindeki denetime sahip değildirler. Beyaz yakalı, teknik eleman ve mühendislerin ise yine giderek proleterleştiği kesindir.

⁹ İlker Belek, *Postkapitalist Paradigmalar*, Sorun Yayınları, İkinci Baskı, Ocak 1999, sf.229

Carchedi'deki temel belirleyen ise, üretim araçlarının mülkiyetidir. Üretken olan/olmayan emek tanımlaması da bunun doğal sonucu olarak üretim araçlarının sahipliğine ilişkin olacaktır. Gerçekten de Carchedi'ye göre, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmayan kişiler doğrudan üretken emek kapsamındadırlar. Carchedi'nin bu noktada Poulantzas'tan ayrıldığı kolayca görülür. Çünkü Poulantzas'ta, üretken emek artık-değer üreten emekle sınırlandırılmıştır. Örneğin, hizmet sektörü de bu anlamda üretken emeğe dahil edilemez. Yine aynı şekilde ticaret ve bankacılık gibi sektörler de doğal olarak üretken emeğin dışında konumlanmaktadır. Dolayısıyla Poulantzas'ın "yeni küçük burjuvazi" olarak adlandırdığı kesim; öncelikle üretken emekçi değildir, ancak üretim araçlarına sahip olmaması nedeniyle burjuva sınıfına da dahil olamazlar. Poulantzas'ın sınıf tanımı bu anlamda oldukça dardır. Wood'un *Yeni Hakiki Sosyalizm* olarak adlandırdığı radikal demokrasiciliğin sonucudur. Sınıfın alanının bu kadar daraltıldığı bir noktada iktidara alternatif hegemonyanın sınırları alabildiğine açılır. Çünkü Poulantzas'ta sınıfı belirleyen ölçüt, ekonomik alanda üretken olan/olmaya emekte kilitlense de esas ayrımı ideolojik alanda aramasıdır. Kafa emeği bu anlamda yine işçi sınıfına dahil olmaz. Ve nihayet kullandığı üçüncü ölçüt olan politik ölçüt ise, idari fonksiyonlara sahip kişileri sınıfın dışında bırakır. Sonuç olarak şu görülür: Poulantzas 19.yüzyıl işçisine bel bağlar. Buradaki en önemli problem; tartışmanın üretimin nesnelliğinden tamamen uzaklaşılarak, ideolojik ve politik söylemin başat kılınmasıdır. Burada hem ideoloji, hem politika, ekonomik ilişkilerden özerktir. Gerisini söylemeye gerek yok, bu projenin (radikal demokrasi) öznesi sınıf olmayan bir söyleme dayalı arayıştır. Ancak yazının konusu bu değildir.

Şimdi bu alanda Wright üretim sürecinde tamamen otonomiye temel ayırıcı işlev olarak seçerken; Carchedi, üretim araçlarının mülkiyeti üzerinde önemle durmuştur. Bu anlamda hem mavi

hem de beyaz yakalıları sınıf kapsamında değerlendiren; emek organizasyon sürecinde denetim, gözetim işlevini yerine getiren kişileri yeni orta sınıf olarak tanımlamaktadır. Ancak bunların sayılarının proleterleşme nedeniyle hızla azalacağı üzerinde durmuştur. Wright ve Poulantzas'la yürüttüğü polemikte, Callinicos da sınıfın çerçevesini geniş biçimde ele alır. Marx'ın yaptığı kolektif işçi tanımından yola çıkarak şunları belirtir; "Demek ki Marx'ın tanımladığı 'kolektif işçi'ye, yani meta üretiminde sözkonusu olan karmaşık işbölümüne, katılanların hepsi kollarıyla çalışıyor olmasalar da üretken işçilerdir. Dahası, Marx'ın proletaryayı sade üretken işçilerin oluşturduğunu düşündüğünü akla getirecek bir delilde yoktur. Aksine, Marx'ın ticarete çalışanlarla ilgili çözümlemesi (ki bu kişilerin artık-değer ürettiklerini düşünmediğini yukarıda gördük) tam tersi bir sonuca işaret eder."¹⁰

Teknolojik gelişmenin emek sürecindeki rolünü abartan yaklaşımlar ise sömürüyü değil, artıdeğerin dağılımını ölçüt alırlar. Braverman bu anlamda, sınıf ilişkilerinin yeniden üretimini, iş üretim sürecindeki değişimi ölçüt olarak incelemiştir. Taylorizmin ve fordizmin işçiler üzerindeki etkilerini yararlı biçimde incelese de, teknolojist bir yoruma sahip olan Braverman, sınıfın kendine ait hiçbir alan açamayacağı gibi bir ümitsizliğe kaynaklık etmesi açısından sorunludur. Ona göre, sınıf bu hapislikten kurtulamayacaktır. Türkiye'de de esnek üretim ideolojik cıvalı bir biçimde işçilerin önüne sürülmüştür. Özünde paracı ekonomiye dair bir emek düzenleme rejimi olan esnek üretime boyun eğilecek yeni bir güç mekanizması olarak bakılmıştır. Böylesi çalışma koşullarında varolan çalışanları kapsayabilecek alternatif siyasal stratejilerle ilgilenilmemiştir. Kaldı ki, işçi sınıfının gerçek özgürleşme mekanları asıl olarak üretim sürecinin dışında kalan siyasal alanlardır. Bu gözden kaçırılmamalıdır. Sınıfın üretim sürecindeki ko-

¹⁰ Alex Callinicos- Chris Harman, *y.a.g.e*, sf.28

numundan doğan bilinç, siyaset alanına yalnızca siyasal örgütlenmeler dolayısıyla yansıyabilir. Sendikalar, meslek örgütleri sınıfın siyasallaşmasında önemli bir röle sahiptirler. Esasen esnek üretim modelinin saldırısı da bu noktada kilitlenmektedir. Toplumsal muhalefeti bireysel tepki düzeyine indirgemek, bu modelin de, yeni sağ ideolojinin de hedefidir.

Kısaca özetleyecek olursak, üzerinde ortaklaşılan bir yeni orta sınıf tanımı yoktur. Sorunun nedeni ortak parametrelerin olmamasıyla ilgilidir. Belli bir formasyona ilişkin olmadıklarından son derece ampirik ve soyut kalmaktadırlar.

Sonuç Olarak

Bazı konularda netleşmek gerektiğini vurgulamıştım. İnsanlar doğdukları andan itibaren verili maddi koşullarla belirlenmiş ilişkiler içine giriyorlar. Bu onların konumlarını nesnel olarak koşulluyor. Ancak bu koşullanma tüm tarihsel, toplumsal formasyonla birlikte deviniyor. Thompson'un "sınıfı bir şey değil bir ilişki olarak görüyorum" ifadesini önemsiyorum. Sınıf mücadelesi ve edinilen deneyim, dün ve bugünü ortaklaştırıcı bir biçimde şekillendirmektedir. Örneğin sendikal harekete ve sınıf mücadelesine korporatizm damgasını vurmuştur, ortaklaştırıcı deneyimi zayıflatmıştır. Üzerinde düşünülmesi gerekir. Sınıfın örgütlenmesinin bu sorunu nasıl aşacağı tartışılmalıdır. Bugün maalesef KESK bile bu riskle karşı karşıyadır.

Sınıfın tanımlanmasında ya yapıya ya da öznelliğe prim verilmektedir. Sonuçları ortadadır. Yayıdan koparılmış tanımlamalar ideoloji ve politikayı bağımsızlaştırdıkça, kapitalizmin temel işleyiş yasalarından da kopulmaktadır. Sınıf dar mı geniş mi soruları Marx'tan Lenin'e, klasiklere başvurularak yaklaşılsa da, sonuçta bunların bugüne ışık tutmadıklarından hareketle çağdaş marksistlere bel bağlanmaktadır. Oysa klasiklerdeki öz, kullanılabilecek kavramsallaştırmalar ve

kategoriler bu topraklara göre ifadelendirilirse anlam kazanacaktır.

"Ekleme gerekir: Eleştirilen bu yaklaşım, marksizmin kimi temel kavramlarını ve kategorilerini aşırı daraltılmış biçimde yorumlamaktadır ve sorun da büyük ölçüde buradan kaynaklanmaktadır. Hangi kavramlar ve ne tür daraltmalar? Örneklıyorum: Yalnızca kent yoksullarını yapısal olarak ayrı bir kategori sayanlar değil, sınıf çözümlemelerine yönelen başka birçok marksist de (i) sınıfı mavi yakalı sanayi işçisi ile; (ii) sömürüyü artı-değer sömürüsü ile; (iii) proleterleşmeyi işçileşme ile; (iv) üretimi artı-değer üretimi ile; ve (v) yedek işçi ordusunu da işsizlerle özdeşleştirmekte ya da sınırlamaktadır."¹¹

Üretken emek / olmayan emek tartışmasında, Türkiye için öğretmenleri, doktorları beyaz yakalı kabul edersek, bu kesimi artık-değer sömürüsü-ne doğrudan tabi olmadıkları için dışarıda mı bırakalım? Yoksa emeğin yeniden üretimini sağlamaları nedeniyle sömürüldükleri, giderek yoksullaşarak proleterleştikleri için üretken emek kapsamında mı değerlendirelim, ne dersiniz?

Bu ülkede ciddi bir yedek işgücü ordusu var mıdır? Bu kişilerden geçici işlerde çalışan ve sürekli dolaşımda bulunan örneğin, hizmet sektöründekileri, Mc Donalds çalışanlarını, otel çalışanlarını sırf hizmet sektöründe çalıştıkları ve emekleri doğrudan değişim değeri üretmiyor diye üretken olmayan emek kabul ederek sınıfın dışında bırakalım mı?

Esnek üretim organizasyonlarındaki değişik sömürü biçimlerine karşı alternatif örgütlenmeler oluşturmaya kafa yoralım mı, yoksa burada hangi çağdaş marksistin geliştirdiği sınıf analizine uyduğunu test mi edelim? Ne dersiniz?

¹¹ Metin Çulhaoğlu, "Varoşlar ve kent yoksulluğu", *Sosyalist Politika* Kitap dizisi, Sayı 10, Eylül 1996, sf.97

ENDÜSTRİ BÖLGELERİ HAKKINDA KANUN TASARISI VE KAMU YARARI

Gökhan GÜNAYDIN
Yönetim Kurulu Üyesi
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Bakanlar Kurulu'nda imzaya açılan "Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı", Türkiye'nin diğer genel düzenleyici işlemleri ile karşılaştırıldığında, birçok bakımdan farklı özellikler gösteriyor...

Açık sözlü : Amacını hiç dolaştırmadan, oldukça net bir şekilde ortaya koyuyor.

Kısa ve etkili : Oldukça kısa olan metin (8 madde ve 2 geçici maddeden oluşuyor), düzenlemek istediği alanla ilgili Anayasa hükümleri de dahil olmak üzere, birçok yasa hükmünü bir anda geçersiz hale getiriyor. Bu anlamda, yabancı sermayenin yer seçimi konusunda, Anayasal bir güç taşıma iddiasında...

Tarafsız değil : Konu ile ilgili tarafları, bu taraflardan hangileri ile ortak eylem içinde olup hangilerini yola getireceğini açıklıyor. Tasarıda sözü geçen meslek odaları ve sivil toplum kuruluşlarının işlevleri nelerdir diye uzun araştırmalar yapmak yerine tasarı

metnine bakmak, yeterince aydınlatıcı olabilecektir.

Hiyerarşi dinlemiyor : Genel düzenleyici işlemlerin, anayasa – yasa – tüzük – yönetmelik hükümleri bakımından bir hiyerarşi sergilemesi, başka bir deyişle, konu ile ilgili bir üst düzenlemenin hükümlerine uygun olması gereklidir. Oysa tasarı, hem Anayasaya hem de diğer yasalara aykırı hükümler taşımaktadır.

Karşıtlarını birleştirdi : Tasarının yukarıda belirtilen özellikleri, olası yıkıcı etkilerinin kolay anlaşılmasına neden oldu ve Türkiye pratiğinde oldukça seyrek görülen şekilde, karşıtlarını "kendiliğinden" birleştirdi.

1- Tasarının amacı : Tasarının amacı, birinci maddesinde, "yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek ve yabancı sermaye girişinin arttırılması amacıyla endüstri bölgeleri oluşturulmasına ilişkin esasları düzenlemek" olarak tanımlanmaktadır.

Dışa dönük finansal liberalizasyon teorisinin savunucuları, "tasarruf fazlalığı nedeniyle merkezileşen sermayeye sahip gelişmiş ülkelerin, sermayelerinin kar oranlarını artırma amacına sahip olduklarını, buna karşılık tasarruf eksikliği taşıyan az gelişmiş ülkelerin yatırımlarını realize edebilmek için sermayeye gereksinim duyduklarını; bu iki ülke grubu arasındaki sermaye hareketlerini kısıtlamanın, her iki taraf ekonomileri için de durgunluğa neden olacağını, buna karşılık sermaye hareketlerini serbest bırakmanın az gelişmişliği azaltıcı etki yapacağını" ileri sürmektedirler. Buna karşın ampirik gözlemler, az gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları ekonomik krizlerin asal kaynağının kısa süreli sermaye hareketleri olduğunu, sermayenin bu kural – sınır tanımaz hareketliliğinin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu derinleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Teoriye karşın, dış tasarrufla kalkınma arasında açık bir korelasyonun saptanamaması, dış tasarrufların niteliği yanında, ülkenin "dış tasarruf emme kapasitesi" ile de ilintilidir. Türkiye başta olmak üzere tüm Orta Doğu ülkeleri, Hindistan ve Güney Amerika ülkeleri önemli oranda dış tasarruf kullandığı halde, aynı dönemde ekonomik kalkınma hızında önemli artışlar sağlayamamışlardır. Özellikle son 20 yıllık süreçte, Türkiye'nin kullandığı dış tasarruflar, ana ögesi faiz olan kamu tüketiminin finansmanında kullanılmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da, yatırım yaptığı ülkede istihdam oluşturmaları, ülke hammaddeleri kullanılarak üretilen ürünlerin dışsatımı sonrasında döviz elde edilmesi, ülkede bulunmayan yüksek teknolojinin ülkeye girişini sağlama gibi olumlu sonuçlar doğurabileceğinden söz edilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ulusal ekonomilere olan katkıları konusundaki tartışmalar, artık, tartışma zeminine giren yeni kavramlar temelinde yürütülmek zorundadır. Tüm çabalara karşın imzalanmış bir uluslararası hukuk metni niteliğine dönüştürülemeyen Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın (MAI: Multinational Agreement on Investment) "eksikliği", ulusal yasalar ile kapatılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de de, gerekli Anayasa, Danıştay Yasası ve İdari Yargılama Usulü Yasası değişiklikleri yapıldıktan sonra, 4501 sayılı "Kamu Hizmetleri İle İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyumlu Gereken İlkeler Dair Kanun", 21.01.2000 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda, kamu hizmetleri ile ilgili alanlarda ülkeye girecek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, asal amacı olan "karını maksimize etmek" doğrultusunda çalışması ve ulusal denetimden ayırık tutulması, yasal bir temele bağlanmıştır. Özel yatırımlar ise, genel kurallar çerçevesinde, "ulusal öncelikler" kaygısı taşımadan faaliyetlerini sürdürebilmekte ve karlarını ana ülkeye transfer edebilmektedirler. İçlerinde Türkiye'nin de bulunduğu çoğu az gelişmiş / gelişmekte olan ülke grubunun doğrudan yabancı sermaye yatırımları karşısındaki konumu, 'işletmeye koşulsuz arazi tahsis etme, doğal kaynaklar ve çocuk işgücü de dahil olmak üzere her türlü "girdiyi" yok pahasına sağlama ve ayrıca çıktılara olabildiğince pazar oluşturma' olarak belirlenmektedir.¹

¹ Konuyla ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz : Gökhan GÜNAYDIN, Tahkim Nedir, Neden Karşıyız?, Disk / Genel İş Emek Araştırmaları :3, Ankara, Nisan 2000

2- Endüstri Bölgelerinin Oluşturulması : Tasarının ikinci maddesi hükmüne göre;

- Ülke ekonomisinin gelişmesini ve teknoloji transferini sağlamak,
- Üretim ve istihdamı arttırmak,
- Yabancı sermayeyi teşvik amacıyla
- Yatırımları Teşvik, Koordinasyon ve Danışma Kurulunca re'sen belirlenen veya yatırımcılar tarafından önerilen yerlerde, Danışma Kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca endüstri bölgeleri kurulacaktır.

Bu bağlamda, endüstri bölgelerinin organize sanayi bölgelerinden hangi alanlarda farklı olduğunun ortaya çıkarılması gerekmektedir. 15.04.2000 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Yasası'ndan sonra böyle bir tasarının gündeme gelmesi, doğal olarak her iki bölge arasında bir teknik farklılık olduğunu düşündürüyor. Oysa Kanun ve tasarı metinleri üzerinde yapılan araştırmalar, farklılığı açıklayamıyor. Planlı sanayileşmenin bir aracı olarak düşünülen ama kendisi plansız gelişime konu olan OSB'lerden çoğu boş iken, ayrıca bir de endüstri bölgesi oluşturma'nın herhangi bir teknik mantığı yoktur. OSB içinde, farklı dikey – yatay ilişkiler gerektiren farklı teknoloji düzeyleri için, farklı bölgeler ayırmak olanaklıdır.

Şurası açıktır ki, bu farklılaştırmanın nedeni teknik değil ideolojiktir. Yapılmak istenen, yabancı yatırımcı ile ona eklenmiş "yerli" yatırımcının, ulusal sanayi bileşiminden uzak, kontrolsüz-denetimsiz ve fakat ayrıcalıklı teşviklerden yararlanırlar bir yapıda konumlandırılmasıdır.

3 - Endüstri Bölgelerinde Yapılan Yatırımlarda Uygulanmayacak Yasalar : Yine tasarının ikinci maddesinde, endüstri bölgesi yatırımları için geçerli olmayacak yasalar olarak sayılanlar şunlardır;

- 3194 sayılı İmar Kanunu,
- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu,
- 2872 sayılı Çevre Kanunu,
- 3202 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun,
- 3213 sayılı Maden Kanunu,
- 1580 sayılı Belediye Kanununun 15. maddesinin ikinci fıkrasının (12) numaralı bendi

Bu hüküm, tasarının başlangıçta sözü edilen açık sözlülüğüne iyi bir örnek oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi, sayılan yasaların tümü, ülkenin doğal kaynaklarını, çevre, tarihi ve kültürel değerlerini korumaya yönelik yasalardır. Ayrıca ve önemle altı çizilmelidir ki, kaynağını 3202 sayılı yasadan alan "Tarım Alanlarının Amaç Dışı Kullanılmasına Dair Yönetmelik" te,² dolaylı olarak, endüstri bölgesi yatırımları için devre dışında bırakılmaktadır. Tasarının bu alanlara yönelik oluşturduğu tehdit ortadadır. Bu bağlamda, bu açık tehdit karşısında alınması gereken pozisyon da açık ve net olmak zorundadır: Bu ülkenin doğal kaynakları,

² Adı "Tarım Alanlarının Amaç Dışı Kullanılmasına Dair Yönetmelik" olmasına karşın temel amacı tarım alanlarını korumak olan Yönetmelik, tüm yurtsever uyarılara karşın, sürekli tarım dışı kullanım istisnalarını genişletecek yönde değiştiriliyor, buna karşılık TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI'nın hukuk mücadelesi de sürüyor. Anılan Yönetmelik değişikliklerinin iptali amacıyla ZMO'nun Danıştayda açtığı iptal davası Mart 2001 Ayr'ında sonuçlandı ve Danıştay, yönetmeliğin tümünü iptal etti. Şimdi, ilgili idarenin yeni bir düzenleme yapması gerekiyor...

çevre, tarih ve kültür değerleri, yabancı sermayenin talanına açık alanlar değildir.

4 – Olağanüstü Hal Bölgesi'ne Özgü Teşviklerin Genelleştirilmesi: Tasarının ikinci maddesi, "21/01/1998 tarihli ve 4325 sayılı Kanunda olağanüstü hal bölgesinde yapılan yatırımlar için öngörülen teşvik tedbirleri (nin), endüstri bölgelerinde yapılan yatırımlar hakkında da uygulanacağını" hüküm altına almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 119 ve 120. maddeleri, olağanüstü halin, ancak "tabi afet ve ağır ekonomik bunalım", "şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması" durumlarında ilan edilebileceğini hükme bağlamaktadır.

Olağanüstü hal bölgelerine yapılacak teşviklerin kapsamı, ekonomik rasyonalite ilkesine göre değil, içinde bulunulan "olağanüstü koşullardan", "olağan koşullara" geçilmesini kolaylaştırmak üzere biçimlendirilmiştir. Bu nedenle, bu geliştirilmiş teşviklerin yabancı sermaye yatırımlarına kullandırılması, özellikle kamu yararı ilkesi ile ama ayrıca tasarının kendi amacı ile dahi çelişmektedir.

5- "Acele" Kamulaştırma Yetkisi : Tasarının yine ikinci madde hükmüne göre, bu bölgeler içinde kalan özel mülkiyet konusu arazi ve arsalar, yatırım faaliyetlerine tahsisleri amacıyla, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce acele kamulaştırılabilirler.

Anayasa'nın 35. madde hükmüne göre, mülkiyet hakkı, ancak kamu yararı amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.

Acele kamulaştırma ile ilgili düzenlemelerin, olağan kamulaştırma idari işlemine karşı yurttaşların sahip bulundukları hak ve yetkilere oranla yurttaş lehine daha zayıf

bir içeriğe sahip olması, kamu yararını sonuçlayacağı çok şüpheli bir yatırım için, özellikle köylülerin, sahip oldukları tarlaları da bir anda yitirmeleri sonucunu doğurabilecektir.

6 – Kamu denetiminden Kaçılması : Tasarının çok uzun ikinci maddesinin bir diğer hükmüne göre, endüstri bölgelerinin kurulması için gerekli arazi temini ve alt yapı ile ilgili giderler Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bütçesine bu amaçla konulacak ödenekten karşılanacak ve bu ödeneğin harcanmasında,

- 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu,
- 832 sayılı Sayıştay Kanunu,
- 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümleri

uygulanmayacaktır. Kamuya kaynak aktarma iddiasını taşıyan bir tasarının, kamu kaynağını denetimden kaçırarak sarfetmeye odaklanması, hayli çarpıcıdır.

7 – Tasarının Getirdiği Düzenlemelerden Kimler Yararlanacaktır ? Kamu yararını gözeten ulusal yasaların uygulanmadığı, olağanüstü hal bölgesine özgü teşviklerin verildiği endüstri bölgelerine yapılacak yatırımlara ilişkin, bu kanun ile getirilen düzenlemelerden; yabancı yatırımcılar koşulsuz, yerli yatırımcılar ise ağır koşullarla yararlanabileceklerdir. Tasarının değişik maddelerinde yararlanıcılara yönelik kapsam olarak yapılan belirleme şöyledir:

Tasarının genel amacı olarak, yabancı yatırımcılar,

Tasarının 5. madde hükmüne göre, yabancılarla ortaklık kurmayan yerli yatırımcılardan, ülkeye teknoloji transferi sağlayan, katma değeri yüksek, istihdamı arttırıcı nitelikte, sabit yatırım

tutarı 10 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerinde olanlar,

Tasarının 6. madde hükmüne göre, en az %60 oranında yabancı yatırımcılarla ortaklık kuran yerli yatırımcılar,

Tasarının geçici 1. madde hükmüne göre, yerli ve yabancı sermaye yatırımlarından; halen yarım kalmış ya da tamamlandığı halde işletmeye geçmemiş veya faaliyeti durdurulmuş olan ve sabit yatırım tutarı 5 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerinde olanlar,

Tasarının geçici 2 madde hükmüne göre, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu hükümlerine göre kurulmuş bulunan mevcut organize sanayi bölgelerinden Yatırımları Teşvik, Koordinasyon ve Danışma Kurulunca uygun görülenlerden, Bakanlar Kurulu kararına konu olanlar.

Tasarının dili dikkatle incelendiğinde, kapsama alınmak istenen yatırımların yalnızca yabancı sermaye ve ona eklenerek ulusal niteliğini yitirmiş "yerli" sermaye yatırımları olduğu anlaşılmaktadır.

8 – Yeni Bir Kurul Daha Oluşturulmaktadır: Tasarının 3. maddesi, Türkiye yönetsel yapısına yeni bir kurul daha "armağan" etmektedir: Yatırımları Teşvik, Koordinasyon ve Danışma Kurulu.

Çeşitli Merkezi İdare müsteşarlarından oluşan Kurul, gerektiğinde Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (TOBB) ile Yabancı Sermaye Derneği (YASED)'in görüşlerine başvurur ve bunların temsilcilerini toplantılarına davet eder.

Meslek Odası olarak yalnızca TOBB'un sayılıp örneğin TMMOB'den bahsedilmemesi; bir derneğin kapsama alınıp emeği temsil eden sendikaların görmezden gelinmesi,

tasarının taraflarını ve ideolojik özünü de açığa çıkarmaktadır.

Ayrıca, ulus devletin merkezi idari yapılanmasının alternatifleri olarak, "küresel gereksinimlere" daha hızlı yanıtlar veren kurul tipi örgütlenmeler, yönetim (governance) ilkesinin araçlarıdır ve bütünüyle ideolojik bir tercihi yansıtmaktadırlar.

9 – İdari Makamların Sükut Süresi : Tasarının 4. maddesi, adeta "yabancı yatırımcının Türkiye'deki temsilciliği" olarak formüle ettiği Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nü, yabancı sermayeli kuruluşların endüstri bölgelerinde yatırım izni başvurularını talep tarihinden itibaren 15 iş günü içerisinde cevaplandırma zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmakta, daha da vahimi, 15 iş günü içinde cevaplandırılmayan talepleri kabul edilmiş saymaktadır.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun, 3622 sayılı yasa ile değişik 10. madde ikinci bendine göre, idari bir makamın kendisine yapılan bir başvuruya altmış gün içinde bir cevap vermemesi durumunda, istek reddedilmiş sayılır.

Tasarı, Türkiye yönetsel hukuk sisteminin, yönetsel makamlara tanıdığı "60 gün susma ve yanıt vermeme durumunun "zımni red" anlamını taşıması" hükmünü tanımamaktadır. Sözü edilen 60 gün, yönetsel makamların konu ile ilgili araştırma yapmalarına olanak tanımak üzere verilmiş bir süredir. 15 gün, böylesine bir konunun izne bağlanması için yeterli bir süre değildir. Ayrıca "susma" nın kabul anlamını taşıması, hukuk mantığı ile bağdaşır bir şey olamaz.

10 - Meslek Odaları ile İlgili Hüküm : Yine 4. madde hükmüne göre,

"Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün yatırımcı kuruluş adına yaptığı izin, ruhsat ve benzeri her türlü başvurular ilgili kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ve meslek odaları tarafından en geç 10 iş günü içerisinde öncelikle ve ivedilikle sonuçlandırır. Bu süre içerisinde gerekçesiz, ilgili kuruluşlar tarafından sonuçlandırılmayan işlemler için Hazine Müsteşarlığı'nın talebi üzerine atamaya yetkili merci, kurullar veya makamlar tarafından, sorumluların beşer aylıklarının (her türlü ödemeler dahil) kesilmesine; kusurun tekrarlanması durumunda memurluktan çıkarılmasına karar verilir."

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 135. maddesi hükmü uyarınca, "Kamu Kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşlar; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleridir".

Anayasa'nın çizdiği çerçevede işlevlerini yerine getirmekte olan meslek odalarını, sosyo-ekonomik ve politik yönden son derecede önemli olan; ayrıca doğal, çevresel, tarihsel ve kültürel değerlerin korunması açısından risk oluşturabilecek yabancı sermaye yatırımlarına yönelik başvuruları 10 işgünü içinde sonuçlandırmak zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmak, bu zorunluluğa uymayanlara meslekten çıkarmaya kadar varan yaptırımlar uygulamak, Türkiye hukuk sistemi hiyerarşisine aykırıdır ve uygulanması da olanaksızdır.

Ancak tasarının bu hükmü, ulusal değerler söz konusu olduğunda, tarafları belli etmek konusunda bir hayli fikir vericidir.

SON SÖZ

Türkiye toprağını, tarihini, kültürünü; bölgesine açıkça talana açmayı amaçlayan bu tasarının, TBMM'de yasalaşma "şansı" olmayacaktır. Ancak hukuk kuralı tanımayan, yurtseverlik dışı böyle düşüncelerin bir yasa tasarısına konu olabilmesi, Türkiye yönetsel yapısının içinde bulunduğu erozyonun ürkütücü boyutlarını gözler önüne sermektedir.

OKNOS : ekonomik ve sosyal konsey

TÜRKİYE'DE EKONOMİK VE SOSYAL KONSEY

Şahin SERİM
Uzman, HAK-İŞ

Türkiye bugün temel bir siyasal tercih olarak, Avrupa Birliği'ne yönelmiştir ki bu tercih doğru bir tercihtir. AB ile ilişkilerin gerek Katılım Ortaklığı Belgesi, gerekse Ulusal Program ile önemli bir aşamaya geldiği bugünlerde Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi bir uzlaşma kurumuna olan ihtiyaç daha da çok hissedilmektedir.

Ekonomi, refah toplumuna giden yolda yalnızca bir araçtır. Asıl olan, toplumsal refahsa, toplumsal barışa, o halde ekonomik hedeflerle sosyal hedeflerin birbiriyle örtüştürülmesi gerekir.

İşte bunu sağlayacak olan da sivil toplum örgütleridir. Gelişmiş, çağdaş ülkeler, sivil toplum örgütlerinin rolünün ve gücünü öne çıkartan düzenlemeler yapmışlardır. Sivil toplum örgütlerinin son derece birikimli, donanımlı ve yeterli bir etkinliğe sahip olmaları halinde, ülkelerin sorunlarını, çalışanlarının sorunlarını, üretkenlerin ve üretimin sorunlarını çözmek daha kolay olmaktadır.

Bu çözüm de taraflar arasında diyalog yolu ile olmaktadır. Ancak diyalog yolunun kurumsal boyutu da çok önemlidir.

Genel olarak bakıldığında sosyal taraflar arasındaki diyalogun ve işbirliğinin ESK şeklinde kurumsallaşmasının "sosyal barışın" ve "çalışma barışının" korunup geliştirilmesine yönelik önemli katkıları vardır.

Konseyin Önemi

Ülkemizde, Endüstriyel ilişkiler alanında barışçı ve akılcı çözüm yollarına ağırlık veren bir takım mekanizmaların artık geliştirilmesi gerekmektedir. Toplumsal uzlaşma noktalarını aramak herkes için asıl olmalıdır. Bunun yolu da sosyal diyaloga çıkar. Sosyal diyaloga ağırlık verilmeli ve bu diyalog da sağlam, güçlü ve kalıcı temeller üzerinde kurumsallaştırılmalıdır.

Demokratik ve fonksiyonel bir Ekonomik ve Sosyal Konsey ile ülkemizin sorunlarının çözümünün daha kolay olacağı açıktır. Hiç şüphesiz Konsey sorunları çözecek sihirli bir değnek değildir. Ancak sorunların tartışıl-

ması, önceliklerin belirlenmesi ve çözüm mekanizmalarının oluşmasında önemli bir adım olacaktır. Avrupa'daki deneyimler de bunu göstermektedir.

Ayrıca Demokratik ve fonksiyonel bir Ekonomik ve Sosyal Konsey, Türkiye'nin AB sürecine hız kazandıracağı gibi, sosyal taraflar ortak görüşler belirleyebildiği taktirde hükümetlerin de buna kayıtsız kalması mümkün olamayacaktır.

Sosyal Diyalog ve Ekonomik ve Sosyal Konsey

ESK'in 2001 yılında yasal bir zeminde oluşturulması hiç şüphesiz çok önemli bir adımdır.

Ülkemizde bugüne kadar dört ayrı Başkan, altı ayrı genelge ile Ekonomik ve Sosyal Konsey toplanmıştır. Son altı yıldaki bu gelişmeleri alt alta koyarsak şu hususlar ortaya çıkmaktadır:

Bugüne kadar altı ayrı genelge ile toplanan geçmiş ESK'larda hükümet üyelerine olağanüstü bir ağırlık verilmiş, ESK siyaseten hakimiyet altına alınmak istenmiştir. Dünya'daki örneklerinde ESK'lar, sivil karakterli ve ekonomik ve sosyal kesimlerin demokratik katılımına dayanmaktadır. Her ne kadar bazı ülkelerde hükümetler ESK'larda temsil edilirse de, Türkiye örneğinde hükümetlerin, ESK'de temsil edilmekten öte ESK'ya hakim olma gayretinde oldukları görülmektedir.

ESK'ların kararları bağlayıcı değil tavsiye niteliğindedir. Bu özelliği doğru yorumlamamız ve ESK'ların genel karakterini vesa yetçi yaklaşımlarla bozmamamız gerekir. Konseyde daha çok katkı sağlayacak, içerik ve nitelik önemlidir.

Demokratik ve fonksiyonel bir ESK ile sivil geleneğin ve sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artırılması çok önemlidir.

Bu nedenle ESK'lar bu doğrultuda bir araçtır.

Hükümetler, ülke yönetimine ilişkin olarak politika üretmek ve yönetmekle sorumludurlar. Sivil toplum örgütlerinin görevi de üreteceği politika ve projelerle hükümetlere katkıda bulunmak ve ufuk vermektir. Bunun yolu da geniş katılımlı, demokratik katılımlı ESK'lardır. ESK'ler, topluma ufuk verme ve kendi içinde beyin jimnastiği yapma platformu olarak değerlendirilmelidir.

Konsey'in Oluşumundaki Yapısal Sorunlar

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in bugüne kadar genelgelerle toplanan sayısal oluşumunda doğru olan değil, kolay olan tercih edilmiştir. Konsey'de ekonomik ve sosyal kesimler doğru ve yeterli derecede temsil edilmemektedir. Hem ilgili ekonomik ve sosyal kuruluşların hepsi Konsey'de yer almamakta ve hem de Konsey'de temsil edilen kuruluşlar üye sayısı bakımından dar tutulmaktadır. Dolayısıyla, bu oluşumun kilitlenme sorunu olmuştur.

Genelgelerde öngörülen Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yapısı, temsil edilen kesimler açısından değerlendirildiğinde önümüze şu tablo çıkmaktadır:

Genelgelerden açıkça görüldüğü gibi; kesimlerle ilgili kategorik bir sınıflandırma yapıldığında bir çok farklı sosyal kesimin konseyde yer almadığı görülmektedir. Bu bağlamda, Kamu Çalışanları, Tabipler, Mühendisler, Eczacılar, Barolar gibi birlikler; emekliler, TUSİAD, MÜSİAD ve TUCİAD gibi etkin kurumlar, üçüncü sektör vakfı, Tüke-

tici dernekleri ve diğer vakıf örgütleri, yardım sandıklarının üst örgütleri ve yurtdışındaki Türklerin kuruluşları konseyde yer almalıdır.

Dolayısıyla konseyin yapılandırılmasında başka kriterler de aranmalıdır. Sivil kesimin çok kapsamlı ve dengeli bir şekilde konseyde yer almasının gerçekleştirilmesi gereken önemli bir husustur. Yukarıdaki gibi, Ücretliler, İşverenler, Menfaat Grupları, Gönüllü Kuruluşlar ve Kamu Kuruluşları gibi alt grupların temsil durumu yeniden analiz edilmelidir.

AB ve AB ülkelerindeki Ekonomik ve Sosyal Konseyler

AB ülkelerine bakacak olursak şu çarpıcı ve özel noktaların varlığına şahit oluyoruz.

Konsey'den sadece işçi ve işveren temsilcilerinin ilişkilerinin düzenlenmesi amaçlanıyorsa o zaman kesimlerin eşit sayıda temsil edildiği Belçika Ulusal Çalışma Konseyi'nde olduğu gibi bir birliktelik örnek alınabilir.

Ancak Konsey bu dar anlamda düşünülmüyor ve gerçek bir Ekonomik ve Sosyal Konsey olarak arzu ediliyorsa, bu durumda da Fransa Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde olduğu gibi, üretici birlikleri, kooperatifler, sosyal kuruluşlar ve Dış Ülkelerdeki Türkler de Konsey'de yer almalıdır.

Ya da Alman Ekonomik ve Sosyal Danışma Konseyi'ndeki gibi dini kurumlar, hayır kurumları ve yerel yönetimler de Konsey'de yer almalıdır. Bir başka ifadeyle Ekonomik ve Sosyal Konsey'lerin özü bir olmakla beraber, her ülke Konsey'i kendi ülke şartlarına göre amaç ve bu amaca uygun katılımı oluşturulmaktadır.

Konsey'in İlkeleri

Konsey, uzlaşma, diyalog, sağduyu ve şükkanlı yaklaşımları sağlayacak esaslara dayanmalıdır.

Konsey, yapay yaklaşımlar, yaptırımlar ve dayatmalar yerine, Türkiye'nin gerçek gündemini yakalamaya yönelik çalışmalar içinde olmalıdır.

Konsey, çalışmalarını kişi ve örgüt kaygılarından uzak ve siyaset üstü sonuçlar verecek tarzda, Temsil edilen kişi ve kurumların teknik performanslarını ortaya koyabilecekleri bir yapıda, Kendi geleneklerini yaratan, Bürokrasinin bir birimi gibi çalışmak yerine, kendi özgün ilkelerini ve çalışma usullerini belirleyen, Kendi içerisinde kurumsallaşmasını geliştiren etkin bir anlayışa sahip olmalıdır.

Konsey, ülke sorunlarına ilişkin geleneksel alışkanlıkları ve düne ait sloganları sorgulayıp, yeni perspektifler üreterek, geleceğe ait bir vizyon ortaya koymalıdır.

Gündelik sorunlarla uğraşmak yerine şükkanlı ve sağduyulu yaklaşımlarla yığınlağa ve bıkkınlığa neden olmadan, Türkiye'nin özlemlerini ve umutlarını arttıracak bir kurum olmalıdır.

Konsey, iş barışını zedeleyen, toplu iş sözleşmesi gerginliğini yaratan, kayıt dışı çalışmayı ve kayıt dışı üretimi cazip hale getiren, yüksek kesintiler, sendikasılaştırma, taşaron uygulamaları gibi konuların üzerine öncelikle giderek her kesimi rahatlatacak ve ilişkilerde yumuşamayı sağlayacak çalışmalar yapmalıdır.

olarak işyerlerine kadar kurumsallaştırmalıdır.

Öncelikle, kurumsallaşmanın tabanda başlaması esastır. Bu bağlamda Ekonomik ve Sosyal Konsey'in işyerlerinde de karşılığı oluşturulduğu taktirde, alınan kararların uygulama kabiliyetleri artacak, iş barışına, verimliliğe, kaliteye yönelik kararlar tabandan güç alacaktır.

Ülkemizde Fonksiyonel Bir Konsey'in Ele Alması Gereken Öncelikli Temel Sorunlar

Ülkemizin önünde duran temel sorunların varlığı bu konseyin öncelikleri olmalıdır. Konsey çerçevesinde Türkiye'nin kalkınması ve demokratikleşmesine engel olan kronikleşmiş problemlerin birlikte ele alınıp yine birlikte çözüm yolları aranmalıdır.

- Konseyin, mutlaka toplumu ve tarafları kucaklayan bir yapısı, işlevi, imajı ve misyonu olmalıdır.
- Konseyin, istikrar ve kararlılığı yönünde kamuoyuna güçlü bir imaj vermek,
- Harmonizasyonun ve istikrarın sağlanması için ekonomik ve sosyal politikaların birlikte ele alınması için çaba harcamak,
- Kendi çalışma esasları içerisinde teker teker çalışma konularını belirlemek ve buna uygun çalışma grupları oluşturmak,
- Yapısal reformların ve reform alanlarının önceliklerini belirlemek,
- İşsizlikle mücadele etmek ve ulusal istihdam politikası oluşturmak.
- Herkesi kuşatan bir sosyal güvenlik anlayışının ülkemizde uygulanması için birlikte çözüm ve projeler sunmak,
- Demokratikleşme ve İnsan Haklarının geliştirilmesine katkı sağlamak,

Konsey, ülkede özellikle temel iktisadi ve sosyal kararların alınmasında, demokrasi boşluğunun ortadan kaldırılmasında, varsa siyaset açığının giderilmesinde ve temel kararların halka fatura edilmesinin engellenmesinde teknik ve demokratik bir işleve sahip olmalıdır.

Ekonomik ve Sosyal Konseylerin kararları bağlayıcı değildir. Daha çok danışma niteliğindedir. Hatta genel anlamda belirleyici özelliğe sahiptirler. Bu bakımdan amaç, ekonomik ve sosyal kesimlerin görüşlerini ortaya çıkarmak, sosyal diyalogu artırmak ve çözüm yolları ile metodlarını araştırmak olmalıdır. Ne ESK'ler hükümetlerin üstünde kuruluşlardır, ve ne de ESK'lar hükümetlerin vesayeti altında bir statüye sahiptirler. Her iki durum da, ESK'lerin yapısına ve espirisine aykırıdır.

Bu bağlamda Konsey'e katılımı, üretimi, paylaşımı ve sorumluluğu öne çıkartacak bir anlayışın hakim olması gerekmektedir.

Türkiye'nin bugün ihtiyaç duyduğu gerçek gündem, yatırımcının cesaretini kıran rant ortamından kurtulup, üretim, istihdam, yatırım ve verimlilik karakterli bir ekonomiye geçilmesidir. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in temel önceliği ve hareket noktası bu gerçek olmalıdır.

Hükümetler ve siyasi iktidarlar, ülkenin farklı ekonomik ve sosyal kesimlerini yansıtan iç dinamiklerine, ihtiyaçlarına ve taleplerine yer vermezlerse, kurulan Konsey bürokrasinin yeni bir birimi olmaktan öteye gidemez.

Konsey'in kendisinden beklenen üretimi, verimliliği, kaliteyi ve istihdamı arttırmaya yönelik yeni sorumluluk ve paylaşım kültürünü yeni bir Endüstriyel ilişkiler anlayışı

EKONOMİK VE SOSYAL KONSEYİN YAPISAL GELİŞİMİ (genelgeler)-I

	Genelge Tarih ve Sayısı	Genelge Tarih ve Sayısı	Genelge Tarih ve Sayısı	Genelge Tarih ve Sayısı
	17.3.1995 / 5	6.5.1996 / 24	18.3.1997 / 11	23.7.1997 / 44
DÖNEMİN BAŞBAKANI	Prof. Dr. Tansu ÇİLLER (52)	Mesut YILMAZ (53)	Prof. Dr. Necmettin ERBAKAN (54)	Mesut YILMAZ (55)
HÜKÜMET TEMSİLCİLERİ	- Başbakan (Başkan) - Malîye Bakanı - Çal. ve Sos. Güv. Bakanı - Başbakanın görevlendirileceği 2 Bakan - Başbakanlık Müsteşarı - DPT Müsteşarı - Hazine Müsteşarı - Dış Ticaret Müsteşarı - DİE Bakanı - TC Merkez Bankası Başkanı - Üye Bakanlıkların Müsteşarları	- Başbakan (Başkan) - Malîye Bakanı - Çal. ve Sos. Güv. Bakanı - Başbakanın görevlendirileceği 2 Bakan - Başbakanlık Müsteşarı - DPT Müsteşarı - Hazine Müsteşarı - Dış Ticaret Müsteşarı - Malîye Bakanlık Müsteşarı - Çal. ve Sos. Güv. Bak. Müsteşarı - DİE Başkanı - TC Merkez Bankası Başkanı	- Başbakan (Başkan) - Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yrd. - Başbakanın görevlendirileceği 2 Bakan - Hazinede Sorumlu Devlet Bakanı - Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı - Malîye Bakanı - Tarım ve Köylüleri Bakanı - Çal. ve Sos. Güv. Bakanı - Sanayi ve Ticaret Bakanı	- Başbakan (Başkan) - Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı - Devlet Bakanı (Güneş TANERİ) - Devlet Bakanı (Hüsamettin ÖZKAN) - Devlet Bakanı (Rifat SERDAROĞLU) - Devlet Bakanı (İşin ÇELEBİ) - Malîye Bakanı - Tarım ve Köylüleri Bakanı - Çal. ve Sos. Güv. Bakanı - Sanayi ve Ticaret BAKANLI - DPT Müsteşarı
İŞYERİN TEMSİLCİLERİ	- TOBB (2 Üye) - TİSK (1 Üye) - TZOB (1 Üye) - TESK (1 Üye)	- TOBB (2 Üye) - TÜSİAD (1 Üye) - TZOB (1 Üye) - TİSK (1 Üye) - TESK (1 Üye) - Türkiye İhracatçılar Mec. (1 Üye) - TİSK (2 Üye)	- TOBB (1 Üye) - TZOB (1 Üye) - TİSK (1 Üye) - TESK (1 Üye) - Türkiye İhracatçılar Mec. (1 Üye)	- TOBB (2 Üye) - TZOB (1 Üye) - TİSK (1 Üye) - TESK (2 Üye) - TİSK (1 Üye)
ÇALIŞAN TEMSİLCİLERİ	TÜRK-İŞ (2 Üye)	- TMMOB (1 Üye) - TÜRK-İŞ (2 Üye) - HAK-İŞ (1 Üye) - DISK (1 Üye) - Kamu Çalışanları (1 Üye)	- TÜRK-İŞ (1 Üye - 1 Üye) - HAK-İŞ (1 Üye) - DISK (1 Üye) - Kamu Çalışanları (1 Üye)	- TÜRK-İŞ (2 Üye) - HAK-İŞ (1 Üye) - DISK (1 Üye)
DİĞER	YOK Başkanlığı (2 Üye)	- Üniversiteleri Temsilci (2 Üye) - Tüketici Derneği (1 Üye)	- Bankalar Birliği (1 Üye) - Üniversiteleri Temsilci (1 Üye) - Türkiye Sakatlar Konf. (1 Üye) - Tüketici Kuruluşu (1 Üye)	
Toplam	13 Hükümet 5 İşveren 2 Çalışan 2 Diğer	13 Hükümet 8 İşveren 6 Çalışan 3 Diğer	10 Hükümet 5 İşveren 5 Çalışan (4-1) 4 Diğer	11 Hükümet 6 İşveren 4 Çalışan
Toplamı Sayısı	1	1	1	6
Toplamı Tarihleri	11 Ekim 1995 (Bilgilendirme)		25 Mart 1997 (Bilgilendirme)	25 Ağustos 1997 (Bilgilendirme) 13 Ekim 1997 (Bilgilendirme) 11 Aralık 1997 (Bilgilendirme) 12 Aralık 1997 (Vergi) 6 Şubat 1998 (Bilgilendirme) 16 Haziran 1998 (Enf. ve K. dışı Exo.)

Yeni yönetim tekniklerinde insan sorunu daha büyük bir önem kazanmaktadır. Dü-
nün "ekonomik insan" yerine iyi motive
edilmiş "sosyal insan modeli", politikaların
merkezini oluşturmaktadır. Salt iktisadi
unsur olmaktan öte güvenlik, adalet, tat-
min, haz alma, entellektüel zevkler gibi
motivasyon unsurları, davranış bilimlerinin
unsurlarının esaslarını oluşturmaktadır.

İnsan ilişkileri ekolünün en küçük işletme-
den, makro düzeydeki kurumlara kadar
geçerli kılınması, birey-devlet, toplum-
siyaset, emek-sermaye ilişkilerinde rol oy-
nayacak ve önemli sonuçlar elde edilecek-
tir.

ESK'nın, bu anlayış, gereksinim ve sonuca
katkı sağlaması beklenir.

- Adil bir vergi reformu hazırlamak ve ücret-
lerden yapılan kesintilerin makul seviyeye çe-
kilmesi için mücadele etmek,
- Özelleştirme, sendikasılaştırma ve taşeron-
laşmanın yol açtığı sosyal sorunların çözüm-
lenmesine yönelik çalışmalar yapmak,
- Çocuk işçiliği, özürliüler, yabancı kaçak işçilik,
kaçak çalışma ve çalıştırmanın engellenmesi
yönünde çalışmalar yapmak,
- Çalışma hayatını ilgilendiren 2821 ve 2822 ile
1475 sayılı Kanunlarının demokratikleştirilme-
sine katkıda bulunmak.
- Bölgeler arasında ve kesimler arasında yaşa-
nan gelir dağılımı bozukluğunun giderilmesi
için projeler üretmek.
- AB ile entegrasyon, Gümrük Birliği ve AB
sosyal politikaları yönünde çalışmalar yap-
mak,

amaç olmalıdır.

Sonuç

Global değişim ve yeniden yapılanma süre-
cinde, ekonomik refahı sağlayabilmenin
vazgeçilmez 4 şartı bulunmaktadır. Birincisi
teknolojik yenilik; ikincisi, ekonomik siste-
min modernizasyonu; üçüncüsü, siyasal
reformlar; ve dördüncüsü, toplumsal moti-
vasyondur.

Dolayısıyla bu süreçte uluslararası ekono-
miye uygun yeniden yapılanma, ulusal dü-
zeyde makro ekonomi politikalarında yeni-
den yapılandırma ve mikro bazda işlet-
meler düzeyinde yeniden örgütlenme an-
layışının realize edilmesi gereklidir.

Bu bağlamda, işletmeler yeni pazar strateji-
leri ile birlikte yeni üretim ve yönetim tek-
niklerini de geliştirmelidir.

EKONOMİK VE SOSYAL KONSEY"İN YAPISAL GELİŞİMİ (Genelgeler)-II

	Genelge Tarih ve Sayısı 26.01.1999 / 19	Genelge Tarih ve Sayısı 28.06.1999 / 40	Genelge Tarih ve Sayısı 26.01.1999 / 40	Genelge Tarih ve Sayısı 28.06.1999 / 40
DÖNEMİN BAŞBAKANI	Bülent ECEVİT (56)	Bülent ECEVİT (57)	Bülent ECEVİT (57)	Bülent ECEVİT (57)
HÜKÜMET TEMİSİLCİLERİ	• Başbakan (Başkan) • Devlet Bak. ve Baş. Yrd. (H. Özkan) • Devlet Bak. ve Baş. Yrd. (H. Uluğbay) • Devlet Bakanı (Şükrü S. Gürel) • Maliye Bakanı • Tarım ve Köyişleri Bakanı • Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı • Sanayi ve Ticaret Bakanı • DPT Müsteşarı	• Başbakan (Başkan) • Devlet Bak. ve Baş. Yrd. (D. Bahçeli) • Devlet Bak. ve Baş. Yrd. (H. Özkan) • Devlet Bakanı (H. Uluğbay) • Devlet Bakanı (Tuncay Toskay) • Devlet Bakanı (R. Kazım Yücelen) • Maliye Bakanı • Tarım ve Köyişleri Bakanı • Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı • Sanayi ve Ticaret Bakanı • DPT Müsteşarı	• Başbakan (Başkan) • Devlet Bak. ve Baş. Yrd. (Devlet Bahçeli) • Devlet Bak. ve Baş. Yrd. (H. Özkan) • Devlet Bakanı (Recep Önel) • Devlet Bakanı (Tuncay Toskay) • Devlet Bakanı (R. Kazım Yücelen) • Maliye Bakanı • Tarım ve Köyişleri Bakanı • Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı • Sanayi ve Ticaret Bakanı • DPT Müsteşarı • İktisadi Bakanlık Müsteşarı • Hazine Müsteşarı • Merkez Bankası Başkanı • Özelleştirme İdaresi Başkanı	• Başbakan (Başkan) • Devlet Bak. ve Baş. Yrd. (D. Bahçeli) • Devlet Bak. ve Baş. Yrd. (H. Özkan) • Devlet Bak. ve Baş. Yrd. (Mesut Yılmaz) • Devlet Bakanı (Kemal Derviş) • Devlet Bakanı (Tuncay Toskay) • Devlet Bakanı (R. Kazım Yücelen) • Maliye Bakanı • Tarım ve Köyişleri Bakanı • Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı • Sanayi ve Ticaret Bakanı • DPT Müsteşarı • Maliye Bakanlık Müsteşarı • Hazine Müsteşarı • Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Krt. Bşk. • Merkez Bankası Başkanı • Özelleştirme İdaresi Başkanı
İŞYEREN TEMİSİLCİLERİ	• TOBB (2 Üye) • TZO8 (1 Üye) • TESK (2 Üye) • TISK (1 Üye)	• TOBB (2 Üye) • TZO8 (1 Üye) • TESK (2 Üye) • TISK (1 Üye)	• TOBB (2 Üye) • TZO8 (1 Üye) • TESK (2 Üye) • TISK (1 Üye)	• TOBB (2 Üye) • TZO8 (1 Üye) • TESK (2 Üye) • TISK (1 Üye)
ÇALIŞAN TEMİSİLCİLERİ	• TÜRK-İŞ (2 Üye) • HAK-İŞ (1 Üye) • DISK (1 Üye)	• TÜRK-İŞ (2 Üye) • HAK-İŞ (1 Üye) • DISK (1 Üye)	• TÜRK-İŞ (1 Üye) • HAK-İŞ (1 Üye) • DISK (1 Üye)	• TÜRK-İŞ (2 Üye) • HAK-İŞ (1 Üye) • DISK (1 Üye)
Toplam	• 9 Hükümet 19 Üye • 6 İşveren • 4 Çalışan	• 11 Hükümet 21 Üye • 6 İşveren • 4 Çalışan	• 15 Hükümet 24 Üye • 6 İşveren • 3 Çalışan	• 17 Hükümet 27 Üye • 6 İşveren • 4 Çalışan
Toplantı Sayısı	1	1	1	1
Toplantı Tarihleri	8 Şubat 1999 (Dünya ve Türkiye Ekonomisi)	1 Temmuz 1999 (Sosyal Güvenlik)	27 Haziran 2000 (2000-2002 Makro Eko.Prog)	31 Mart 2001 (Genel Ekonomik Durum Değerlendirmesi)

EKONOMİK PROGRAM VE EMEK CEPHESİ

Ercan BALÇIN
Araştırma Müdürü
DEMİRYOL İŞ SENDİKASI

Şubat ayında ortaya çıkan ekonomik krizle birlikte, "enflasyonla mücadele programı" terk edilmiş ve ekonomiden sorumlu devlet bakanlığına atanan Kemal Derviş'in hazırladığı "güçlü ekonomiye geçiş programı" 14 Nisan 2001'de kamu oyuna açıklanmıştı.

14 Nisan programından önce "enflasyonla mücadele programının" gerekliliğine bakmak, 14 Nisan'ı analiz etmeden önce daha rasyonel olacaktır. Burada hemen akla gelen bu program bu şekilde ne kadar gerekli idi. Bu şekilde diye sorulması gerekiyor çünkü; Bu program IMF'nin daha önce aynı şablonla Asya ülkelerinde kullandığı programdı.

Türkiye, bir dış kaynak arama zorunluluğu yokken, 1998'de IMF ile bir "yakın izleme" anlaşması yoluna giderek ve herhangi bir kredi de almaksızın ekonomisinin denetimini IMF'ye bıraktı. Bunun akabinde 1999'da koşulları Türkiye için hiçbir zaman geçerli olamayacak olan Stand-by anlaşmasını imzaladı. Buna istinaden de Mart, Haziran, Aralık 2000 ve Şubat, Mayıs 2001'de verilen Niyet Mektupları ile yönetilen bir Türkiye ekonomisi modeli(!) ortaya çıkmış oldu. Bu niyet mektupla-

rının öngördüğü değişim, Cumhuriyet Tarihi boyunca çeşitli mücadeleler, dinamikler ve uzlaşmalar sonucu oluşmuş bir çok kurum ve düzenlemelerin kökten değişmesini ve büyük bir çoğunluğunun da tasfiyesini gerektiriyordu.

Bu düzenlemelere ana hatlarıyla baktığımızda; tarımsal destekleme politikalarının tasfiyesi yoluyla tarım sektörünün bitirilmesi ve tasfiye tarihi olarak ta 2002 yılının sonu olarak belirlenmesi, bunun prosedürünün Meclis'ten geçirileceği tarih, 1999'u takip eden iki yıl içinde hububat ve pancar destekleme fiyatlarının, girdi ve kredi sübvansiyonlarının üst sınırları, TEKEK ve şeker fabrikalarının özelleştirilmesi ve tütünde desteklemenin tasfiyesine ilişkin yasa tasarılarının Meclis'teki kabulüne ilişkin tarihler, özel emeklilik fonlarına ilişkin hukuki çerçevenin oluşturulması, özelleştirmenin ve bu kapsamda Enerji Sektörü, Telekom, THY, MKEK ve ETİ Holding için özelleştirme tarihleri, sosyal güvenlik için yasal düzenlemelerin sınırları. Bütün bunlar görüldüğü üzere "kamu açığı ve parasal taban hedeflerini belirleyen sıradan istikrar programının gündemini fazlasıyla aşmaktadır".

IMF politikaları bu güne kadar belirgin bir düzeyde hiçbir buhranlı ekonomiyi düzlüğe çıkaramamıştır. Bu nedenle IMF için Türkiye bir şanslı da diyebiliriz ama IMF bu şansını da kaybetmiştir. IMF'nin geleneksel istikrar politikaları, aşırı ısınma sonucu cari işlemler açığının büyümesi nedeniyle ödemelerinde sıkıntı yaşayan ve enflasyonu oldukça hızlı bir şekilde artan ekonomilerde gündeme gelmiştir. Böyle olunca da yapılan stand-by anlaşmaları ile ekonomide talebi daraltıcı politikaların yeğlenmesi ve dış ödemelerin yerine getirilmesinde kullanılmak üzere dış kaynak sağlanması yollarına gidilmiştir. Bu koşullar 1999 Türkiye'si için ise geçerli olmamıştır. Neden? Çünkü "milli gelir 6.4 gerilemiştir. 1998-1999 yıllarında ödemeler dengesinin cari işlemleri kabaca dengededir. Büyümenin yüzde 8'e yaklaştığı 1995-97 döneminde bile cari açık /milli gelir oranı yüzde 1.3 gibi ılımlı bir boyutta kalmıştır. Kısacası, Türkiye ekonomisi için ek dış finansman arayışını (ve tipik bir stand-by'ı) gerektirecek aşırı bir ısınma durumu 1999'da yoktur. Enflasyon yüksektir, kroniktir fakat konjonktürel değildir".

Türkiye'de hükümetler ne hikmetse hep borç bularak ve bu borçlara karşılık yüksek faiz ödeyerek sorunları çözüme yolunu tercih ederlerken ekonominin yapısal sorunlarını dikkate almayıp üretime yönelik makro düzeyde çözümler üretmemişler yada bu çözüm girişimleri hep kısa vade de kalıp kısır döngülerini aşamamıştır. Nitekim 14 Nisan programı da bu yapısal sorunları çözmekten uzak mali sektörle ilgili düzenlemeler getirmesine karşın reel sektör ile ilgili pek önemli bir çözüm getirmemiştir. Programda, Türkiye ekonomisinde 1990-99 döneminde oluşan temel sorunların, sürdürülemez iç borç dinamiği ve mali sektördeki sorunlar olduğu belirtilmektedir. Borç stokundaki artış, 1990-1994 döneminde yüksek faiz dışı kamu açıklarından kaynaklanmış, 1994'ten sonra ki dönemde ise asıl neden olarak yüksek reel faizler ön plana çıkmıştır. İç borçların yeni borçlarla ödenmesi de bu dönemde oluşan

yüksek reel faizlerin asıl nedenini oluşturmaktadır. Bunlar aşıkardır.

Bugün Türkiye için cari işlem açığı ve borç geri ödemeleri dış borçlara olan gereksinimi artırmıştır. Ancak dış borç ana para ödemeleri kadar dış borç temin etmekte zorlanan Türkiye, dış borçların bir bölümünü de iç borçlanmayla finanse etmeye başlamış ve tıkanma noktasına gelmiştir. Dışarıya net kaynak aktaran bir ülke durumuna gelen Türkiye, yüksek maliyetli iç borç ve kısa vadeli sermaye hareketleri arasında sıkışmıştır. Sürdürülemez noktaya gelen ve IMF'ye verilen niyet mektupları doğrultusunda bu olumsuz mali yapıyı düzeltmeye yönelik uygulamalar, borç stokunu daha da arttırmıştır. Yüksek Planlama Kurulu tarafından Başbakan'a verilen "Ekonomik Gelişmelerin Değerlendirilmesi" brifinginde, tüfe bazında yıl sonu itibarıyla enflasyonun %45 olacağı tahmini belirtilirken, kamu bankalarının mali yapılarını güçlendirmek amacıyla verilecek kağıtlardan kaynaklanan borç stokundaki artışın 25 katrilyon lira arasında olacağı tahmin edilmektedir. Kamu borcu niteliğindeki bu zararların 2001 yılında hazinenin iç borç miktarını önemli ölçüde arttıracığı üzerinde durulmaktadır. Brifingde, konsolide bütçenin iç borç stokunun GSMH'ya oranının yaklaşık olarak 18-20 puan artmasının beklendiğinin buna karşılık ise ilave gelir arttırıcı önlemlerin son derece sınırlı olduğu önemle vurgulanmaktadır. Hazinenin görev zararı karşılığında kamu bankaları ve tasarruf mevduatı sigorta fonu kapsamındaki bankalar için ihraç ettiği nakit dışı tahviller sonucu iç borç stoku Mart sonu itibarıyla 50.9 katrilyon liraya yükselmiştir.

Borç stokundaki bu artışla birlikte bu durumun sürdürülemez olduğu programda belirtilmekte, ancak kamu harcamalarında tasarrufa gidilmesi dışında başka bir tedbirin yer almadığı da bilinmektedir. Türkiye'de kamuda tasarrufa gidileceği dönemlerde hemen ilk akla gelen ise ücretli kesimin yani yaşamını emeği ile kazananların gelirlerinde yapılmak istenen düzenlemeler

oluşturmuştur. Burada garip olan işçi ve memurun her dönem üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirmesine rağmen faturanın hep onlara kesilmek istenmesidir. Türkiye'de uygulanan ya da uygulanmak istenen ücret politikalarının temel doğrultusu IMF ile yapılan Stand-by anlaşması çerçevesinde çizilmiştir. IMF'ye siyasal iktidar tarafından verilen niyet mektupları, ekonomik istikrar çerçevesinde yürütülecek gelir politikasının ana hatlarını ortaya koymuştur. Uluslararası sermaye kuruluşları, ücretlerin düşük tutulmasını bir bakıma önerdikleri ekonomik program uygulamasının ön koşulu gibi görmekteyler.

Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü verilerine göre; işçi ve memurlar son 10 yılda sadece maaşlarından kesilen vergilerle devlete 60.5 katrilyon liralık katkı sağlamışlardır. 1991 yılında maaşlarından 25 trilyon 474 milyar 487 milyon lira gelir vergisi kesilen işçi ve memurların ödedikleri verginin oransal büyüklükleri takip eden yıllarda giderek artmıştır. Bordro mahkumları olarak adlandırılan bu kesim 1992'de 45 trilyon 666 milyar, 1993'de 81 trilyon 776 milyar, 1994'te 128 trilyon 207 milyar, 1995'de 237 trilyon 737 milyar, 1996'da 466 trilyon 647 milyar, 1997'de 962 trilyon 774 milyar, 1998'de 1 katrilyon 712 trilyon 521 milyar, 1999'da 2 katrilyon 707 trilyon 632 milyar lira ödeyen işçi ve memur kesiminin devlete ödediği gelir vergisinin tutarı 2000 yılında ise 3 katrilyon 742 trilyon 338 milyar liraya çıkmıştır.

Gelirler Genel Müdürlüğü verilerinden çıkan sonuca göre; 2000 yılında Türkiye çapında toplanan verginin yüzde 11.2'sini ücretlilerin gelir vergisi oluşturmuştur. İşçi ve memurların ödediği gelir vergisi, gelir üzerinden alınan vergilerin ise yüzde 28.2'sini meydana getirmiştir. Hal böyle iken her programda olduğu gibi 14 nisan paketinden de çalışan kesime karşı kıyım yapılmak istenmesi üzüntü vericidir.

GSMH'nın yüzde 70'ler düzeyine ulaşmış olan kamu kesimi toplam borç stokunun, sadece

kamu harcamalarında tasarrufa gitmekle önemli oranlarda azaltılamayacağı açıktır. Bu oranı azaltmak için her şeyden önce gelir-gider dengesinde köklü ve kalıcı düzenlemeler yapmak için bazı adımların atılması gerekiyor. Peki bu adımların neler olduğu sorusuna gelince ise; ilk akla gelenler, vergi oranlarını düşürüp vergiyi tabana yayacak kapsamlı bir vergi reformunun zorunluluğu, kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alma gibi unsurlar olacaktır. Aksine, Uluslararası Para Fonu'na verilen niyet mektuplarında yer alan 10 katrilyon liralık 2001 yılı faiz dışı fazlanın sağlanabilmesi için, beklenen sınırlı vergi düzenlemesi kayıt dışı riskini ortaya çıkaracaktır. Bununla birlikte KDV oranlarının arttırılması daralan ekonomide beklenen sonucu vermeyip kayıt dışı ekonomiyi beslemeye yol açacak, kayıtlı ekonomide tahribata yol açacaktır. Kayıt dışı ekonomi ise bu gün ülkemiz için bir baş belasıdır. DİE verilerine göre, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin resmi GSMH'ya oranı yaklaşık olarak yüzde 45'dir. Bu oran diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Bugün için ücretli istihdamın dörtte birinin kayıt dışı olduğu tahmin edilmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran ve kapsamının genişlemesinde rol oynayan faktörler, ülkenin ekonomik ve sosyal sistemin özellikleri tarafından belirlenmektedir. Ancak, kayıt dışı ekonomiye yol açan nedenlerin doğurduğu sonuçların ve işleyişinin oldukça karmaşık ve çok boyutlu oluşu, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasını da o ölçüde güçleştirmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomiye yol açan sebeplerin doğru olarak tespiti, kayıt dışılığın önlenmesine yönelik etkin ve tutarlı tedbirlerin alınabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Programın kamu gelirleri yönünden ihmal edilmiş olması onun, yeniden yapılanma programı olma özelliğini de doğal olarak ortadan kaldırmıştır. Programda belirtildiği üzere, ekonomideki temel sorunlardan biri de mali sistemdeki sorunlardır. Kamu bankalarının mali bünyeleri önemli ölçüde bozulmuştur ve ekonomiye bir

artı külfet getirmişlerdir. Kamu bankalarının mali yapılarının, 1990'lardan buyana çeşitli destekleme görevleri ve özel bankaları fonlamaları neticesinde bozulmasına karşılık, özel bankalarında mali sektörde sadece yüksek faizlerle devlete borç vermeleri büyük bir tahribata yol açmıştır. Özel bankalar 1994-1998 döneminde çok yüksek karlar elde etmekle birlikte, beraberlerinde de istikrarsızlığı ve mali sektöre karşı da güvensizliği getirmişlerdir.

14 Nisan 2001 ekonomi paketinde görüldüğü üzere mali sektördeki aksaklıklara yönelik düzenlemeler vardır. Reel sektörle ilgili başka bir deyişle üretim ve yatırıma dönük hiçbir olumlu iyileştirmeden, yapılandırmadan söz edilmemektedir. Kısacası bu programda "insan yoktur". Devletleri yöneten hükümetler her şeyden önce temsil ettikleri toplumların yaşam düzeylerini yükseltmek ve garanti altına almak için belirli ekonomik ve sosyal v.b.gibi programları yapar ve uygulayıcı olurlar. Bizde ise bugüne kadarki uygulamalar maalesef bunun böyle olmadığını göstermiştir. DİE verilerine göre bu gün sanayi % 68 kapasite ile çalışmaktadır. Durgunluktan kurtulamayan sanayide üretim ağırlıklı kapasite kullanım oranı bu yıl Nisan ayı itibarıyla % 68'e gerilemiştir. Geçen yılın Nisan ayında % 77.2 olan kapasite kullanım oranında % 9.2 puanlık düşüş kaydedilmiştir.

Türkiye'de her dönem tartışma konusu olan gelir dağılımındaki bozuk yapı bugün üzerinde önemle durulması gereken bir sorun haline gelmiştir. Kişi başına düşen ortalama milli gelirin 2400 dolarlar civarında olan ülkemizde, gelir dağılımındaki farkın artması artık yoksulluk sorununu gündeme getirmiştir. Türkiye'deki toplam ailelerin en düşük gelir grubundaki % 20'sini oluşturan kesimi toplam gelirin sadece % 4.9'unu alırken, en yüksek gelir grubundaki aynı sayıdaki aile toplam gelirin yarıdan fazlasını almaktadır. Gelir bölüşümünün deki bu çarpık yapı, hane gelirlerinin hanelerin % 1'lik dilimlere göre dağılımında ürkütücü boyutlara ulaşmaktadır. Buna göre,

Türkiye'deki en zengin ile en fakir arasındaki fark 234 kat olmaktadır. Diğer bir ifade ile 1994 yılı itibarıyla en yoksul 134 bin ailede aile başına düşen yıllık ortalama gelir 392 dolar olurken, Türkiye'nin en zengin 134 bin ailesinde aile başına düşen toplam ortalama gelir yıllık 91.898 dolar olmaktadır.

TÜBİTAK'ın, nüfusu 20 binin üzerinde olan 68 il ve 165 ilçede denek olarak belirlenen 6 bin hanede yaşayan kentli yurttaşlarımızı kapsayan araştırması, ülkemizde zenginler ile yoksullar arasındaki uçurumun giderek daha da derinleştiğini kanıtlamaktadır. Bu araştırma, toplam nüfusun % 40'ını oluşturan ve gelir durumu son derece düşük olan kırsal kesimde yaşayan yaklaşık 26 milyon yurttaşımızın çok önemli bir bölümünü kapsamaktadır ve ülkemizdeki gelir dağılımının ürkütücü ve adaletsiz görüntüsünü bütün çarpıklığı ile ortaya koymaktadır.

Bu araştırma verilerine göre; ülke kentli hane halkı nüfusunun % 41.9'unun, hane başına ortalama toplam aylık geliri 150 milyon liranın, yani açlık sınırının altındadır. % 75.0'inin ise, hane başına ortalama toplam aylık geliri 300 milyon liranın altındadır. Başka bir deyişle bu sınırlar, TÜRK-İŞ Araştırma Merkezinin Nisan 2001 verilerine göre 628 milyon 500 bin TL olan yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır. Araştırmada, gelir grupları; Yoksullar, Alt-Orta Gelir Grubu, Orta Gelir Grubu, Üst-Orta Gelir Grubu ve Üst Gelir Grubu olmak üzere beş kategoride ele alınmıştır. Yoksullar olarak nitelendirilen en düşük tabakanın aylık ortalama hane geliri maksimum 150 milyon liraya kadar çıkmakta, kent hane toplamı içindeki payı ise % 41.9 olmaktadır. Alt-Orta Gelir Grubunun aylık ortalama hane geliri ise 150-300 milyon lira arasında değişmekte ve kent hane toplamı içindeki payı % 33.1 olmaktadır. Orta-Gelir Grubunun aylık ortalama hane geliri 300-500 milyon lira arasında değişmekte ve kent hane toplamı içindeki payı ise % 14.4 olmaktadır. Üst-Orta Gelir Grubunun aylık ortalama hane geliri 500 milyon-1 milyar lira arasındadır ve kent hane

toplamı içindeki payı % 7.9'dur. Üst Gelir Grubunun aylık ortalama hane geliri ise 1 milyar liranın üzerindedir ve kent hane toplamı içindeki payı % 2.8'dir.

Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı sayın Kemal Derviş'in 14 Nisan 2001 programında TBMM'den geçmesini istediği sosyal güvenlik sisteminin yasal sınırları ile ilgili düzenlemeler çalışan kesimlerin geleceği açısından oldukça kaygı vericidir. İş Güvencesi Yasa tasarısı ile birlikte yürürlüğe girecek olan ve kıdem tazminatlarını bir fonda toplamayı öngören yasa tasarısı ile kıdem tazminatlarının geleceğine ipotek konulup belirsiz hale getirilmek istenmektedir. Yeni İş Güvencesi Yasa Tasarısı ile yürürlüğe girmesi düşünülen kıdem tazminatı fonundan, emeklilik yaşının 58-60 'a yükseltilmesi nedeniyle faydalanmakta zaten imkansız hale gelmektedir.

Sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nde işçinin öz be öz hakkı, yıllarının alın teri kazanımı olan kıdem tazminatının neden emeklilik ve ölüm hallerinde ödenmesi öngörülüyor? Halen mevcut uygulamaya göre, işçi işten çıkarıldığında koşullara göre kıdem tazminatı alabiliyordu. Kıdem tazminatı bu açıdan işçinin işsiz kaldığı süre içinde sosyal bir güvence unsuru özelliğini taşımaktaydı. Yeni taslağa göre, geçmiş kıdem tazminatı saklı kalmak şartıyla bir işçinin kıdem tazminatını alabilmesi için emekliliğini beklemesi gerekmektedir. İşten atılması yada çeşitli nedenlerle iş akdinin sona erdirilmesi durumunda ise belirli bir süre için geçerli olmak üzere işsizlik sigortası fonu bağlamında bir işsizlik ödeneği alabilecektir. Evet bunu belirli bir süre içinde alabilecektir ve bu süre 10 aydır. 10 ay içinde bir işçinin işsizlik sigortası fonundan alacağı işsizlik ücreti ise asgari ücretin neti olan 102 milyon lirayı geçemeyecektir. Bilindiği üzere de İşsizlik Sigortası uygulaması 1 Mart 2002 'den itibaren başlayacaktır. Burada iki soru emek için çok hayati önem taşımaktadır. Eğer işsiz kalan işçi 10 aydan daha fazla bir süre işsiz kalırsa yaşamını ne ile idame ettirecektir? Eğer işsiz kalan

işçi Türkiye'de bu kadar işsizlik sorunu varken çeşitli nedenlerden dolayı tekrar bir işe giremez ise kısaca emekli olmaya hak kazanamaz ise kıdem tazminatları ne olacaktır? Bütün bu olumsuzlukların yanında bir de öyle bir uygulama getirilmek istenmektedir ki sosyal devlet ilkesinin köküne kibrit suyu dökmekten farksızdır. İşçi emekli olduğunda; kıdem tazminatı fonundan verilecek kıdem tazminatının hesabında son aylık ücret değil, işçi adına işveren tarafından yatırılan primin son bir yıllık ortalaması ödenecektir.

14 Nisan kararlarıyla Türkiye'de emekçi kesimin hak ve kazanımlarının tırpanlaması amacıyla memur ve emekli ücretlerinin, işçi ücretleriyle kıyaslanması sürekli gündemde tutularak bu iki kesim karşı karşıya getirilmek istenirken, olumsuzluğu işçi ücretlerinde aramak yerine memur ve emeklilerin ücretlerinin yaşam standartlarının altında kaldığı gerçeğine ise hiç değinilmemiştir.

Enflasyonun yüzde 70'lere dayandığı, Türk Lirasının gün geçtikçe satın alma gücünün düştüğü bir ülkede emekçilerin, çalışanların ücretleriyle oynamak sosyal patlamalara davetiye çıkarmaktan farksız olacaktır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yapılan açıklamaya göre; Türk Lirası'nın (TL) 1 dolar + 77 Euro'dan oluşan kur sepeti karşısında Nisan sonu itibarıyla, dalgalı kura geçilen 21 Şubat'tan bu yana % 40.6 oranında değer kaybettiği bilinmektedir. DPT'nin aylık raporuna göre, Türk Lirası Nisan sonu itibarıyla, yüksek bir devalüasyon yaşandığı 1994 Nisan'ından bu yana en düşük değerine düşmüştür. 1987-100 bazlı endekse göre, 1994 Nisanında 73 olan endeks değeri, Nisan sonun da 78 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişme sonucunda 1987-100 bazlı "1 dolar + 1.5 Mark'tan oluşan reel kur endeks değeri nisan sonu itibarıyla 78 seviyesine geriledi. Bu değer 1994 yılı Nisan ayındaki en düşük seviyesi ise 73 düzeyinde bulunuyor olması bu gün gelinen durum açısından çok düşündürücü olmuştur.

Türkiye'de ekonomi ile beraber her türlü sorunun temelinde siyasetin örgütlenme biçimi ve

yöntemi vardır. Bu nedenle sistemin revizyonu-na ve kamunun yeniden yapılandırılmasına duyulan ihtiyaçla birlikte, ekonomik çöküşün temelinde sendikal hak ve kazanımlar üzerindeki baskıların, yıldırma politikalarının aranması, emeğin kazanımları budandıkça toplumun çıkarlarına ters düşen proje, işlem ve politikaların işlevsizliğinin devam edeceği unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR:

Bağdadioğlu, Enis (2001). *Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler-2000. Başkanlar Kurulu'na Sunulan Rapor*. Ankara: Türk-İş Araştırma, 2001. (Basılmamış rapor)

Boratav, Korkut. *Ekonomik Program Üzerine*. Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mart 2001.

C.H.P. Ekonomi Masası Bülteni. 30 Ocak 2001.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. *İş Güvencesi Yasa Tasarısı Taslağı*, Mayıs 2001.

DİE. Aylık Bülten. Nisan 2001; DPT. *Verimliliğe Dayalı Ücret Sistemlerine Geçiş*. (Özel İhtisas Komisyonu Raporu). Ankara, 2001.

Hazine Müsteşarlığı. *Program Stratejisi* <http://www.treasury.gov.tr>. 10 Mayıs 2001.

TİSK İşveren Dergisi. Şubat 2001. (Vol.39, No.5)

